

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De staatsrechtelijke impact van de coronacrisis: beperking van grondrechten

Laura Cuppers

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting overheid en recht

PROMOTOR :

Prof. dr. Jan THEUNIS

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be
Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2020

2021

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De staatsrechtelijke impact van de coronacrisis: beperking van grondrechten

Laura Cuppers

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting overheid en recht

PROMOTOR :

Prof. dr. Jan THEUNIS

SAMENVATTING

De COVID-19-pandemie nam in 2020 de wereld bij storm. Nu, meer dan een jaar later, in 2021 zijn we nog steeds niet verlost van dit gevaarlijke virus. Om de volksgezondheid te beschermen en een overbelasting van de ziekenhuizen te vermijden, namen de verschillende Belgische overheden talloze maatregelen. Voorbeelden hiervan zijn de avondklok, de sluiting van de horeca en de scholen, het reisverbod en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. De coronamaatregelen dicteren in grote mate ons leven. Ze vormen een inperking van onze fundamentele rechten en vrijheden. Hoewel de maatregelen goede bedoelingen hebben, moet men waakzaam zijn dat de overheden niet te ver doorschieten in hun strijd tegen het virus. De Grondwet en mensenrechtenverdragen zijn immers geen vodjes papier die zomaar aan de kant geschoven mogen worden.

Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen of sommige maatregelen geen schending vormen van een grondrecht. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: Doorstaan de maatregelen van de federale en deelstatelijke regeringen, genomen ter bestrijding van de COVID-19-pandemie, de toets aan de grondrechten en het staatsrecht?

Om dit te onderzoeken, werd er voornamelijk beroep gedaan op de evaluerende onderzoeksmethode. Omwille van het beperkte bestek van de masterscriptie werden er drie maatregelen gekozen en twee grondrechten waaraan getoetst kon worden. De traditionele criteria voor het inperken van een grondrecht, werden gehanteerd als evaluatiecriteria. Dit betroffen de principes van een wettelijke grondslag, legitiem doel en proportionaliteitstoets *sensu lato*.

De maatregelen die getoetst werden, betroffen de avondklok van 18 oktober 2020, het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het verbod op niet-essentiële reizen van 2021. De avondklok werd als eerste getoetst aan het recht op bewegingsvrijheid gewaarborgd in artikel 12 Grondwet *juncto* artikel 5 EVRM *juncto* artikel 2 Protocol 4 EVRM. Vervolgens werden het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het verbod op niet-essentiële reizen van 2021 getoetst aan het recht op eerbiediging van het privéleven, gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM. Er werd voor de laatste twee maatregelen gekozen voor een ander grondrecht, om een grotere variatie van grondrechten aan te brengen in de scriptie.

Uit het onderzoek kwam naar voren dat bij alle bestudeerde maatregelen verschillende problemen aanwezig waren. Uiteindelijk werd zelfs geconcludeerd dat alle drie de maatregelen een schending vormden van het grondrecht waaraan zij getoetst werden. Een sluitend antwoord op de onderzoeksvraag geven voor alle coronamaatregelen was echter niet mogelijk. Daarvoor was het bestek van het onderzoek te beperkt. Desondanks zijn er een aantal problemen die bij elke onderzochte maatregel terugkeerden. De analyse lijkt aan te geven dat deze problemen met een grote kans ook aanwezig kunnen zijn in de andere maatregelen. Een groot aantal van de maatregelen zal op zijn minst op zeer gespannen voet staan met de grondrechten en mogelijks een schending inhouden. Een kritische analyse door de overheid van de maatregelen dringt zich bijgevolg op, om deze ongerechtvaardigde inperkingen recht te zetten of weg te werken.

DANKWOORD

"Good people bring out the good in other people"

Een simpele quote op het internet die eigenlijk dit hele dankwoord kan omschrijven. Zonder een aantal bijzondere personen, was het immers nooit gelukt om deze masterscriptie te schrijven.

Allereest wil ik Professor Theunis bedanken om mijn promotor te zijn en mij te begeleiden. Hij stond altijd voor mij klaar en geen vraag was hem te veel. Zijn begeleiding was onmisbaar bij het schrijven van deze masterscriptie.

Vervolgens wil ik mijn ouders bedanken. Ze steunden mij doorheen dit hele proces, ook op de momenten dat de stress mij een beetje te veel werd.

Daarnaast verdienen een aantal personen ook een speciale vermelding in dit dankwoord. Allereerst mijn vriend Tom en mijn vriendinnen Lonne, Liesel, Béatrice, Ine en Liene. Ze stonden altijd klaar om mij aan te moedigen, te helpen of even af te leiden wanneer het nodig was. Daarnaast gaat ook een grote dankjewel uit naar Ruben, die net zoals de anderen er altijd voor mij was en de zware taak op zich nam om mijn laatste proeflezer te zijn.

Tot slot bedank ik ook graag de UHasselt om mij de kans te geven om deze masterscriptie te schrijven.

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	7
2. ONDERZOEKSMETHODEN.....	9
2.1. <i>Onderzoekscontext.....</i>	9
2.1.1. Onderwerp: wat ga ik onderzoeken?	9
2.1.2. Probleemstelling: welk probleem wil ik aankaarten?.....	9
2.1.3. Relevantie: waarom is het relevant om dit probleem aan te kaarten?	9
2.1.4. Afbakening: wat ga ik niet onderzoeken?.....	10
2.2. <i>Onderzoeksvragen</i>	11
2.2.1. Centrale onderzoeksvraag	11
2.2.2. Sub-onderzoeksvragen.....	11
2.3. <i>Onderzoeksmethode.....</i>	11
2.4. <i>Toelichting bronnen.....</i>	12
3. POSITIEVE EN NEGATIEVE VERPLICHTINGEN IN TIJDEN VAN COVID-19	13
3.1. <i>Positieve verplichtingen</i>	13
3.2. <i>Negatieve verplichtingen.....</i>	14
3.3. <i>Wat nu?.....</i>	15
4. DE FEDERALE AVONDKLOK: OP NAAR EEN POLITIESTAAT?	17
4.1. <i>Algemeen.....</i>	17
4.1.1. Hoe zijn we zo ver gekomen?.....	17
4.1.1.1. Ministerieel besluit van 18 oktober 2020	18
4.1.1.2. De evolutie van het ministerieel besluit.....	19
4.1.2. België een unicum?.....	20
4.2. <i>Recht op bewegingsvrijheid</i>	23
4.2.1. Wettelijke grondslag	23
4.2.1.1. Toegankelijkheid en voorzienbaarheid.....	23
4.2.1.2. Nood aan een Coronawet?.....	25
4.2.2. Legitiem doel	27
4.2.3. Proportionaliteit.....	28
4.2.3.1. Pertinentie	29
4.2.3.2. Noodzakelijkheid	30
4.2.3.3. Evenredigheid.....	32
4.4. <i>Tussenconclusie</i>	35
5. VERBOD OP NIET-ESSENTIËLE VERPLAATSINGEN EN NIET-ESSENTIËLE REIZEN: GEOORLOOFDE PANIEKREACTIES OF EXCESSIEF?.....	39
5.1. <i>Algemeen.....</i>	39
5.1.1. Hoe zijn we zo ver gekomen?.....	39
5.1.1.1. Algemeen.....	39
5.1.1.2. De evolutie van het ministerieel besluit.....	43
5.1.2. België een unicum?.....	44
5.1.2.1. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020	44

5.1.2.2. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021	46
5.2. <i>Recht op eerbiediging van het privéleven</i>	46
5.2.1. Wettelijke basis	47
5.2.1.1. Toegankelijkheid en voorzienbaarheid	47
5.2.1.2. Coronawet?	49
5.2.2. Legitiem doel	52
5.2.3. Proportionaliteit	53
5.2.3.1. Pertinentie	53
5.2.3.2. Noodzakelijkheid	55
5.2.3.3. Evenredigheid	60
5.3. <i>Tussenconclusie</i>	65
6. CONCLUSIE	69
7. BIBLIOGRAFIE	73
7.1. <i>Wetgeving</i>	73
7.1.1. Internationale wetteksten	73
7.1.2. België	73
7.1.3. Nederland	75
7.1.4. Frankrijk	76
7.1.5. Italië	76
7.1.6. Spanje	76
7.2. <i>Rechtspraak</i>	76
7.3. <i>Rechtsleer</i>	77
7.3.1. Boeken	77
7.3.2. Tijdschriften	77
7.3.3. Verzamelwerken	78
7.3.4. Varia	78

1. INLEIDING

Op 18 maart 2020 veranderde het leven zoals we het kenden. Na onder andere China, Italië, Spanje, Frankrijk en de Verenigde Staten viel ook België in de klauwen van het COVID-19-virus oftewel het coronavirus. Na de krokusvakantie bleek het virus zich als een lopend vuurtje te verspreiden onder onze bevolking. Toen eenmaal duidelijk werd hoe ernstig de situatie was, ondernam de regering in lopende zaken actie. Met het ministerieel besluit van 18 maart 2020 werden een hele reeks maatregelen ingevoerd: de scholen moesten sluiten, alle niet-essentiële beroepen werden verplicht tot thuiswerk, restaurants en cafés mochten slechts afhaalmaaltijden verkopen, sportclubs moesten hun activiteiten stoppen, winkels gingen dicht en zelfs alle niet-essentiële verplaatsingen werden verboden. In het begin susten de virologen ons met de wetenschap dat deze pandemie na tien weken over zou zijn. Tien weken even doorbijten en het leven zou zijn normale gang terug kunnen hervatten. Meer dan een jaar later weten we echter dat dit ijdele hoop bleek te zijn.

Vrijdag 23 april 2020. Het overlegcomité komt opnieuw samen voor de zoveelste keer om de coronamaatregelen te wikken en te wegen. Welke maatregelen zijn nog noodzakelijk? Welke blijven? Kan er versoepeld worden? Zijn de cijfers weer gestegen en moeten er opnieuw verstrengingen komen? Sinds het begin van de coronapandemie in maart 2020 is dit hele proces een constante geworden. Maatregelen worden ingevoerd, verlengd, afgeschaft, om vaak daarna opnieuw te worden ingevoerd wanneer de coronacijfers opnieuw stijgen. Door de agressieve en dodelijke aard van het virus, hebben de verschillende regeringen in België vanaf het begin strenge maatregelen ingevoerd. Maatregelen die een grote impact hebben op het leven van alle Belgen: van plots niet meer normaal kunnen gaan werken, tot naar school gaan, iets gaan drinken met vrienden, naar een fuif of festival gaan, je sport vrij beoefenen tot op zondag een stuk taart te gaan eten bij je grootouders. Allemaal activiteiten die we tot vorig jaar als vanzelfsprekend beschouwden maar het nu niet meer zijn.

De verschillende overheden namen de verschillende coronamaatregelen echter niet voor hun plezier. Met wereldwijd meer dan 157 miljoen besmettingen en 3.303 miljoen doden, is het virus geen "gewoon griepje" meer.¹ Naast overvolle ziekenhuisvleugels met coronapatiënten en miljoenen doden zorgt het virus er ook voor dat normale gezondheidszorg moet uitgesteld worden. Hierdoor gaan er ook levens verloren, die anders misschien gered konden worden. Weinigen zullen bijgevolg de motivatie achter de maatregelen om de ziekenhuizen en het menselijk leven te beschermen betwisten. Door de urgentie van de crisis en de nood aan het snel nemen van beslissingen, kreeg de uitvoerende macht veel vertrouwen. Allereerst door bijzondere machten toe te kennen aan de regering in lopende zaken, later door zich te beroepen op wetten die de regering ruimte geven om te handelen in crisissituaties. De maatregelen die genomen werden, zijn dan ook altijd uitgevaardigd door de regeringen en ministers van ons land.

Het feit dat men echter een goede reden heeft om maatregelen te nemen ter bestrijding van een crisis, betekent nog niet dat men ook een integrale vrijgeleide krijgt. België is nog steeds een

¹ CSSE John Hopkins, *COVID19-dashboard*, <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (consultatie 11 mei 2021).

democratische rechtstaat met een grondwet met fundamentele rechten en is aangesloten bij verschillende mensenrechtenverdragen. De centrale vraag die deze masterscriptie dan ook wil onderzoeken is "Doorstaan de maatregelen van de federale en deelstatelijke regeringen, genomen ter bestrijding van de COVID-19-pandemie, de toets aan de grondrechten en het staatsrecht?". Met andere woorden wordt er onderzocht of de overheid niet te ver is gegaan in het nemen van coronamaatregelen. Omwille van de grote hoeveelheid aan maatregelen en het beperkte bestek van de masterscriptie, beperkt dit werk zich tot drie maatregelen. Het betreft de avondklok van oktober 2020, het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021.

Deze masterscriptie is opgedeeld in verschillende hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk zullen de onderzoeksmethoden van deze thesis uiteengezet worden. Het betreft de onderzoekscontext, de onderzoeksvragen, de onderzoeksmethoden en een toelichting van de gebruikte bronnen. Dit hoofdstuk schetst het ruime kader waarbinnen de masterscriptie zal opereren.

In het tweede hoofdstuk wordt er kort nagegaan of er een positieve verplichting bestond in hoofde van de Belgische overheid om maatregelen te nemen ter bestrijding van het coronavirus. Vervolgens wordt er ook ingegaan op de negatieve verplichting van België bij het opstellen van de maatregelen en hoe deze verband houdt met de rest van de masterscriptie.

Het derde hoofdstuk bevat de toetsing van de avondklok. Het hoofdstuk begint met een algemene situering van de avondklok en wat de maatregel exact inhield. Vervolgens wordt er ook een korte rechtsvergelijking voorzien met onder andere Nederland, Frankrijk en Australië. De avondklok wordt hierna getoetst aan de criteria voor een inperking op het recht op bewegingsvrijheid. Tot slot wordt er een tussenconclusie gegeven.

Het vierde hoofdstuk verloopt op een gelijkaardige manier als het derde hoofdstuk. In dit hoofdstuk komen echter twee maatregelen aanbod, namelijk het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021. Net als bij de avondklok wordt eerst het algemene kader van deze maatregelen geschetst en vervolgens een korte rechtsvergelijking gedaan. Vervolgens worden beide maatregelen getoetst aan het recht op eerbiediging van het privéleven. Tot slot wordt er een tussenconclusie gegeven.

Het vijfde hoofdstuk geeft ten slotte een afrondende conclusie over de hele thesis. Hierin worden de finale bevindingen opgesomd en een concluderend besluit over het onderzoek gegeven.

2. ONDERZOEKSMETHODEN

2.1. Onderzoekscontext

2.1.1. Onderwerp: wat ga ik onderzoeken?

Reeds meer dan een jaar wordt de wereld geteisterd door het COVID-19-virus. Waar men een jaar geleden dacht en hoopte dat de situatie op dit moment onder controle zou zijn, worden we momenteel steeds opnieuw geconfronteerd met het feit dat dit niet zo is. De coronacrisis is vandaag de dag nog steeds brandend actueel. Continu zijn overheden bezig met het aanpassen, verstrengen en perfectioneren van de maatregelen. Recentelijk ging België zelfs voor een derde keer in semi-lockdown.

Een groot aantal mensen staat echter niet stil bij de juridische kant van het coronaverhaal en meer specifiek de staatsrechtelijke kant: Want hoezo kunnen ministers en regeringen ineens besluiten dat haar bevolking niet meer kan gaan en staan waar zij wil? Dat cafés maar tot bepaalde uren mogen openblijven, restaurants maar tafeltjes van vier personen mogen hebben en bedrijven niet op volle capaciteit mogen draaien als bepaalde maatregelen niet gerespecteerd kunnen worden? Kan de overheid onze rechten wel zo inperken, ook al is het ter bescherming van de volksgezondheid en de zorgsector?

In deze masterscriptie wordt er daarom stilgestaan bij de staatsrechtelijke kant van de coronapandemie. De masterscriptie zal een evaluatie zijn van de compatibiliteit van een aantal coronamaatregelen met bepaalde fundamentele rechten.

2.1.2. Probleemstelling: welk probleem wil ik aankaarten?

De huidige situatie in de wereld is er een die niemand had zien aankomen. Er moeten dagelijks moeilijke beslissingen worden gemaakt door onze politieke leiders. Desondanks is het zeer belangrijk dat ook in deze tijd er respectvol wordt omgegaan met de waarden die in onze grondwet en in mensenrechtenverdragen werden vastgelegd.

Momenteel rijzen er in de samenleving steeds meer problemen en frustraties over de maatregelen. Waar verwacht werd dat we vandaag de dag de crisis vanop een afstand konden evalueren, is dit helaas niet het geval. We bevinden ons er nog steeds middenin en hebben reeds drie golven achter de rug. Desondanks is het zeer belangrijk om reeds een evaluatie te maken. Er zijn op dit moment al talloze maatregelen ingevoerd en terug versoepeld. Deze nu al evalueren en het ontdekken van onderliggende fouten, zal voor de toekomst belangrijk zijn opdat ze zich niet herhalen. Deze masterscriptie wil dan ook op zoek gaan naar de mogelijke grond- en mensenrechtelijke problemen van enkele coronamaatregelen.

2.1.3. Relevantie: waarom is het relevant om dit probleem aan te kaarten?

De coronapandemie is nog steeds in volle stroomversnelling. Momenteel worden er dagelijks zware besluiten genomen, waarvan de impact pas weken later te voelen zal zijn. Economische belangen worden afgewogen tegen mensenlevens, volksgezondheid tegen individuele vrijheid. Desondanks blijft het in deze moeilijke periode noodzakelijk dat onze fundamentele rechten en hun onderlinge

verhoudingen worden gerespecteerd. De regering moet niet te ver doorschieten in zijn bevoegdheden en moet zich nog steeds houden aan de spelregels van de Grondwet en Mensenrechtenverdragen.

Hoewel de wereld momenteel nog niet verlost is van het coronavirus, is het juridisch gezien toch zeer interessant om al een balans op te maken over de houding van de overheid en de grondrechtelijke aspecten van de pandemie. Immers kunnen we zo mogelijke fouten ontdekken, kritische analyses maken en leren uit de fouten van het verleden om deze in het verdere verloop van deze crisis en in nieuwe crisissen te vermijden.

2.1.4. Afbakening: wat ga ik niet onderzoeken?

Aangezien de corona-maatregelen zich spreiden over het hele juridische spectrum is het noodzakelijk om beperkingen te stellen voor dit onderzoek. Anders wordt het onderzoek te uitgebreid voor het bestek van de masterscriptie en gaat de essentie van het onderzoek verloren.

De eerste beperking die gesteld zal worden is dat het onderzoek zich beperkt tot de staatsrechtelijke kant van de coronapandemie. Dit betekent dat er in deze masterscriptie niet zal worden ingegaan op de fiscaalrechtelijke, arbeidsrechtelijke, privaatrechtelijke, vennootschapsrechtelijke of economische aspecten van de maatregelen. Alle rechtstakken onderzoeken zou het onderzoek immers te uitgebreid maken.

De tweede beperking die gesteld wordt, is dat het onderzoek zich voornamelijk focust op de potentiële spanningen van bepaalde maatregelen met grondrechten. Het onderzoek zal dus niet ingaan op de lokale aanpak van deze crisissituatie, zoals bijvoorbeeld de rol en acties van gemeenten en provincies. De bedoeling is om het onderzoek op de hogere niveaus van de juridische ladder te plaatsen. De reden voor deze beperking is dat de belangrijkste beslissingen momenteel op nationaal en deelstatelijk niveau genomen worden. Deze gelden voor grotere groepen mensen en zullen dus makkelijker met elkaar te vergelijken zijn. Veel gemeenten hebben elk hun eigen manier om met de situatie om te gaan en dit maakt ze moeilijk vergelijkbaar.

Als derde beperking, gaat deze masterscriptie enkel in op drie voorgeselecteerde maatregelen. Dit zijn de avondklok van oktober 2020, het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het verbod op niet-essentiële reizen van januari 2021. Hoewel het zeer interessant zou zijn alle coronamaatregelen te analyseren in het licht van alle grondrechten, valt dit helaas buiten het tijdsbestek van deze masterscriptie. De geselecteerde maatregelen zijn gekozen omwille van hun impact en de maatschappelijke respons die er bij invoering op is gekomen.

Tot slot is het doel van het onderzoek om mogelijke juridische problemen aan het licht te brengen. Het is dus zeker niet de bedoeling om opportunistiek kritiek te geven of de regering bepaalde maatregelen sneller had moeten nemen in virologisch/pandemisch opzicht en zo levens had kunnen redden.

2.2. Onderzoeksvragen

2.2.1. Centrale onderzoeksvraag

Doorstaan de maatregelen van de federale en deelstatelijke regeringen, genomen ter bestrijding van de COVID-19-pandemie, de toets aan de grondrechten en het staatsrecht?

2.2.2. Sub-onderzoeksvragen

De volgende sub-onderzoeksvragen en het antwoord erop zijn noodzakelijk om onze centrale onderzoeksvraag te beantwoorden. De sub-onderzoeksvragen die we hiervoor nodig hebben zijn de volgende:

1. Wat waren de verplichtingen van de overheid tijdens de COVID-19-pandemie?
2. Hoe werkt de avondklok van oktober 2020 als maatregel?
3. Wat hield het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 in?
4. Wat hield het reisverbod van januari 2021 in?
5. Is de avondklok van oktober 2020 in strijd met het recht op bewegingsvrijheid?
6. Zijn het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021 in strijd met het recht op eerbiediging van het privéleven?

2.3. Onderzoeksmethode

In de masterscriptie zullen verschillende onderzoeksmethoden gecombineerd worden. Hoofdzakelijk zal er een evaluerende onderzoeksmethode gehanteerd worden, met in ondergeschikte orde een beschrijvende insteek. De keuze voor deze onderzoeksmethode is voortgekomen uit de soort onderzoeksvragen die moeten beantwoord worden. De centrale onderzoeksvraag is een evaluerende onderzoeksvraag, die bijgevolg vraagt om een bijhorende interpretatiemethode. De sub-onderzoeksvragen zijn ook gemengd: zo zijn sub-onderzoeksvragen één tot en met vier beschrijvend en zijn sub-onderzoeksvragen vijf en zes evaluerend.

Doordat vooral de evaluerende onderzoeksmethode gehanteerd wordt, ligt de focus niet op één soort juridische bron. Zowel wetgeving, rechtspraak, rechtsleer, als alternatieve bronnen worden onderzocht in deze masterscriptie. Dit leidt tot een aanbod aan lectuur waarin er voortdurend geëvalueerd moet worden of een bepaalde bron relevant is voor het onderzoek. Specifieke rechtspraak en rechtsleer over de COVID-19-maatregelen en de grondrechten is momenteel echter schaars. Omwille van die reden wordt er in deze thesis ook met minder traditioneel juridische bronnen gewerkt, zoals krantenartikelen en interviews. Desondanks kunnen we wel reeds uitgebreide literatuur en jurisprudentie terugvinden over de theoretische aspecten van het onderzoek, zoals over de grondrechtenanalyse.

Om de evaluatie te laten slagen, moet de masterscriptie een selectie van normatieve criteria maken waarop de evaluatie gebaseerd wordt. *De facto* zullen hier de algemene toetsingscriteria van een toetsing aan een grondrecht/fundamenteel recht gehanteerd worden. Met andere woorden zal eerst de maatregel beschreven worden en een link naar het buitenland gemaakt worden. Vervolgens wordt de maatregel getoetst aan de principes van een wettelijke grondslag, legitiem doel en proportionaliteit *sensu lato*. Tot slot wordt er in elk hoofdstuk een tussenconclusie gegeven.

2.4. Toelichting bronnen

Op het vlak van wetgeving is de bronnenkeuze evident: het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en Titel II van de Grondwet zullen een prominente rol spelen in dit onderzoek. Daarnaast ligt de grootste rol weggelegd voor de ministeriële besluiten die werden uitgevaardigd ter bestrijding van COVID-19, oftewel de coronabesluiten. Hoewel deze wetgevende norm meestal lager op de hiërarchische bronnenladder staat, is ze voor dit onderzoek essentieel. De maatregelen ter bestrijding van COVID-19 worden immers altijd ingevoerd per ministerieel besluit. Hiermee aansluitend zijn nog enkele wetten van belang zoals bijvoorbeeld de Wet betreffende de Civiele Veiligheid van 15 mei 2007 waarop de coronabesluiten steunen. Daarnaast komen er ook enkele buitenlandse wetgevende normen aan bod in het kader van de rechtsvergelijking. De wettelijke bepalingen zijn zeer belangrijk in dit onderzoek aangezien zij de basis van de evaluatie zullen vormen.

Vervolgens voor wat betreft de rechtspraak die onderzocht wordt in de masterscriptie. Het is belangrijk bij dit onderzoek om vooral te kijken naar uitspraken van de hogere rechtbanken zoals het Grondwettelijk Hof, de Raad van State, het Hof van Cassatie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Zij vellen immers de principearresten. Wat betreft rechtspraak specifiek over de coronamaatregelen zijn de ogen vooral gericht op de Raad van State. Dit is momenteel het rechtscollege die de meeste geschillen beslecht over de maatregelen. Het Grondwettelijk Hof mag deze immers niet toetsen, omdat zij vervat liggen in ministeriële besluiten en niet in wetten, decreten of ordonnanties. Wat betreft het Hof van Cassatie en het EHRM zijn er momenteel nog geen arresten geveld die van belang zijn voor deze masterscriptie omwille van het korte tijdsbestek waarin dit mogelijk was. Naast de arresten van de Raad van State zijn er ook een aantal arresten van lagere rechtbanken die belangrijk waren voor de coronamaatregelen en deze masterscriptie. Tot slot wordt in het kader van de rechtsvergelijking een aantal Nederlandse arresten geanalyseerd omwille van hun gelijkenis met de Belgische coronamaatregelen.

Wat betreft rechtsleer zijn in de eerste plaats meer algemene, mensenrechtelijke bronnen van belang omdat zij een goed overzicht kunnen geven van de werking van de fundamentele rechten. Dit zal helpen om meer duidelijkheid te scheppen. Hiertoe behoren de handboeken van onder andere VANDE LANOTTE en VAN DIJK. Daarnaast zijn de gespecialiseerde bronnen zeer waardevol. Hiermee worden artikels bedoelt die specifiek ingaan op de coronamaatregelen en hun mogelijke problemen. Zij kunnen helpen om een grondiger inzicht te krijgen in de materie en zo een antwoord de formuleren op de centrale onderzoeksvraag. Tot slot zijn alternatieve bronnen zoals kranteninterviews waardevol. Door de snelheid waaraan maatregelen worden ingevoerd en het feit dat we ons momenteel vaak nog in de toepassing ervan bevinden tijdens het schrijven van het onderzoek, heeft de rechtsleer niet altijd de kans gehad om een volledige juridische publicatie tot stand te brengen. Alternatieve bronnen zoals opiniestukken in krantenartikelen zijn sneller gepubliceerd. Daarnaast kunnen zij ook helpen om de schetsing van de feitelijke context te staven. Zij kunnen met andere woorden mee helpen om een totaalbeeld te krijgen bij de beoordeling van de maatregel.

3. POSITIEVE EN NEGATIEVE VERPLICHTINGEN IN TIJDEN VAN COVID-19

3.1. Positieve verplichtingen

Hoewel bij de start van de pandemie sommige experts anders beweerden, bleek het COVID-19-virus toch niet een gewoon griepje te zijn. Ziekenhuisopnames en dodentallen stegen wereldwijd aan een razendsnel tempo. Eén vraag stond op dat moment centraal, namelijk: wat moeten overheden doen? Sommige overheden namen snel drastische maatregelen, zoals bijvoorbeeld België en Frankrijk. Andere zagen de ernst van de situatie niet in en zwakten de feiten af zoals bijvoorbeeld de Verenigde Staten onder President Trump en Brazilië onder President Bolsonaro. Welke beslissing de overheid ook neemt, zij zal echter altijd in aanraking komen met mensenrechten.

Het EVRM bevat in artikel 2 het recht op leven en in artikel 8 het recht op eerbiediging van het privéleven. Sommige auteurs vragen zich af of uit deze artikelen een positieve verplichting afgeleid kan worden voor de overheid om de aantasting van het leven en de fysieke integriteit van de persoon, die door het virus gebeurt, te beperken. De situatie in een pandemie verschilt immers sterk van de normale dagdagelijkse situatie, waarin de overheid dit recht waarborgt.² De vraag kan zelfs breder worden getrokken, namelijk of het recht op leven ook een recht inhoudt om niet door het COVID-19-virus besmet te worden? Het antwoord hierop is echter niet eenvoudig en kan opgedeeld worden in twee aspecten, namelijk of er effectief een positieve verplichting is en, zo ja, hoe ver deze reikt.³

Indien we kijken naar eerdere rechtspraak van het EHRM zien we dat uit artikel 2 EVRM een positieve verplichting vloeit voor de lidstaten om het recht op leven en de fysieke integriteit te beschermen. In een arrest uit 2017 heeft het EHRM zelfs nogmaals bevestigd dat de positieve verplichting ook kan worden doorgetrokken naar het gebied van de volksgezondheid.⁴ Bovendien zijn de principes die het Hof in rechtspraak uit artikel 2 EVRM heeft afgeleid van toepassing op situaties onder artikel 8 EVRM, wanneer het gaat om aanvallen op de fysieke integriteit die niet noodzakelijk het recht op leven in gevaar brengen.⁵ Daarnaast velde het EHRM in het verleden reeds een aantal arresten over besmettelijke ziekten. Deze bevonden zich echter vaak in de context van artikel 3 EVRM en personen in gevangenschap. Desondanks kwam ook hier steeds naar voren dat de overheid een verplichting heeft om degene onder haar controle te beschermen tegen de ziekten.⁶ We zien bijgevolg dat er redelijk zeker een positieve verplichting geldt ten aanzien van de overheid om maatregelen te nemen om de bevolking te beschermen tegen het COVID-19-virus.

² A. BUYSE, *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 17.

³ A. BUYSE, *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 17-18.

⁴ EHRM 19 december 2017, nr. 56080/13, Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal.

L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RevTrimDrH* 2021, nr. 125, (15) 18.

⁵ L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RevTrimDrH* 2021, nr. 125, (15) 19.

⁶ L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 19.

De volgende vraag die bijgevolg beantwoord dient te worden, is hoever deze positieve verplichting reikt. Een staat heeft een keuzevrijheid over hoe hij een pandemie aanpakt. De keuze voor maatregelen zal afhangen van een aantal factoren: de prioriteiten die de staat stelt (bijvoorbeeld economie versus gezondheid), de middelen die hij ter beschikking heeft en de strategie die hij verkiest (bijvoorbeeld groepsimmunititeit versus lockdown).⁷ Afhankelijk van wat beschouwd wordt als de minimumreactie om aan de positieve verplichtingen te voldoen en of dit binnen de mogelijkheden van een staat ligt, zal het niet nemen van deze maatregelen gezien kunnen worden als falen. Desondanks moeten we hier ook voorzichtig mee zijn. De overheid moet maatregelen nemen en zorgen dat er handhavingsmechanismen aanwezig zijn om deze te kunnen afdwingen. Er zullen echter altijd grenzen blijven aan de haalbaarheid van het sturen van het gedrag van individuele burgers. Sommige groepen zullen de maatregelen nooit respecteren, wat de overheid ook doet. Het gaat bijgevolg misschien te ver om ook het voorkomen van dit gedrag volledig onder de positieve verplichting te plaatsen.⁸

Uit het EVRM en de rechtspraak van het EHRM kunnen we bijgevolg afleiden dat België een positieve verplichting had om maatregelen te nemen tegen het COVID-19-virus.⁹ Hoe ver deze verplichting exact reikt, is niet heel duidelijk. Bovendien, zoals in de volgende titel zal worden aangegeven, botsten de positieve verplichtingen vaak met fundamentele rechten. Het feit dat deze laatste niet zomaar ingeperkt mogen worden, limiteert ook de reikwijdte van de positieve verplichting.

3.2. Negatieve verplichtingen

COVID-19 heeft een enorme impact gehad op het dagdagelijkse leven van de hele wereld. Activiteiten die vroeger als vanzelfsprekend werden beschouwd, zijn dat nu ineens niet meer: iets gaan drinken met familie en vrienden, gezellig gaan shoppen, naar een festival gaan, naar de kapper gaan en nog vele anderen werden beperkt wegens een te hoog risico op verspreiding van het virus.¹⁰ Het is dan ook niet verwonderlijk dat veel COVID-19-maatregelen een inperking vormen op een fundamenteel recht.

Dit is niet abnormaal. In principe zijn inperkingen op fundamentele rechten toegelaten. Een volledige schorsing van het fundamenteel recht mag echter niet.¹¹ Bovendien is een inperking slechts gerechtvaardigd wanneer ze voldoet aan de vereisten van het wettigheidsbeginsel, het legitieme doel

⁷ A. BUYSE, *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 17.

⁸ A. BUYSE, *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

⁹ L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 19-20.

¹⁰ J. BERNAERTS, "Meertalige communicatie in crisissituaties: nood aan een wettelijk kader", *DJK* 2020, nr. 408, (14) 14.

L. BIANKU, "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, (15) 21.

L. TODTS, "Vrijheid in crisis: coronamaatregelen staan op gespannen voet met het recht op bewegingsvrijheid", *DJK* 2020, nr. 408, (11) 11.

¹¹ S. PARSA en Y. POULLET, "Les droits fondamentaux à l'épreuve du confinement et du déconfinement: le tracing" in S. PARSA ea. (eds.), *La pandémie de Covid-19 face au droit*, Limal, Anthemis, 2020, (137) 146.

en het proportionaliteitsbeginsel *sensu lato*.¹² Met andere woorden: een fundamenteel recht kan ingeperkt worden, maar slechts in beperkte mate.

Er is echter een manier waarop de overheid iets verder kan gaan dan normaal in het inperken van fundamentele rechten, namelijk wanneer men de noodtoestand afkondigt. In België kennen we dit begrip echter niet. Artikel 187 Grondwet bepaalt zelfs expliciet dat zij noch geheel, noch ten dele kan worden geschorst.¹³ Het EVRM voorziet daarentegen wel in een noodtoestand, namelijk in artikel 15 EVRM. Dit artikel staat toe dat de rechten en vrijheden van het EVRM beperkt kunnen worden op enkele uitzonderingen na zoals bijvoorbeeld artikel 3 EVRM. De meerwaarde van artikel 15 EVRM lijkt eerder beperkt. Het EHRM benadrukte reeds eerder dat het artikel geen vrijbrief vormt voor alle inperkingen. De maatregel moet nog steeds beperkt zijn in de tijd, een legitieme doelstelling hebben en proportioneel zijn. België maakte echter geen gebruik van artikel 15 EVRM.¹⁴ De gestelde inperkingen zullen bijgevolg nog steeds moeten voldoen aan de voorgenoemde voorwaarden.

3.3. Wat nu?

Wat kunnen we nu concluderen uit het bovenstaande hoofdstuk? België heeft een positieve verplichting om maatregelen te nemen ter bescherming van haar bevolking tegen het COVID-19-virus. Deze maatregelen botsen vrijwel zeker met verschillende fundamentele rechten. België mocht deze rechten inperken maar mocht hier ook niet te ver in gaan. Of België aan deze negatieve verplichting heeft voldaan zal in de volgende hoofdstukken worden nagegaan en is het doel van deze masterscriptie. Onderstaande hoofdstukken onderzoeken immers of de avondklok van oktober 2020, het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021 bepaalde fundamentele rechten schenden.

¹² S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 311-323

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-320.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-147.

¹³ Art. 187 Gw.

C. VAN DE HEYNING, "Fundamentele rechten: is alles gerechtvaardigd in de strijd tegen COVID-19?", *RW* 2019-20, nr. 37, (1443) 1443

J. RIEMSLAGH en T. MOONEN, "Regelgeven in crisistijd", *RDC-TBH* 2020, nr. 10, (1253) 1265.

S. PARSA en Y. POULLET, "Les droits fondamentaux à l'épreuve du confinement et du déconfinement: le tracing" in S. PARSA ea. (eds.), *La pandémie de Covid-19 face au droit*, Limal, Anthemis, 2020, (137) 146-147.

¹⁴ Art. 15 EVRM

A. BUYSE, *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

C. VAN DE HEYNING, "Fundamentele rechten: is alles gerechtvaardigd in de strijd tegen COVID-19?", *RW* 2019-20, nr. 37, (1443) 1443.

J. RIEMSLAGH en T. MOONEN, "Regelgeven in crisistijd", *RDC-TBH* 2020, nr. 10, (1253) 1265.

4. DE FEDERALE AVONDKLOK: OP NAAR EEN POLITIESTAAT?

4.1. Algemeen

4.1.1. Hoe zijn we zo ver gekomen?

Een avondklok. Tot voor kort leek het iets te zijn wat vooral in de 19de eeuw gebruikt werd tijdens de politiestaat of in gevaarlijke oorlogsgebieden en dictaturen om de bevolking in het gareel te houden. COVID-19 heeft echter voor een revival van deze maatregel gezorgd. Waar de maatregel de laatste jaren in België vooral voorkwam in de detentie van strafrechtelijk veroordeelde personen is ze nu een constante geworden in het leven van de gehele Belgische bevolking.

Maar hoe zijn we hier gekomen? COVID-19 teistert sinds maart 2020 ons land. Na een eerste lockdown en afbouwmaatregelen leek het even de goede kant uit te gaan. In het najaar van 2020 echter stegen de cijfers weer enorm. De Belgische overheden zagen zich genoodzaakt om terug strengere maatregelen te nemen. Naast verschillende andere maatregelen, zoals het sluiten van de horeca en de contactberoepen, was een avondklok een van de mogelijke opties. In de zomer van 2020 had Gouverneur van Antwerpen Cathy Berx reeds een avondklok ingesteld voor de provincie Antwerpen. Deze avondklok was uiteindelijk van relatief korte duur en is intussen opgeheven. Desondanks kwam er veel kritiek op de maatregel en vroegen velen zich af of ze wel grondwettelijk was.¹⁵

Tegen het einde van de zomer daalden de dramatische coronacijfers in Antwerpen. Volgens sommigen was dit een teken dat de avondklok effectief was. Enige voorzichtigheid is hier echter bij geadviseerd. De Antwerpse avondklok werd immers met nog andere maatregelen gecombineerd. Ondanks dit mogelijk succes leken de federale en deelstatelijke overheden wat voorzichtig met de maatregel te willen omgaan en haar pas te gebruiken als een ultiem redmiddel. Begin oktober 2020 verslechterden de cijfers echter weer in zo een sterke mate dat de regeringen genoodzaakt werden om bijkomende maatregelen te nemen. Op 16 oktober 2020 kondigde het Overlegcomité een hele reeks nieuwe maatregelen aan. Een hiervan was een nationale avondklok die gold van middernacht tot 5u 's ochtends.¹⁶ Wat belangrijk is om te noteren, vooraleer er kan worden overgegaan tot het bespreken van deze federale avondklok, is dat zowel Brussel als Wallonië een paar dagen na de beslissing van het Overlegcomité hun avondklok nog verder opdreven. Het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest voerde op 26 oktober 2020 via een Besluit van haar Minister-President een verstrengde avondklok in van 22u 's avonds tot 6u 's ochtends.¹⁷ Wallonië daarentegen verstrengde de avondklok door gezamenlijke besluiten van haar provinciegouverneurs. Daardoor gold er ook hier een avondklok van 22u 's avonds tot 6u 's ochtends.¹⁸ Vanaf 1 maart 2021 werd deze laatste terug

¹⁵ L. TODTS, "De toelaatbaarheid van de Antwerpse avondklok: drie vragen", RW 2020-21, nr. 06, (202) 202.

¹⁶ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 18 oktober 2020.

A., WELLENS, *Kan een (lokale) avondklok het coronavirus beteugelen? Dit zegt de wetenschap*, <https://www.hln.be/wetenschap/kan-een-lokale-avondklok-het-coronavirus-beteugelen-dit-zegt-de-wetenschap~a68e6b8a/>.

X., *Strengere maatregelen ingegaan: avondklok, horeca gesloten en nog 1 nauw contact*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20201019_91590077.

¹⁷ Besluit Minister President van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest 26 oktober 2020 tot uitvaardiging van een avondklok van 22u tot 6u op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, BS 18 november 2020.

¹⁸ Gouvernement Wallonie, *Communiqué: Les Gouvernements de Wallonie et de la Fédération Wallonie-Bruxelles concrétisent un reconfinement partiel*, <https://gouvernement.wallonie.be/files/%255BCP%255D%20->

opgeheven en gelijkgetrokken met de tijdstippen van de federale avondklok.¹⁹ Verder in dit onderzoek zal er echter enkel worden ingegaan op de federale avondklok van middernacht tot 5u 's ochtends. Dit omwille van het feit dat de federale avondklok het basisinstrument voor alle avondklokken was.

Bijna zeven maanden na haar inwerkingtreding werd de avondklok uiteindelijk op 8 mei 2020 opgeheven door het ministerieel besluit van 7 mei 2021.²⁰

4.1.1.1. Ministerieel besluit van 18 oktober 2020

Het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 bevestigde de beslissing van het Overlegcomité en zorgde voor een juridische verankering. In het ministerieel besluit legde de minister van Binnenlandse Zaken ook gedeeltelijk haar gedachtegang vast voor het invoeren van de avondklok. Een eerste reden die de minister aangaf is dat men de regel invoerde om de besmettingsgraad van het COVID-19-virus in te perken. Het ministerieel besluit redeneerde dat een avondklok zou bijdragen tot het verminderen van samenscholingen, feestjes en omstandigheden waarbij door alcoholgebruik de maatregelen van *social distancing* en het dragen van een mondmasker niet zo nauw gevolgd zouden worden.²¹

Een tweede reden die de minister gaf is de effectiviteit van een avondklok die getoond werd in de zomer van 2020 met de avondklok in Antwerpen. Zij was ervan overtuigd dat het beperken van nachtelijke samenscholingen er substantieel heeft toe bijgedragen dat de coronacijfers snel konden dalen in Antwerpen. Men wilde verplaatsingsgedrag vermijden en het risico van verspreiding beperken tot een zo kort mogelijke termijn. Het zijn vooral de jongeren die men met deze avondklok wilde viseren en de drankgerelateerde feestjes die zij organiseerden.²²

Een derde reden hangt samen met de bovenstaande twee redenen. De coronacijfers moesten dalen opdat de zware druk op het zorgsysteem verlicht werd. De minister was van mening dat dit het beste federaal werd aangepakt zodat de anders plaatselijke avondklok niet omzeild zou kunnen worden door zich te verplaatsen naar gebieden waar de regel niet van toepassing was.²³

De minister gaf ook duidelijk in het origineel ministerieel besluit aan dat de maatregel tijdelijk was en na een maand opnieuw geëvalueerd zou worden. Ze erkende de ernst van de situatie en het feit

%20Les%20Gouvernements%20de%20Wallonie%20et%20de%20la%20Fe%cc%81de%cc%81ration%20Wallo
nie-Bruxelles%20concre%cc%81tisent%20un%20reconfinement%20partiel.pdf.

X., *Covid19: mesures complémentaires pour la Wallonie*, <https://www.wallonie.be/fr/actualites/covid-19-mesures-complementaires-pour-la-wallonie#>.

¹⁹ X., *Wallonië stemt avondklok af op Vlaanderen, Brussel hodut vast aan 22 uur*, <https://www.demorgen.be/nieuws/wallonie-stemt-avondklok-af-op-vlaanderen-brussel-houdt-vast-aan-22-uur~b551ab70/>.

²⁰ MB 7 mei 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 mei 2021.

²¹ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

²² MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

²³ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

dat ze de rechten van de burger niet verder dan noodzakelijk moeten inperken. In mei 2021 was de avondklok echter ondertussen bijna zeven maanden in werking, vooraleer ze afgeschaft werd op 8 mei 2021.²⁴

4.1.1.2. De evolutie van het ministerieel besluit

Ondertussen is het originele ministerieel besluit van 18 oktober 2020 al enkele keren gewijzigd. Een eerste maal door het ministerieel besluit van 28 oktober 2020.²⁵ Meer bepaald stemt artikel 14 van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 volledig overeen met artikel 16 van het originele ministerieel besluit van 18 oktober 2020. Vervolgens werd op zijn beurt ook het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 herhaaldelijk gewijzigd. Dit door de ministeriële besluiten in 2020 van 1 november, 28 november, 19 december, 20 december en 21 december en door de ministeriële besluiten in 2021 van 12 januari, 14 januari, 26 januari, 6 februari, 6 maart, 20 maart, 26 maart, 24 april, 27 april en 7 mei.²⁶ Ondanks al deze wijzigingen zijn de bepalingen die de avondklok bevatten niet meer gewijzigd sinds het ministerieel besluit van 28 oktober 2020. Bovendien was artikel 14, zoals reeds gezegd, een vrijwel exacte kopie van artikel 16 van het ministerieel besluit van 18 oktober 2020. Omwille van die reden zal er ook verder in deze masterscriptie worden gewerkt met de originele bepalingen van de avondklok, namelijk artikel 16 van ministerieel besluit 18 oktober 2020.

²⁴ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

MB 7 mei 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 mei 2021.

²⁵ MB 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

²⁶ MB 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

MB 1 november 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 1 november 2020.

MB 28 november 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 29 november 2020.

MB 19 december 2020, houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 20 december 2020.

MB 20 december 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 20 december 2020.

MB 21 december 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 december 2020.

MB 12 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 12 januari 2021.

MB 14 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 15 januari 2021.

MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

MB 6 februari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 februari 2021.

MB 6 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 maart 2021.

MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

MB 26 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 maart 2021.

MB 24 april 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 25 april 2021.

MB 27 april 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 28 april 2021.

MB 7 mei 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 mei 2021.

4.1.2. België een unicum?

België is echter niet het enige land dat een grootschalige avondklok van onder het stof heeft gehaald. Verschillende andere landen hebben een gelijkaardige regel ingesteld in de hoop de uitbraak van het coronavirus te kunnen indijken. Een eerste land is Nederland. Na lang redelijk soepel te zijn omgegaan met de pandemie, kwam Nederland in januari toch in de problemen. Door onder andere de komst van de Britse coronavariant, stegen de Nederlandse cijfers dramatisch. De overheid zag zich bijgevolg genoodzaakt om beroep te doen op drastischere maatregelen. Met het koninklijk besluit van 22 januari 2021 voerde de regering Rutten een avondklok in van 21u 's avonds tot 4u 's ochtends. De maatregel was origineel van kracht tot 10 februari 2021, maar werd nadien verlengd.²⁷ Ondanks de goede bedoelingen van de Nederlandse regering werd de maatregel niet goed onthaald door de Nederlandse bevolking. Rellen braken over het hele land uit, waarbij politie werd aangevallen en grove vernielingen werden aangebracht.²⁸

Uiteindelijk keerde de rust in Nederland weer, maar in februari ontstond er een nieuwe ontwikkeling rond haar avondklok. Een rechtbank in Den Haag oordeelde dat de avondklok ongeldig was en onmiddellijk buiten werking gesteld diende te worden. De rechtbank voorzag ten eerste problemen met de wettelijke basis van het koninklijk besluit, namelijk de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijke aangelegenheden (verder: Wbbbg²⁹).³⁰ Deze was vooral bedoeld voor spoedeisende gevallen. Volgens de rechtbank ging het hier niet om zo een spoedeisende situatie. De COVID-19-pandemie is immers reeds sinds maart 2020 bezig. Het was bijgevolg niet echt een nieuwe situatie, ondanks de opkomst van de Britse COVID-19-variant. De regering had reeds voor de invoering van de maatregel deze uitvoerig besproken. Als er echt sprake was van spoedeisendheid had ze volgens de rechtbank hier geen tijd voor gehad. Ten tweede bevond de rechtbank problemen met de proportionaliteit van de maatregel, meer bepaald met de pertinentie ervan en de noodzakelijkheid.³¹ Dit vonnis zorgde voor een panieksituatie bij onze Noorderburen aangezien het niet meer duidelijk was of de avondklok van kracht was.³²

De Nederlandse regering stelde onmiddellijk hoger beroep in tegen de beslissing van de rechtbank van Den Haag, met een bijhorend verzoek om de uitvoering ervan op te schorten. Dit verzoek werd spoedig toegekend om de avondklok te kunnen blijven handhaven terwijl het Gerechtshof van Den Haag zich over de kwestie boog. Op 26 februari 2021 publiceerde het Gerechtshof zijn uitspraak over

²⁷ KB 22 januari 2021 houdende inwerkingtreding en inwerkingstelling van artikel 8, eerste en derdelid, van de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, *Rijksoverheid.nl* 22 januari 2021.

²⁸ X., *Opnieuw chaotische avond in Nederlandse steden: politie lost waarschuwingsschot tijdens gewelddadige rellen*, <https://www.hln.be/buitenland/opnieuw-chaotische-avond-in-nederlandse-steden-politie-lost-waarschuwingsschot-tijdens-gewelddadige-rellen~adaddf3e/>.

X., *Opnieuw rellen in Nederland: politie lost waarschuwingsschot tijdens plunderingen in Rotterdam, 151 arrestaties*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210125_97007306.

²⁹ Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, 3 april 1996 (Nederland).

³⁰ Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, 3 april 1996 (Nederland).

Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

³¹ Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

³² Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

X., *Gerechtshof in Den Haag doet volgende week uitspraak over de avondklok*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210219_93650821.

de Nederlandse avondklok. Net zoals het arrest van de Rechtbank van Den Haag, sloeg ook dit arrest in als een bom. Het arrest van 26 februari 2011 nam immers het volledig omgekeerde standpunt in ten opzichte van het originele arrest. Volgens het Gerechtshof waren er geen mensenrechten geschonden of ingeperkt zonder dat een voldoende verantwoording aanwezig was. Het Gerechtshof was veel soepeler in zijn beoordeling, en tikte in het begin van zijn arrest de rechtbank van Den Haag zelfs op de vingers omwille van zijn gebrek aan een terughoudende toetsing. Het Hof onderbouwde zijn standpunt door middel van de volgende argumenten: allereerst wat betreft het gebruik van de Wbbbg oordeelde het Gerechtshof dat de verregaande COVID-19-maatregelen onder de categorie van de buitengewone omstandigheden van de wet vielen. Bovendien waren de buitengewone omstandigheden van dien aard dat ze noodzakelijk waren om deze verregaande maatregelen te nemen. Er was met andere woorden geen enkel probleem met de wettelijke basis van de avondklok. Vervolgens deed het Hof ook uitspraak over de proportionaliteit en subsidiariteit van de avondklok. In tegenstelling tot de rechtbank van Den Haag, was het Gerechtshof van mening dat ook aan deze twee voorwaarden is voldaan. Het Hof oordeelde dat mindere maatregelen niet zouden hebben volstaan om de pandemie in te tomen. Bovendien waren uitzonderingen mogelijk en was de avondklok op een moment geplaatst waarop er sowieso slechts een beperkte impact is op de levens van de burgers door de lage activiteit op deze tijdstippen.³³ Belangrijk om te noteren is dat de Nederlandse regering tussen de twee rechtszaken een nieuwe wet heeft aangenomen om de wettelijke basis voor de avondklok in een echte wet te gieten.³⁴ Hiermee werd een van grootste discussiepunten uit de rechtszaken reeds weggewerkt. De Nederlandse avondklok werd op 28 april 2021 uiteindelijk afgeschaft.³⁵

Een tweede voorbeeld van een buurland dat een avondklok invoerde omwille van de COVID-19-pandemie was Frankrijk. Op 10 december 2020 besloot de Franse regering om vanaf 15 december 2020 over te gaan van een volledige lockdown naar een aanpak met strenge maatregelen en een nationale avondklok. De avondklok gold van 20u 's avonds tot 6 uur 's ochtends. Er waren net zoals bij de avondklokken in Nederland en, zoals hieronder wordt beschreven, Australië uitzonderingen voorzien voor mensen die bijvoorbeeld binnen de avondklok naar hun werk moesten reizen of medische hulp nodig hadden. Een van de opvallende uitzonderingen aan de Franse avondklok was het feit dat men zijn hond binnen een straal van 1km van de woonplaats mocht uitlaten gedurende de "verboden" uren.³⁶ Een andere opvallende uitzondering bij deze avondklok was dat ze geschrapt werd voor Kerstavond maar wel in voege bleef op 31 december 2020. Reden hiervoor was dat de Franse bevolking Kerstmis meestal op 24 december viert in plaats van op 25 december en hierbij

³³ Gerechtshof Den Haag 26 februari 2011, ECLI:NL:GHDHA:2021:285, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2021:285>.

³⁴ Voorstel tot wet tot wijziging van de Wet publieke gezondheid in verband met een tijdelijke bevoegdheid om het vertoeven in de openlucht te beperken teneinde de verspreiding van het SARS-CoV-2-virus zoveel mogelijk te belemmeren, *Parl.St. Kamer*, 2020-2021, nr. 35 732, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35732>.

X., *Kabinet neemt avondklok alsnog op in coronawet*, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/5215228/kabinet-neemt-avondklok-alsnog-op-coronawet>.

³⁵ RIJKSOVERHEID, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/avondklok>.

³⁶ X., *What are the rules under France's new nationwide curfew*, <https://www.thelocal.fr/20201210/what-are-the-rules-of-frances-new-curfew>.

X., *Restrictions and requirements in metropolitan France*, <https://www.gouvernement.fr/en/coronavirus-covid-19>.

familie bezoekt.³⁷ In december verslechterde de situatie in Frankrijk echter en stegen de cijfers dramatisch. Hierop besliste de Franse regering om niet een derde lockdown op te leggen maar om strengere avondklokken in te voeren in de zwaarst getroffen gebieden. Hiervoor gold vanaf januari 2021 een avondklok van 18u 's avonds tot 6u 's ochtends.³⁸ Later werd de avondklok met een uur verlengd van 19u 's avonds tot 6u 's ochtends.³⁹ Op 3 mei 2021 kondigde President Macron aan dat men in de tweede fase van de aankomende versoepelingen van de maatregelen een minder strenge avondklok plant. Deze zou gelden vanaf 19 mei 2021 en zou van toepassing zijn van 21u 's avonds tot 6u 's ochtends. In een derde fase, vanaf 9 juni 2021, zou hij ingekort worden om pas aan te vangen vanaf 23u 's avonds. Uiteindelijk in fase vier, beginnend vanaf 30 juni 2021, zou de avondklok worden afgeschaft. Op het moment van het schrijven van deze masterscriptie waren de versoepelingen echter nog niet in werking getreden.⁴⁰

Australië is een derde voorbeeld van een land dat een avondklok tijdens deze pandemie invoerde. De provincie Victoria verklaarde in augustus de "state of disaster" en legde een avondklok op voor haar hoofdstad Melbourne. Deze werd zeer hard getroffen door COVID-19 en kreeg de cijfers maar niet naar beneden. De avondklok gold van 20u 's avonds tot 5u 's ochtends.⁴¹ Op maandag 28 september 2020 besloot Victoria om de avondklok van Melbourne in te trekken. Dit was vroeger dan de autoriteiten eerst gepland hadden. De avondklok en de andere strenge maatregelen hadden hun werk echter zo goed gedaan dat men afweek van de originele datum en zich voor de beslissing voornamelijk baseerde op de lage cijfers.⁴² In december 2020 zagen we ook dat alle inspanningen van Australië gewerkt hebben. Het land is zo goed als COVID-19-vrij en bijna alle activiteiten zijn hervat als voorheen.⁴³

³⁷ H., THOMPSON, *Christmas Eve in France: No curfew but safety advice applies*, <https://www.connexionfrance.com/French-news/Christmas-Eve-in-France-No-curfew-but-safety-advice-applies-to-dinner-table-mass-and-driving>.

³⁸ H., THOMPSON, *Christmas Eve in France: No curfew but safety advice applies*, <https://www.connexionfrance.com/French-news/Christmas-Eve-in-France-No-curfew-but-safety-advice-applies-to-dinner-table-mass-and-driving>.

X., *Covid-19: France introduces 6pm curfew in hard-hit areas*, <https://www.france24.com/en/europe/20210101-france-tightens-covid-19-curfew-in-worst-affected-areas>.

³⁹ GOUVERNEMENT, *Restrictions and requirements in metropolitan France*, <https://www.gouvernement.fr/en/coronavirus-covid-19> (consultatie 11 mei 2021).

⁴⁰ GOUVERNEMENT, *Information coronavirus - point de situation*, <https://www.gouvernement.fr/info-coronavirus>.

⁴¹ L. KELLY, *Australia's Victoria declares disaster, sets curfew to curb COVID-19*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia-idUSKBN24Y001>.

⁴² B., SMEE, *Melbourne Covid curfew ends and restrictions ease, but Victoria introduces huge new fines*, <https://www.theguardian.com/australia-news/2020/sep/27/melbourne-covid-curfew-ends-and-restrictions-ease-but-victoria-introduces-huge-new-fines>.

⁴³B., KAYE, *COVID-free for days, Australian state resumes ginging, dancing, religious services*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia/covid-free-for-days-australian-state-resumes-singing-dancing-religious-services-idUSKBN28C0KF>.

4.2. Recht op bewegingsvrijheid

Een avondklok is een zeer zware beperking van de grondrechten. Meer bepaald van het recht op bewegingsvrijheid gewaarborgd door artikel 12 Grondwet *juncto* artikel 5 EVRM *juncto* artikel 2 Protocol 4 EVRM. Mensen mogen immers niet meer gaan en staan waar en wanneer ze willen. Veel mensenrechten zijn echter niet absoluut en kunnen onder bepaalde voorwaarde ingeperkt worden. Deze voorwaarden zijn: een wettelijke grondslag hebben, een legitiem doel hebben en proportioneel en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving.⁴⁴ Belangrijk om te noteren is dat hoewel uitzonderingen op dit recht zijn toegestaan, dit uitzonderingen moeten blijven. Inperkingen op het recht moeten dan ook zeer restrictief worden geïnterpreteerd.⁴⁵ In deze titel zal de federale avondklok getoetst worden aan deze voorwaarden om te kijken of ze geen schending vormt op het recht op bewegingsvrijheid. Hierbij zullen ook verwijzingen worden gemaakt naar avondklokken in het buitenland.

4.2.1. Wettelijke grondslag

Een eerste voorwaarde die de wetgever moet vervullen om een grondrecht in te perken is de vereiste van de wettelijke grondslag. Dit criterium kan opgedeeld worden in drie stukken. Allereerst is er de hoofdtoets, namelijk de wettelijke grondslag *sensu stricto*. Deze toets zal nagaan of een ministerieel besluit een geschikte wettelijke basis is om coronamaatregelen in te nemen. De wettelijke grondslag *sensu stricto* wordt in dit deel als laatste besproken omdat hier momenteel een redelijk omvangrijke discussie over bestaat. Naast de wettelijke grondslag *sensu stricto* zijn er nog twee bijkomende voorwaarden, namelijk de toegankelijkheid en de voorzienbaarheid van de wet.⁴⁶ Deze zullen als eerste afgetoetst worden.

4.2.1.1. Toegankelijkheid en voorzienbaarheid

Om te beginnen: de voorwaarde van toegankelijkheid. *In casu* wordt de avondklok vastgelegd in het ministerieel besluit van 18 oktober 2020. Dit besluit is publiek te consulteren in de onlineversie van het Belgisch Staatsblad. Bovendien is er ook een speciale coronawebsite opgericht, namelijk www.info-coronavirus.be, waar de besluiten verder worden uitgelegd aan de hand van FAQ. Hoewel de FAQ geen kracht van wet hebben, verduidelijken ze de besluiten op een manier die toegankelijker is voor het brede publiek. De toegankelijkheid lijkt hier dus niet echt een probleem te vormen.⁴⁷

⁴⁴ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-147.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 311-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-320.

⁴⁵ L. TODTS, "Vrijheid in crisis: coronamaatregelen staan op gespannen voet met het recht op bewegingsvrijheid", *DJK* 2020, nr. 408, (11) 11.

⁴⁶ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-134.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 312-314.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-314.

⁴⁷ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, www.info-coronavirus.be.

Vervolgens moet de voorwaarde van de voorzienbaarheid voldaan worden. Deze voorwaarde houdt in dat de wet, of *in casu* het besluit, voldoende nauwkeurig moet zijn zodat een normaal persoon in redelijke mate de rechtsgevolgen van zijn handelen kan inschatten en zijn gedrag kan aanpassen.⁴⁸ Toegepast op de federale avondklok, kunnen de volgende bemerkingen worden gemaakt. Artikel 16 van het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 bepaalde duidelijk dat de avondklok loopt tussen 12u 's nachts en 5u 's ochtends. Het artikel gaf ook aan dat er in het geval van een essentiële, niet-uitstelbare verplaatsing een uitzondering toegestaan was op de avondklok. Om dit te verduidelijken vermeldde het artikel ook enkele voorbeelden van uitzonderingen zoals de nood aan medische zorgen en het uitvoeren van professionele verplaatsingen. Met andere woorden gaf het een niet-limitatieve opsomming van mogelijke uitzonderingen.⁴⁹ Dit kwam het criterium van de voorzienbaarheid ten goede. Indien de Minister geen voorbeelden van de essentiële, niet-uitstelbare verplaatsingen had gegeven, zou de regel minder duidelijk zijn geweest. Er zou een grote discussie kunnen ontstaan over wat juist onder deze termen begrepen moet worden. Een normale burger zou de exacte bedoelingen van het comité verkeerd kunnen begrijpen en minder goed kunnen inschatten hoe hij zijn gedrag kan aanpassen om aan de regels te voldoen. De Raad van State trad in zijn arrest van 30 oktober 2020 deze visie bij. Hij was ook van mening dat de voorbeelden een waardevolle aanvulling zijn.⁵⁰

Er moet echter bij het bovenstaande een kanttekening worden gemaakt. Aangezien de voorbeelden in artikel 16 niet limitatief lijken te zijn, was er nog steeds ruimte voor meningsverschillen. Bijvoorbeeld: Persoon A woont op een appartement samen met zijn pas geadopteerde puppy. De puppy is nog niet zindelijk en moet om 1u 's nachts dringend buiten. Een deel van de bevolking zal de situatie beoordelen als zijnde een essentiële verplaatsing die onder de uitzondering van het ministerieel besluit viel. Een ander deel van de Belgen zal het buitenlaten van een puppy niet van dezelfde ernst achten als bijvoorbeeld de uitzondering van de nood aan medische zorgen uit het ministerieel besluit. Met andere woorden: de voorbeelden helpen de voorzienbaarheid van de maatregel aanzienlijk vooruit, maar er blijft desondanks nog steeds veel ruimte voor discussie.

Wat ook van belang is voor de voorzienbaarheid is het feit dat er op het schenden van de avondklok sancties staan. Dit was echter niet duidelijk af te leiden uit ministerieel besluit. In artikel 29 vermeldde het besluit dat er sancties staan op het overtreden van enkele bepalingen van het besluit.⁵¹ Er werd echter enkel verwezen naar artikel 187 Wet Civiele Veiligheid.⁵² De doorsnee burger, zonder juridische voorkennis, kon naar alle waarschijnlijkheid niet uit deze bepalingen afleiden welke sancties men effectief riskeerde. Dit maakt dat men zijn gedrag mogelijks niet aanpaste omdat men de risico's niet correct kon inschatten. Bovendien zijn de sancties voor onder

⁴⁸ EHRM (Grote kamer) 17 februari 2004, nr. 39748/98 *Maestri t. Italië*, § 30. J., THEUNIS, *DE EXCEPTIE VAN ONWETTIGHEID, Onderzoek naar de rol en de grenzen van artikel 159 van de Grondwet in de Belgische rechtsstaat*, <https://www.uhasselt.be/Documents/faculteiten/rechten/DoctoraatJanTheunis.pdf>, p. 28-29.

⁴⁹ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

⁵⁰ RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

⁵¹ Art. 29, MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

⁵² Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

meer het schenden van de avondklok niet licht. Artikel 187 van de Wet Civiele Veiligheid voorziet in de mogelijkheid van een gevangenisstraf van 8 dagen tot 3 maanden en een geldboete van 26 tot 500 EUR.⁵³ Dit zijn met andere woorden strafrechtelijke sancties, meer bepaald correctionele sancties. Men kan zich hierbij afvragen of hierdoor ook het strafrechtelijk wettigheidsbeginsel is geschonden, aangezien straffen enkel bij wet ingevoerd kunnen worden en het *in casu* gaat om een ministerieel besluit. De voorwaarde van voorzienbaarheid is bijgevolg niet volledig vervuld voor de avondklok.

4.2.1.2. Nood aan een Coronawet?

Naast de problematische voorzienbaarheid van de federale avondklok, is er nog een ander element met betrekking tot de wettelijke grondslag dat ter discussie staat. Reeds geruime tijd gaan er verschillende stemmen op dat de coronabesluiten een onvoldoende wettelijke basis vormen voor de ingrijpende maatregelen die ze invoeren. Hiervoor kunnen verschillende redenen worden gegeven: ten eerste zijn de coronabesluiten individuele ministeriële besluiten van één minister, namelijk de minister van Binnenlandse Zaken. Hoewel het Overlegcomité de essentiële beslissingen neemt en bepaalt wat de nieuwe maatregelen worden, is het officieel gezien toch de minister van Binnenlandse Zaken die ze uitvaardigt. Hier kunnen een aantal vraagtekens bij gesteld worden. Het lijkt immers disproportioneel dat één enkele minister dermate zware maatregelen als een avondklok kan opleggen. Een avondklok is een zeer ernstige inperking van de fundamentele rechten van de bevolking, die in normale omstandigheden volgens het formeel wettigheidsbeginsel door een parlement genomen zou worden. Zelfs indien men het materieel wettigheidsbeginsel toepast, is het nog steeds opmerkelijk dat de macht in de handen van één enkele minister ligt in plaats van bij de volledige regering.⁵⁴ Om dit te verantwoorden wordt vaak aangehaald dat we ons in een ongekennde situatie bevinden, die snel verandert en waarin de overheid snel maatregelen moet kunnen nemen en versoepelen. Dit kan aangenomen worden voor de eerste maanden van de pandemie, waar er totale chaos heerste. Ondertussen zijn we echter al een jaar verder. De totale staat van shock zou ondertussen overgewaaid moeten zijn. Maatregelen bij koninklijk besluit uitvaardigen zou zonder probleem kunnen, zeker nu we een volwaardige regering hebben, en lost het probleem van de delegatie aan één minister onmiddellijk op.⁵⁵

Ten tweede steunen de meeste coronabesluiten voor hun bevoegdheid onder andere op de Wet Civiele Veiligheid van 2007.⁵⁶ Het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 is hier geen uitzondering op. De Wet Civiele Veiligheid werd oorspronkelijk gecreëerd om in acute noodsituaties snel te kunnen optreden en een goede samenwerking van de hulpdiensten te kunnen bewerkstelligen.⁵⁷ In essentie

⁵³ Art. 187 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

Deze geldboete dient vermeerderd te worden met de gerechtelijke opdecimen. Wanneer dit gebeurt is, komt men uit op een mogelijke geldboete van 208 tot 4000 EUR.

⁵⁴ P. POPELIER, "Crisisbeheer per ministerieel besluit", *T.V.W.* 2020, nr. 4, (282) 284-286.

⁵⁵ P. POPELIER, "Crisisbeheer per ministerieel besluit", *T.V.W.* 2020, nr. 4, (282) 284-286.

P. DE ROOVER, *Grondrechten treed je nooit een beetje met voeten*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/grondrechten-treed-je-nooit-een-beetje-met-voeten/article-opinion-1671555.html>.

M. VERBERGT, *Grondwetspecialisten eisen Belgische coronawet*, <https://www.law.kuleuven.be/pub/nl/nieuws-publiekrecht/grondwetspecialisten-eisen-belgische-coronawet>.

⁵⁶ Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

⁵⁷ Wetsontwerp betreffende de civiele veiligheid, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 2928/001.

lijkt ze in lijn te liggen met de coronabesluiten aangezien deze ook als doel hebben een acute noodsituatie aan te pakken. Men kan zich echter afvragen of er vandaag de dag nog sprake is van een "acute" noodsituatie. In de eerste maanden van de pandemie kan dit zeker verantwoord worden. We zijn echter, zoals reeds vermeld, ondertussen ruim een jaar verder. Kan de huidige situatie wel als acuut omschreven worden? Bovendien, wanneer we naar het verleden kijken, blijkt dat de wet meestal wordt gebruikt om kortstondige noodsituaties zoals bijvoorbeeld een treinramp te coördineren. De maatregelen die bijgevolg aan de hand van deze wet worden genomen zijn vaak eerder van korte duur. Wat betreft de *in casu* zijnde avondklok kan de minister misschien verantwoord worden dat er bij de invoering van deze maatregel een acute situatie was door de dramatische stijging in de coronacijfers. Zeven maanden later echter kan men zich afvragen hoe acuut de situatie nog is. Dit is immers meer dan genoeg tijd om een coronawet uit te vaardigen, die een echte wettelijke basis kan vormen voor de maatregelen.⁵⁸

De rechtsleer wordt steeds kritischer voor deze mogelijke schending van de democratie. Onder andere in een gezamenlijk artikel in *De Standaard* riepen verschillende grondwetspecialisten het parlement op om een coronawet te vervaardigen. Hierdoor zouden de coronamaatregelen op zijn minst een degelijke wettelijke grondslag krijgen, die bovendien democratisch verantwoord is.⁵⁹ Maar ook de rechtspraak begint steeds strenger te worden bij hun beoordeling. De Raad van State is tot nu toe altijd relatief soepel in zijn rechtspraak over de coronabesluiten. De overheid kreeg vaak een grote discretionaire bevoegdheid toebedeeld. Dit werd bijvoorbeeld ook gedemonstreerd in het arrest van 30 oktober 2020 waar hij op het eerste gezicht geen probleem zag in de wettelijke basis van het ministerieel besluit van 18 oktober 2020.⁶⁰ De gewone rechtbanken zijn soms kritischer. Zo schorste de politierechtbank van Charleroi bijvoorbeeld een maand eerder de tenuitvoerlegging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 op basis van een onvoldoende wettelijke grondslag en foutieve delegatie van bevoegdheden.⁶¹

In het buitenland kijkt men ook steeds meer met een kritisch oog naar de wettelijke basis voor hun coronamaatregelen. In Nederland bijvoorbeeld steunde de avondklok op de Wbbbg⁶². Ook dit is een wet die in essentie bedoeld is voor acute noodsituaties, zoals bijvoorbeeld een dijkbreuk. In haar vonnis van 16 februari 2021 uitte de Rechtbank van Den Haag zich hier zeer kritisch over: als men gebruik wil maken van de versnelde procedures moet men ook met spoed handelen. De Nederlandse regering had echter eerst reeds overleg gepleegd over de mogelijkheid van de maatregel en daarenboven vervolgens een spoeddebat in de Tweede Kamer georganiseerd. De rechtbank oordeelde dat indien er tijd was om al die stappen te doorlopen, de spoedeisendheid niet zo

⁵⁸ J. DE GROOTE en K. VERELST, *Tussen democratie en pandemie: spant repressie in tijden van corona de kroon?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/tussen-democratie-en-pandemie-spant-repressie-in-tijden-van-corona-de-kroon/article-opinion-1586351.html>.

P. DE ROOVER, *Grondrechten tred je nooit een beetje met voeten*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/grondrechten-treed-je-nooit-een-beetje-met-voeten/article-opinion-1671555.html>.

⁵⁹ M. VERBERGT, *Grondwetspecialisten eisen Belgische coronawet*, <https://www.law.kuleuven.be/pub/nl/nieuws-publiekrecht/grondwetsspecialisten-eisen-belgische-coronawet>.

⁶⁰ RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

⁶¹ Pol. Henegouwen (afdeling Charleroi) 21 september 2020, nr. 2020/2538.

J. FLO, "Corona-MB verdeelt de rechtspraak", *DJK* 2020, nr. 417, (1) 1-2.

⁶² Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, 3 april 1996 (Nederland).

zwaarwichtig was om gebruik te kunnen maken van de Wbbbg. De Nederlandse avondklok had volgens de rechtbank bijgevolg geen wettelijke grondslag en stelde de artikelen van de Wbbbg buiten werking waardoor de avondklok tijdelijk kwam te vervallen.⁶³ Nederland, in tegenstelling tot België, leerde echter snel uit zijn fouten en nam in diezelfde week nog een nieuwe wet aan om in een grondslag voor de avondklok te kunnen voorzien. Tien dagen later echter, op 26 februari 2021, oordeelde de Nederlandse rechter in hoger beroep dat er toch geen schending van het wettigheidsbeginsel had plaatsgevonden. In haar ogen was er geen nood aan een "acute" situatie. De wetgever beschikte ook over de mogelijkheid in de wet om noodmaatregelen te nemen om de zogezegde dreigende "dijkbreuk" te voorkomen en niet enkel wanneer de ramp al heeft plaatsgevonden.⁶⁴ Deze hele rechtszaak in Nederland geeft echter nog maar eens weer hoe gevoelig en polariserend de coronamaatregelen zijn.

Recentelijk op 31 maart 2021, vaardigde de Rechtbank van Eerste Aanleg van Brussel een arrest uit waarbij ze de Belgische staat veroordeelde tot een dwangsom van €5000 per dag indien ze niet binnen de dertig dagen een nieuwe wettelijke basis aanneemt voor de coronamaatregelen. De rechtbank werd gevraagd om te oordelen over de wettelijke basis van de coronamaatregelen in het kader van een artikel 1382 BW-procedure. Volgens de Brusselse rechtbank vallen de maatregelen onder meer buiten de reikwijdte van de Wet Civiele Veiligheid en hadden adviezen aan de afdeling wetgeving van de Raad van State gevraagd moeten worden. De coronamaatregelen voldeden volgens haar bijgevolg niet aan het wettigheidsbeginsel.⁶⁵

4.2.2. Legitiem doel

De tweede voorwaarde waar de wetgever aan moet voldoen om het recht op bewegingsvrijheid gewaarborgd in artikel 12 Grondwet, artikel 5 EVRM en artikel 2 Protocol 4 EVRM te mogen inperken, is het hebben van een legitiem doel.⁶⁶ Dit legitiem doel heeft door artikel 2 Protocol 4 EVRM een heel specifieke invulling gekregen. Het artikel bepaalt in zijn derde lid en vierde lid dan ook het volgende:

"(3) De uitoefening van deze rechten mag aan geen andere beperkingen worden gebonden dan die bij de wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid of van de openbare veiligheid, voor de handhaving van de openbare orde, voor de voorkoming van strafbare feiten, voor de bescherming van de gezondheid of van de goede zeden of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

⁶³ Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

⁶⁴ Gerechtshof Den Haag 26 februari 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:285, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2021:285>.

⁶⁵ Rb. Brussel (Fr.) 31 maart 2021, JLMB 21/168.

⁶⁶ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Morsel, Intersentia, 2005, 134-138.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Morsel, Intersentia, 2016, 317-318.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Morsel, Intersentia, 2018, (307) 314-315.

(4) De in het eerste lid genoemde rechten kunnen ook, in bepaalde omschreven gebieden, worden onderworpen aan beperkingen die bij de wet zijn voorzien en gerechtvaardigd worden door het algemeen belang in een democratische samenleving.⁶⁷

Het artikel legt bijgevolg bijkomende voorwaarden op die het normale legitieme doel overstijgen. Deze masterscriptie behandelt maatregelen die genomen worden ter bestrijding van de COVID-19-pandemie. Het belangrijkste doel dat in bijna alle besluiten in de overwegingen naar voren wordt geschoven is het feit dat men de burgers wil beschermen, de nationale veiligheid wil waarborgen en de bevolking gezond wil houden. Deze redenen vallen onder de gevallen die artikel 2, lid 3 Protocol 4 EVRM bedoelde onder de termen "belang van nationale veiligheid" en "de bescherming van de gezondheid".

De minister van Binnenlandse Zaken lijstte in de overwegingen van het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 een hele reeks redenen op waarom ze bepaalde maatregelen invoerde. In dit specifiek besluit haalde de minister onder andere aan dat COVID-19 een infectieziekte is die zich via de lucht verspreidt. Bovendien betrof het een gevaar dat zich over het hele grondgebied uitstrekt. De minister vond het daarom nodig om overkoepelende maatregelen te nemen mede dankzij de urgentie van de situatie en ter bescherming van de gezondheid van de Belgische bevolking en de ziekenhuizen tegen overbelasting.⁶⁸ Dit zijn dus onder meer de legitieme doelen waarop de avondklok steunt. Uit de voorwaarden van artikel 2, lid 3 Protocol 4 EVRM kan er geconcludeerd worden dat de deze verantwoording valt onder "de bescherming van de gezondheid". De federale avondklok beantwoordt dus aan de vereisten van het legitiem doel.

4.2.3. Proportionaliteit

Tot slot moet de maatregel proportioneel zijn opdat de regel een inperking mag vormen op het recht op bewegingsvrijheid.⁶⁹ De proportionaliteitstoets wordt gekenmerkt door drie subtoetsen. Ten eerste moet de maatregel pertinent zijn. Dit betekent dat ze in staat moet zijn om het voorziene legitieme doel te bereiken. Ten tweede moet de regel noodzakelijk zijn. Hiermee bedoelt men dat er voor het bereiken van het legitiem doel geen andere, minder inperkende regel voorhanden is. Tot slot moet de regel evenredig zijn. Dit betekent, in het geval van de coronamaatregelen, dat de mate waarin de rechten en vrijheden van de burgers worden aangetast in verhouding moeten staan met de gezondheidswinst die er door de maatregelen bereikt wordt.⁷⁰ Om te kunnen concluderen of dat

⁶⁷ artikel 2, 3de en 4de lid Protocol 4 EVRM

⁶⁸ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 18 oktober 2020.

⁶⁹ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 138-147.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-321.

⁷⁰ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 138-147.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-321.

L. LAVRYSEN, Mensenrechten in tijden van corona, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.

de avondklok in overeenstemming is met het recht op bewegingsvrijheid, zal ze deze drie toetsen moeten doorstaan. Deze worden onder de volgende titels één voor één overwogen en beoordeeld.

4.2.3.1. *Pertinentie*

Zoals hierboven reeds vermeld, beoordeelt het criterium van de pertinentie of de maatregel geschikt is. Met andere woorden of ze in staat is om het voorziene legitiem doel te bereiken.⁷¹ De geschiktheid van de maatregel kan in normale omstandigheden redelijk eenvoudig beoordeeld worden. Zoals het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 voorschrijft, beperkte de avondklok het tijdsbestek waarin mensen met elkaar kunnen afspreken. Bovendien was ze gesitueerd tijdens de uren dat de meeste "feestjes" en "onbezonnen momenten" kunnen plaatsvinden. Op die manier leidde de avondklok tot minder samenkomsten van mensen, waarbij de kans groot is dat maatregelen, zoals mondklappers en social distancing, niet gerespecteerd worden. Hoe minder onder meer deze bijeenkomsten konden plaatsvinden, hoe minder kans het COVID-19-virus had om zich te verspreiden en mensen te besmetten die later in het ziekenhuis terecht konden komen.⁷²

Ondanks het feit dat de coronabesluiten niet onder de bevoegdheid van het Grondwettelijk Hof vallen, kan het toch nuttig zijn om te kijken hoe het Hof dit pertinentie criterium normaal analyseert. We merken op dat het Hof meestal een lichtere toetsingsintensiteit hanteert bij deze toets. Het neemt immers aan dat wanneer er aangetoond wordt dat de maatregel een bijdrage kan leveren aan het bereiken van de wettige doelstelling, reeds aan het pertinentie criterium voldaan wordt. Met andere woorden volstaat een minimale bijdrage.⁷³ Zoals het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 aangeeft, kan de avondklok inderdaad bijdragen aan het bestrijden van de pandemie. Het is dus mogelijk dat het Hof de avondklok als pertinent zou beschouwen.

Hoewel de redenering en logica achter de maatregel konden bijdragen aan het legitiem doel, moet de pertinentie desalniettemin kritisch bekeken worden: het klopt inderdaad dat er later op de avond, vaak meer alcohol geconsumeerd wordt waardoor men het niet meer zo nauw neemt met de maatregelen. Een avondklok verhindert echter niet dat deze activiteiten zich naar een ander tijdstip verplaatsen. Burgers die erop gebrand zijn om lockdown-feestjes te organiseren, zullen dit onder een avondklok nog steeds doen. Alleen zullen deze feestjes nu misschien plaatsvinden van 19u tot 23u59, in tegenstelling tot voor de invoering van de avondklok toen ze in het holst van de nacht doorgingen. In theorie zou de avondklok dus geschikt kunnen zijn om de verspreiding van het COVID-19-virus in te perken. De praktijk zet hier echter grote vraagtekens bij.

⁷¹ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319.

B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW 2020-21*, nr. 10, (363) 367.

⁷² MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS 18 oktober 2020*.

⁷³ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319, 323-325.

B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW 2020-21*, nr. 10, (363) 367.

Daarnaast was het nut van de regel een heikel punt. Er bestaat vandaag de dag veel discussie over de effectiviteit van de maatregel, zelfs onder virologen. Een eerste versie van een onderzoek door een aantal Franse wetenschappers in Frans-Guinea in oktober 2020 toonde bijvoorbeeld aan dat een avondklok zekere effecten heeft op de verspreiding van het virus. Wat hier echter wel bij vermeld dient te worden is dat er in Frans-Guinea verschillende maatregelen werden ingevoerd in de periode van het onderzoek.⁷⁴ Ook een gelijkaardig onderzoek in Turkije kwam tot dezelfde conclusies.⁷⁵ Deze onderzoeken zijn echter momenteel bijna unieke gevallen. Veel virologen zijn dan ook nog sceptisch over de resultaten hiervan. Bovendien zoals reeds vermeld werd, werd de avondklok in de onderzoeken vaak gecombineerd met verschillende andere maatregelen zoals het sluiten van de horeca. Een deel van de wetenschap durft daarom het succes in de cijfers niet altijd volledig toe te schrijven aan de avondklok.⁷⁶

Ook de rechtbank van Den Haag oordeelde over de Nederlandse avondklok dat het nut van deze maatregel niet bewezen werd. Ze haalde in haar vonnis van 16 februari 2021 aan dat er vandaag de dag geen overtuigend bewijs is dat de avondklok effectief een substantiële bijdrage levert aan het terugdringen van het COVID-19-virus en zijn varianten. Zelfs het feit dat Frankrijk zich positief over de maatregel uitlaat, achtte de rechtbank niet voldoende.⁷⁷ Bovendien worden de maatregelen vaak gecombineerd met andere maatregelen. Het is dus moeilijk om de effecten op het virus te kunnen toeschrijven aan één specifieke maatregel.⁷⁸

Dit alles samen maakt dat de pertinentie van de maatregel streng bekeken moet worden. Indien we hypothetisch gezien de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof zouden analyseren om te kijken hoe het in het verleden hiermee omging, zien we dat het in het verleden redelijk soepel is geweest in zijn toetsing. Dit garandeert echter niet dat dit ook voor de avondklok zou gelden. In theorie was de maatregel geschikt om de coronapandemie te helpen in dijken. De praktijk toont echter een ander verhaal. Wat betreft het nut van de avondklok is er ook nog steeds veel twijfel. Naast de virologen twijfelen eveneens bepaalde (buitenlandse) rechtbanken aan haar baten. Het criterium van de pertinentie staat bijgevolg enigszins op losse schroeven.

4.2.3.2. Noodzakelijkheid

Het tweede criterium om de proportionaliteit van een inperking op het recht op bewegingsvrijheid te kunnen beoordelen is het criterium van de noodzakelijkheid. Dit criterium vereist dat geen andere, minder ingrijpende maatregelen mogelijk waren om de legitieme doelstelling te bereiken. Men moet

⁷⁴ A. ANDRONICO, *Evaluating the impact of curfews and other measures on SARS-Cov-2 transmission in French Guiana*, <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.10.07.20208314v1.full-text>.

⁷⁵ A. ABDULKADIR, *Is the lockdown important to prevent the COVID-19 pandemic? Effects on psychology, environment and economy-perspective*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2049080120301485>.

⁷⁶ X., *Kan een (lokale) avondklok het coronavirus beteugelen? Dit zegt de wetenschap*, <https://www.hln.be/wetenschap/kan-een-lokale-avondklok-het-coronavirus-beteugelen-dit-zegt-de-wetenschap~a68e6b8a/>.

⁷⁷ Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

⁷⁸ Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

immers altijd de minst ingrijpende optie kiezen.⁷⁹ Met andere woorden gaat dit subcriterium verder waar de pertinentietoets is geëindigd.

Dit criterium brengt ook veel stof voor discussie. Aan de ene kant zijn er de personen die van mening zijn dat een avondklok absoluut onoverkomelijk was en de beste optie gezien de situatie. Aan deze kant staan natuurlijk de minister van Binnenlandse Zaken, daarin gesteund door de regering. In het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 argumenteerde de minister van Binnenlandse Zaken dat de avondklok absoluut noodzakelijk was aangezien de COVID-19-cijfers drastisch stegen, mede door de komst van de nieuwe COVID-19-varianten zoals de Britse variant. Lichtere maatregelen zouden niet volstaan hebben om een nieuwe volledige lockdown te voorkomen.⁸⁰ Bovendien bleek later dat dit een van de voornaamste redenen was om voor de avondklok te kiezen: men zag dit als de minst inperkende optie die toch resultaat leverde, maar geen volledige lockdown inhield.⁸¹ De Raad van State trad in oktober de visie van de minister bij. In zijn arrest van 30 oktober 2020 oordeelde hij als volgt:

“Ten minste in de huidige stand van zaken kunnen verzoekers er niet van overtuigen dat de bestreden avondklok geen wettig doel zou dienen, of dat de minister met een minder ingrijpende maatregel, zoals een samenscholingsverbod, had kunnen volstaan om dat doel veilig te stellen. De aangevochten avondklok mag redelijkerwijze noodzakelijk worden geacht om dit wettig doel te bereiken”⁸²

Ook in Nederland scharen de hogere rechters zich ogenschijnlijk achter dit punt. Het Gerechtshof van Den Haag benadrukte namelijk in zijn arrest van 26 februari 2021 dat de Nederlandse overheid een grote discretionaire bevoegdheid heeft om te bepalen of een maatregel noodzakelijk is. In haar ogen was de Nederlandse overheid correct en zouden minder zware maatregelen niet hebben volstaan.⁸³ Een verdere reden waarom deze maatregelen niet zouden hebben volstaan wordt echter niet gegeven.

⁷⁹ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, “De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof”, *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 368.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Morsel, Intersentia, 2005, 139-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Morsel, Intersentia, 2016, 319.

L. LAVRYSEN, “System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Morsel, Intersentia, 2018, (307) 315-18.

S. FEYEN, “Noodzakelijkheid als de schoonmoeder van het proportionaliteitsbeginsel in R. LEYSEN, J. THEUNIS, W. VERRIJDT, en K. MUYLE (eds.), *Semper perseverans - Liber amicorum André Alen*, Morsel, Intersentia, 2020, (161) 161-170.

⁸⁰ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

⁸¹ P. DE ROOVER, *Als zelfs een avondklok een makkelijke regel wordt genoemd, wat is dan het volgende?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/als-zelfs-een-avondklok-een-makkelijke-regel-wordt-genoemd-wat-is-dan-het-volgende/article-opinion-1680007.html>.

K. VERELST, *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>

⁸² RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

⁸³ Gerechtshof Den Haag 26 februari 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:285, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2021:285>.

Aan de andere kant zijn er personen die kritischer ten opzichte van deze noodzakelijkheid staan. Zij zijn van mening dat de avondklok geen licht instrument was en dat er nog andere opties openstonden. De minder ingrijpende optie die het meeste naar voren werd geschoven is het samenscholingsverbod. Zoals het begrip het zelf zegt, verbiedt een samenscholingsverbod het samenkomen van een bepaald aantal personen op een bepaald deel van het Belgisch grondgebied.⁸⁴ *De facto* was er in België reeds een samenscholingsverbod overdag doordat men zich maar met maximum vier personen mocht verplaatsen of buiten in de tuin mocht samenkomen.⁸⁵ Dit aantal werd in april 2020 verhoogd naar tien personen.⁸⁶ Het idee van de critici was om de avondklok te vervangen door een strenger samenscholingsverbod tijdens de nacht. Zo bereikte men nog steeds het gewenste doel, namelijk het contact van personen beperken doordat ze zich niet in groep mochten begeven. Op deze manier bleven echter nachtelijke verplaatsingen wel mogelijk, zonder dat er een onderscheid gemaakt diende te worden tussen essentiële en niet-essentiële verplaatsingen. Critici argumenteerden vaak dat de avondklok enkel de voorkeur kreeg omdat de handhaving door de politie hiervan makkelijker was dan de handhaving van een samenscholingsbeleid. Het gemak van de politie zou echter niet het doorslaggevend argument mogen zijn om zulke ingrijpende maatregelen als een avondklok op te leggen.⁸⁷

Net zoals het vorige subcriterium is het noodzakelijkheids criterium voer voor debat. Ongeacht de pertinentie van de maatregel, is de keuze van de avondklok boven andere mogelijke maatregelen redelijk zwak gemotiveerd. Naast het willen voorkomen van een volledige lockdown en het beschermen van de gezondheidszorg, wordt in officiële documenten bijna nergens uitdrukkelijk een afweging gemaakt met andere maatregelen. Ook de argumentatie van de Raad van State hierrond lijkt redelijk zwak en beperkt. Nergens argumenteerde men op een degelijke wijze waarom een samenscholingsverbod, zoals critici voorstelden, niet zou hebben volstaan. Dit terwijl het samenscholingsverbod toch zeker een veelbelovend alternatief lijkt. Hierdoor kan er geconcludeerd worden dat ook de noodzakelijkheid van de avondklok niet is vastgesteld.

4.2.3.3. Evenredigheid

De evenredigheidstoets is het laatste criterium om te beoordelen of de avondklok een toegestane inperking is op het recht op bewegingsvrijheid. Het criterium schrijft, kort gezegd, voor dat de wetgever niet met een wetgevend "geweer" op een probleem ter grootte van een "mug" mag schieten.⁸⁸ Met andere woorden de maatregelen mogen niet zwaarder zijn dan noodzakelijk is om

⁸⁴ L. TODTS, "Corona op lokaal niveau: de juridische mogelijkheden en grenzen van een lokaal coronabeleid", *T.V.W.* 2020, nr. 4, (292) 298.

K. VERELST, *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>.

⁸⁵ Art. 17, §1 MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

⁸⁶ Art. 6 MB 24 april 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 25 april 2021.

⁸⁷ P. DE ROOVER, *Als zelfs een avondklok een makkelijke regel wordt genoemd, wat is dan het volgende?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/als-zelfs-een-avondklok-een-makkelijke-regel-wordt-genoemd-wat-is-dan-het-volgende/article-opinion-1680007.html>.

X., *Grondwetprofessor Johan Vande Lanotte bestempelt avondklok als 'onwettig'*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200805_94926383.

⁸⁸ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 368.

het legitieme doel te bereiken. Concreet voor de coronapandemie betekent dit dat de mate waarin onze rechten en vrijheden worden beperkt, in verhouding moeten staan met de gezondheidswinst die door de maatregel wordt bereikt. Het gaat bijgevolg om een afweging van het recht op bewegingsvrijheid tegenover het recht op leven.⁸⁹ Dit laatste toetsingscriterium bleek in het verleden vaak de grootste en moeilijkste beoordeling bij de inperking van een fundamenteel recht, zowel in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof als in de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Wat betreft de avondklok zal dit waarschijnlijk niet anders zijn, aangezien een van de moeilijkste pijnpunten in de discussie hierover handelt.

Algemeen geldt voor de evenredigheidstoets het principe "des te zwaarder het legitieme doel dat de regel wil beschermen, des te groter de appreciatiemarge van de overheid is".⁹⁰ Hoewel het recht op leven van artikel 2 EVRM niet absoluut is, blijft het nog steeds een van de hoogst gerangschikte rechten binnen de mensenrechtencatalogi. Een legitiem doel dat voorziet in de bescherming van de gezondheid van de bevolking en de instandhouding van het zorgsysteem is daarnaast ook een zeer zwaarwichtig belang. Velen zijn dan ook van mening dat de overheid hier inderdaad een ruime marge moest genieten om besluiten te nemen. De Raad van State leek zich ook bij deze visie aan te sluiten. In het arrest van 30 oktober 2020 ging hij niet uitdrukkelijk in op de evenredigheid van de avondklok, maar uit de bewoordingen van het arrest kan men afleiden dat ze de regering een grote marge gunde. Dit zien we ook in zijn andere uitspraken over coronamaatregelen: in zo goed als geen enkel arrest komt het tot een diepgaande toetsing doordat de zaak ofwel afgewezen wordt op een andere grond, ofwel bij een procedure van uiterst dringende noodzakelijkheid geveld wordt en slechts een oppervlakkige beoordeling mogelijk is.⁹¹

De coronasituatie in oktober 2020 stevende weer af op een dramatische ramp. Het aantal coronagevallen steeg drastisch en ook het aantal ziekenhuisopnames en doden overstegen zelfs de cijfers van de eerste golf. België bevond zich met andere woorden in een tweede, nog zwaardere golf. In de pers werd soms geargumenteed dat de avondklok geen disproportionele maatregel was voor het probleem omdat eerdere maatregelen niet het gewenste effect hadden. Het was met andere woorden een "last resort" maatregel.⁹² Zoals reeds aangehaald in dit hoofdstuk kunnen er grote vragen gesteld worden bij de pertinentie en de noodzakelijkheid van de maatregel. COVID-19 houdt zich immers niet aan de uren van de klok om mensen te besmetten. Bovendien konden de

⁸⁹ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 144-147.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 321-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 318-321.

L. LAVRYSEN, *Mensenrechten in tijden van corona*, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.

⁹⁰ Rechtbank van Den Haag 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

K. VERELST, *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>.

L. LAVRYSEN, *Mensenrechten in tijden van corona*, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.

⁹¹ RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

⁹² K. VERELST, *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>.

problematische gedragingen die de minister van Binnenlandse Zaken wilde voorkomen, zoals lockdown feestjes, zich simpelweg verplaatsen naar een ander tijdstip. Een avondklok lijkt hierdoor maar een beperkte gezondheidswinst te hebben. Tijdens de uren die onder de avondklok vallen is er meestal weinig activiteit, zeker wanneer de horeca gesloten is. De besmettingen die op dit tijdstip zouden gebeuren zijn dan ook eerder beperkt. Bovendien, zoals reeds gezegd, zouden diegene die de maatregelen met de voeten willen treden dit nog steeds doen ongeacht het tijdstip. Daartegenover legde de maatregel serieuze inperkingen op aan het recht op bewegingsvrijheid, ondanks de mogelijke uitzonderingen en beperkte duur van middernacht tot 5u 's ochtends. De Belgische bevolking kon niet meer vrij gaan en staan waar zij wou, zonder een heel goede reden te hebben die daarenboven niet altijd heel duidelijk gedefinieerd is. Bovendien stonden er ook zware boetes op de schendingen van de avondklok, wat bijdraagt aan de ernst van de maatregel.⁹³ Er kan dus voorzichtig geconcludeerd worden dat zelfs bij de invoering van de avondklok er ernstige vragen gesteld kunnen worden bij de evenredigheid ervan.

Zelfs indien de avondklok bij de publicatie ervan in het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 evenredig geweest zou zijn, rijst er vandaag de dag een nieuw probleem: de tijdsperiode die de avondklok in beslag heeft genomen. Oorspronkelijk was de avondklok, net zoals veel andere maatregelen, bedoeld voor een korte tijd. In plaats van de origineel geplande maand, gold de avondklok tot mei 2021. Dit zijn in totaal bijna zeven maanden dat de Belgische bevolking deze inperking van haar grondrechten moet dulden. De proportionaliteit en rechtvaardigheid van een inperking van een grondrecht moeten echter gedurende haar hele looptijd overeind blijven. Het is dus niet voldoende dat deze aanwezig waren op het moment dat de inperking werd ingevoerd.⁹⁴ En hier wringt het schoentje: de avondklok kon bij haar invoering misschien nog als evenredig gekwalificeerd worden in het licht van de dramatische coronacijfers. Zeven maanden later echter, wanneer er reeds verschillende versoepelingen zijn toegekend, wordt dit een stuk moeilijker. Het feit dat het Overlegcomité en de minister van Binnenlandse Zaken bleven vasthouden aan de maatregel lijkt dan ook volkomen onevenredig met de latere situatie en het gebrek aan een dringende noodzaak.⁹⁵

Over de evenredigheidstoets kan het volgende geconcludeerd worden: net zoals de vorige toetsen, is ook deze niet geheel vrij van problemen. Er waren reeds problemen bij de invoering van de avondklok maar deze kunnen nog in perspectief geplaatst worden tegen de penibele gezondheidssituatie. Een dergelijk inperkende maatregel echter zeven maanden lang handhaven, zelfs wanneer de gezondheidssituatie naar een stabiele toestand is gedaald, is excessief en onevenredig.

⁹³ MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

K. VERELST, *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>.

⁹⁴ L. TODTS, "Vrijheid in crisis: coronamaatregelen staan op gespannen voet met het recht op bewegingsvrijheid", *DJK* 2020, nr. 408, (11) 11.

X., *Grondwetspecialist Hendrik Vuye: "Hoog tijd dat we ons beschermen tegen cowboyburgemeesters"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/11/20/da-avondklok/>.

⁹⁵ J. VAN HORENBEEK en Y. VERBERCKMOES, *STEFAN SOTTIAUX: HEEFT LAATSTE UUR GESLAGEN VOOR DE AVONDKLOK?*, <https://www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/stefan-sottiaux-heeft-laatste-uur-geslagen-voor-de-avondklok>

4.4. Tussenconclusie

Na de toetsing van alle criteria en subcriteria in het bovenstaande hoofdstuk kunnen er een aantal conclusies worden getrokken. Op 18 oktober 2020 voerde de minister van Binnenlandse Zaken met een ministerieel besluit een avondklok in van middernacht tot 5u 's ochtends. Hoofdoorzaak hiervoor was de tweede coronagolf die België in oktober in volle vaart overspoelde. De minister argumenteerde in het ministerieel besluit dat men de nachtelijke (jeugdige) samenscholingen met bijhorend alcoholgebruik en mogelijke verwaarlozing van de maatregelen aan de kaak wilde stellen. Het is hierbij opmerkelijk dat België niet het enige land is dat de avondklok van onder het stof heeft gehaald om het virus te bestrijden. Onder andere Nederland, Frankrijk en Australië voerden een avondklok in tegen de verspreiding van COVID-19.

Het feit echter dat een aantal andere landen dezelfde maatregel invoerden en er nobele redenen voor hadden, resulteert nog niet in een legitieme regel. De avondklok beperkte immers het recht op bewegingsvrijheid gewaarborgd in artikel 12 Grondwet, *juncto* artikel 5 EVRM, *juncto* artikel 2 Protocol 4 EVRM. Om na te gaan of de inperking toegestaan was, werden in dit hoofdstuk drie criteria afgetoetst: de wettelijke grondslag, het legitieme doel en de proportionaliteit. Die laatste werd nogmaals opgedeeld in drie subcriteria namelijk de pertinentie, de noodzakelijkheid en de evenredigheid *sensu stricto* van de regel.

Wat betreft de wettelijke grondslag kunnen de volgende conclusies getrokken worden: voor wat betreft de toegankelijkheid van de maatregel werden er niet veel problemen voorzien. De maatregel is immers makkelijk online te consulteren via de coronawebsite van de Belgische overheid of het Belgisch Staatsblad. De voorzienbaarheid van de avondklok was minder voor de hand liggend. Een van de voornaamste problemen was het feit dat het artikel niet heel duidelijk is over wat men moet verstaan onder "essentiële verplaatsingen". Het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 bevat wel een niet-limitatieve lijst van mogelijkheden, maar desondanks laat deze nog steeds ruimte voor discussie. Daarnaast zijn de mogelijke sancties ook niet duidelijk af te leiden uit het besluit, wat op zijn minst onrustwekkend is aangezien het ging om correctionele strafsancities.

Naast het probleem van de voorzienbaarheid zijn er ook algemene problemen met de wettelijke basis van het besluit en de avondklok. In de rechtsleer gaan meer en meer stemmen op dat de Wet Civiele Veiligheid onvoldoende is om als wettelijke basis te kunnen functioneren voor de maatregelen. Daarnaast lijkt het ook een disproportionele delegatie van bevoegdheden om zoveel macht in de handen van één minister te leggen die met één enkel besluit een ingrijpende maatregel als een avondklok kan invoeren.

Met andere woorden, de wettelijke grondslag van de avondklok staat zwaar onder druk. Er zijn langs beide kanten argumenten te maken maar desondanks lijkt de meest prominente conclusie te zijn dat er niet voldaan is aan de voorwaarde van de wettelijke grondslag.

Wat betreft het legitiem doel kan de conclusie kort zijn. Artikel 2 Protocol 4 EVRM biedt een lijst met mogelijke wettige doelen. De bescherming van gezondheid van de bevolking is hier een van. De avondklok voldoet bijgevolg zonder veel twijfel aan de voorwaarde van het legitiem doel.

Wat betreft de proportionaliteit moet de avondklok voldoen aan een drieledige toets. Zoals gezegd werd, moet de avondklok zowel pertinent, noodzakelijk als evenredig zijn. Als eerste kwam het pertinentie-criterium aan de beurt. Hieruit kunnen we concluderen dat, hoewel het pertinentiecriterium een relatief lichte toets inhoudt, er toch twijfels mogelijk zijn. Het Grondwettelijk Hof vat de pertinentie van een maatregel normaal gezien zeer ruim op. Van zodra de maatregel kan bijdragen aan het bereiken van het legitieme doel, wordt er snel aangenomen dat de maatregel pertinent is. Zoals in dit hoofdstuk uiteengezet werd, kon de avondklok inderdaad bijdragen aan het bereiken van het legitieme doel. Desondanks zijn er ook een aantal twijfels mogelijk bij de maatregel: het klopt inderdaad dat later op de avond, zoals het ministerieel besluit voorschrijft, meer activiteiten plaatsvinden waarbij de coronaregels, onder andere door alcoholgebruik in de wind geslagen worden. Desalniettemin, indien men echt wilde, kon men zijn activiteiten simpelweg verplaatsen naar een tijdstip dat buiten de avondklok viel. Op die manier konden de ongewenste samenkomsten nog steeds plaatsvinden.

Daarnaast bestaat er vandaag de dag, zowel onder virologen als juristen, veel discussie over de effectiviteit en nuttigheid van de maatregel. De wetenschap lijkt nog niet eenduidig te kunnen antwoorden of een avondklok wel effectief een virologisch effect heeft. Bovendien, wat belangrijk is om te noteren, is het feit dat de avondklok gecombineerd werd met een heel aantal andere strenge maatregelen. Het is daarom moeilijk om het succes dat politici aan de avondklok toeschrijven, effectief te onderscheiden van het succes van de combinatie van alle maatregelen.

In de hypothese waar het Grondwettelijk Hof de avondklok zou beoordelen, is de kans groot dat zij de pertinentie acceptabel zal vinden. Dit neemt echter niet weg dat grote vraagtekens geplaatst kunnen worden bij het criterium en men de vraag kan stellen of het wel zo makkelijk geaccepteerd zou moeten worden.

Vervolgens ging het onderzoek in op het criterium van de noodzakelijkheid. Het criterium gaat na of er geen andere, minder ingrijpende maatregelen mogelijk waren om de legitieme doelstelling te bereiken. Dit criterium is voor de avondklok een polariserend gegeven. Aan de ene zijde zijn er diegenen die van mening zijn dat de avondklok absoluut noodzakelijk was en dat andere maatregelen niet volstaan zouden hebben. Zowel de overheid als de Raad van State als het Nederlandse Gerechtshof van Den Haag sloten zich tot nu toe bij deze zijde aan. Aan de andere zijde staan diegenen die vinden dat een samscholingsverbod ook had volstaan om hetzelfde resultaat te bewerkstelligen. Zij argumenteren dat de keuze voor de avondklok ook deels is voortgekomen om de handhaving ervan te faciliteren. Men kan zich hierbij natuurlijk afvragen of het gemak van de politie een doorslaggevend argument mag zijn voor het invoeren van een dergelijk inperkende maatregel als de avondklok. Net zoals bij het pertinentie-criterium kunnen langs beide kanten goede argumenten worden gemaakt. Desondanks kunnen we toch concluderen dat ook het noodzakelijkheids criterium niet vrij van fouten is en met een zeer kritisch oog bekeken dient te worden.

Tot slot kwam het criterium van de evenredigheid aan de beurt. Zoals de geschiedenis van de rechtspraak ons leert is dit vaak een van de moeilijkste elementen uit de toetsing. Ook voor de

avondklok was dit niet anders. De evenredigheidstoets maakt in essentie een belangenafweging tussen twee rechten of belangen. In het geval van de avondklok moet de inperking van het recht op bewegingsvrijheid worden afgewogen tegen de gezondheidswinst die men bereikt door het invoeren van de avondklok. Hier moet een onderscheid worden gemaakt tussen twee situaties, namelijk het moment waarop de avondklok werd ingevoerd en de zeven maanden lange handhaving van de maatregel. Wat betreft de situatie bij de invoering van de avondklok, kunnen er een aantal opmerkingen gegeven worden. De avondklok werd ingevoerd als een reactie op de drastisch stijgende cijfers in oktober 2020. Desondanks leek de avondklok maar een beperkt effect te hebben. Wie de maatregel wilde omzeilen om de geviseerde lockdownfeestjes toch te organiseren, kon dit redelijk eenvoudig. Bovendien leken deze samenkomsten al eerder beperkt doordat zowel horeca- als sportetablisementen gesloten waren. De gezondheidswinst lijkt dan ook eerder beperkt. Daartegenover staat een serieuze beperking van het dagdagelijkse leven van de Belgen, waar zware boetes aan gekoppeld worden. Er kon dus reeds bij de invoering van de avondklok al voorzichtig vragen worden gesteld bij de evenredigheid ervan.

Daarnaast is er de huidige situatie, ruim zeven maanden na de invoering van de avondklok. Origineel was de avondklok bedoeld voor een korte termijn. Zoals echter duidelijk blijkt, is dit niet langer het geval. Hoewel de avondklok misschien nog evenredig was bij de invoering ervan gezien de dramatische gezondheidssituatie, lijkt dit zeven maanden later en na een fluctuatie van de coronacijfers niet meer het geval. Dit samen met het feit dat de avondklok toch een zeer zware inperking vormt op de fundamentele rechten en vrijheden van de Belgische burgers maakt dat de avondklok volkomen onevenredig lijkt met de huidige (gezondheids-)situatie. Ook de evenredigheidstoets staat met andere woorden zeer zwaar onder druk. Het is zelfs waarschijnlijk het criterium waar de avondklok het meeste kans heeft om op te sneuvelen.

De eindconclusie van dit hoofdstuk luidt als volgt: de avondklok is grondwettelijk gezien een probleem. Hoewel er een goede argumentatie is die in haar voordeel speelt, zijn er ook heel veel redenen die maken dat ze niet voldoet aan alle criteria om als toegestane inperking van een fundamenteel recht te gelden. Indien ze vandaag de dag opnieuw voor een rechter gebracht zou worden, zouden er grote problemen kunnen rijzen. Als we de som maken van alle slechte eigenschappen en goede eigenschappen, neigt het resultaat ons te zeggen dat de avondklok naar alle waarschijnlijkheid in strijd was met artikel 12 Grondwet, artikel 5 EVRM en artikel 2 Protocol 4 EVRM. Met andere woorden de federale avondklok, ingevoerd door middel van het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 was een schending van de fundamentele rechten en vrijheden van de Belgische bevolking.

5. VERBOD OP NIET-ESSENTIËLE VERPLAATSINGEN EN NIET-ESSENTIËLE REIZEN: GEOORLOOFDE PANIEKREACTIES OF EXCESSIEF?

De COVID-19-pandemie is reeds zijn eerste verjaardag gepasseerd. Een jaar lang was er een niet-aflatend komen en gaan van maatregelen: van verstrengingen tot versoepelingen, naar opnieuw verstrengingen en opnieuw versoepelingen. Naast de avondklok uit het vorige hoofdstuk, was een van de frappantste maatregelen het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. Dit verbod kan echter vandaag de dag in twee delen worden gesplitst: aan de ene kant is er het verbod op niet-essentiële verplaatsingen uit het ministerieel besluit van 18 maart 2020.⁹⁶ Deze maatregel werd ingevoerd in het prille begin van de pandemie en is inmiddels opgeheven. Aan de andere kant is er het verbod op niet-essentiële reizen uit het ministerieel besluit van 26 januari 2021.⁹⁷ Deze maatregel werd aan de start van het nieuwe jaar ingevoegd en werd op 19 april 2020 opgeheven.⁹⁸ In dit hoofdstuk zullen beide maatregelen aan bod komen en getoetst worden aan het recht op eerbiediging van het privéleven. De maatregelen worden gezamenlijk in dit hoofdstuk beoordeeld omdat ze nauw met elkaar verbonden zijn en grote gelijkenissen vertonen.

5.1. Algemeen

5.1.1. Hoe zijn we zo ver gekomen?

5.1.1.1. Algemeen

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

Zoals reeds vaak beschreven is in deze masterscriptie, nam het COVID-19-virus de wereld bij storm. Het virus stak voor het eerst zijn kop op in Wuhan, China, en verspreidde zich vervolgens als een lopend vuurtje doorheen de hele wereld. In het begin was er veel onduidelijkheid over wat COVID-19 juist was en welke effecten het had. Sommigen werden heel ziek en stierven, anderen kwamen weg met een lichte griep. Het virus verspreidde zich echter razendsnel en bleek heel gevaarlijk. We zagen het eerst in China en vervolgens in onder meer Italië en Spanje hoe bepaalde gebieden en ziekenhuizen veranderden in een virologisch oorlogsgebied. Het leverde schrijnende taferelen op waaruit bleek dat COVID-19 toch niet "zomaar een gewoon griepje" was zoals eerst gedacht werd. Nadat op 4 februari 2020 de eerste coronabesmetting in België werd vastgesteld verspreidde het virus zich in een hoog tempo doorheen ons land. De paniek rees naar nieuwe hoogten.⁹⁹ Er moest snel en dringend actie genomen worden. Na eerst alle grote internationale evenementen geannuleerd te hebben, schoot de regering in lopende zaken in actie. Op minder dan een week tijd werden er zeer ingrijpende maatregelen ingevoerd zoals een algemene sluiting van scholen, horeca, winkels,

⁹⁶ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

⁹⁷ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

⁹⁸ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.
MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

⁹⁹ G. PAELINCK, *Na de eerste Belgische coronabesmetting: "Het protocol heeft zeer goed gewerkt, het virus is onder controle"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/02/04/corona-protocol/>.

sporthallen en nog meer.¹⁰⁰ Een van de belangrijkste bijkomende maatregelen was het verbod op niet-essentiële verplaatsingen.¹⁰¹

Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd ingevoerd door middel van het ministerieel besluit van 18 maart 2020. Het verbod is terug te vinden in artikel 8 van het besluit en luidt als volgt¹⁰²:

*"De personen zijn ertoe gehouden thuis te blijven. Het is verboden om zich op de openbare weg en in openbare plaatsen te bevinden, behalve in geval van noodzakelijkheid en omwille van dringende redenen zoals ..."*¹⁰³

Het artikel geeft een korte lijst met dringende redenen die een uitzondering vormen op het verbod. Deze waren onder meer het zich begeven van en naar de plaatsen waarvan de opening toegelaten is op basis van de artikelen 1 en 3 van het ministerieel besluit; het zich verplaatsen om toegang te hebben tot bankautomaten en postkantoren, om toegang te hebben tot medische zorgen; om bijstand en zorgen te voorzien voor oudere personen, voor minderjarigen, voor personen met een handicap en voor kwetsbare personen en voor het uitvoeren van de professionele verplaatsingen, met inbegrip van het woon-werkverkeer en situaties bedoeld in artikel 5, alinea 2 van het ministerieel besluit.¹⁰⁴ Het leek te gaan om een limitatieve opsomming.

Net zoals bij de avondklok, zet het ministerieel besluit van 18 maart 2020 een aantal redenen en argumenten uiteen waarop de beslissingen van de minister van Binnenlandse Zaken gebaseerd zijn. Er dient echter opgemerkt te worden dat, in vergelijking met het ministerieel besluit van 18 oktober 2020 inzake de avondklok, de argumentatie veel beperkter was. Dit kan waarschijnlijk worden toegeschreven aan de onbekendere situatie en de hoge nood aan snelle, krachtige maatregelen in het begin van de pandemie. De argumentatie die de minister in het besluit geeft is eerder universeel: het lijst algemene redenen op voor het hele besluit en gaat niet in op specifieke drijfveren voor specifieke maatregelen, zoals latere coronabesluiten wel doen.¹⁰⁵ De motivering was verder redelijk standaard in vergelijking met andere coronabesluiten: de maatregelen waren noodzakelijk om contacten tussen mensen te beperken, de verspreiding van het COVID-19-virus tegen te gaan en de situatie in de ziekenhuizen onder controle te houden.¹⁰⁶

¹⁰⁰ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁰¹ Art. 8 MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁰² Art. 8 MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁰³ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁰⁴ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁰⁵ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

¹⁰⁶ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd, na verschillende versoepelingen, definitief opgeheven op 5 juni 2020 door het ministerieel besluit van 5 juni 2020.¹⁰⁷

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Bijna een jaar na de eerste COVID-19-besmettingen, ontstonden er bij het begin van het nieuwe jaar een aantal verschillende mutaties van het originele virus. *Anno* mei 2021 zijn er talloze varianten zoals bijvoorbeeld de Indische variant, Braziliaanse variant, de Britse variant en de Zuid-Afrikaanse variant.¹⁰⁸ Doordat de Belgische grenzen nog steeds open waren voor alle reizen, zijn een aantal van deze varianten ook in België beland. Vooral de Britse variant, die veel besmettelijker is dan het traditionele COVID-19-virus, verspreidde zich enorm snel in ons land.¹⁰⁹ Omwille van deze reden, hamerden virologen reeds lange tijd op een sluiting van de grenzen, voornamelijk voor niet-essentiële plezierreizen. Ook de Risk Assessment Group (RAG)¹¹⁰ recommandeerde in haar advies van 20 januari 2021 om reizen te beperken aangezien dit het risico op de import van nieuwe virusvarianten aanzienlijk vergroot.¹¹¹

België gaf gehoor aan de felle bepleiting van de medische wereld. Met het ministerieel besluit van 26 januari 2021 verbood de minister van Binnenlandse Zaken niet-essentiële reizen. Dit reisverbod was dubbelzijdig: het was verboden voor mensen met hun hoofdverblijfplaats in België om naar het buitenland te reizen omwille van niet-essentiële redenen. Daarnaast was het verboden voor iemand die zijn hoofdverblijfplaats in het buitenland heeft om een niet-essentiële reis naar België te maken. Wat wel belangrijk is om op te merken is dat het ging om niet-essentiële reizen. Essentiële reizen naar het buitenland en omgekeerd waren wel nog steeds toegestaan. Om een duidelijker onderscheid te maken tussen beiden, heeft het ministerieel besluit van 26 januari 2021 een lijst in bijlage opgenomen. In deze lijst werden de essentiële reizen benoemd. Voorbeelden hiervan waren reizen om professionele redenen, reizen omwille van dwingende gezinsredenen zoals bijvoorbeeld voor begrafenissen of huwelijken van aanverwanten in de eerste of tweede graad waarvan aangetoond kon worden dat er een duurzame relatie aanwezig was en bijvoorbeeld reizen om studiegerelateerde

¹⁰⁷ MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

¹⁰⁸ CDC, *About Variants of the virus that cause COVID-19*, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/transmission/variant.html>.

CDC, *Science Brief: Emerging SARS-CoV-2 Variants*, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/science/science-briefs/scientific-brief-emerging-variants.html>.

S. NEBEHAY en E. FARGE, *WHO classifies India variant as being of global concern*, <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/who-designates-india-variant-being-global-concern-2021-05-10/>.

¹⁰⁹ M. STRAUSS, *British COVID-19 variant may be dominant in Belgium by early March, scientists say*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-belgium-variant-idUSKBN29X238>.

¹¹⁰ De RAG is een van de drie componenten van de Belgische structuur om een gezondheids crisis het hoofd te bieden. Het is een orgaan dat belast is met het beoordelen van de volksgezondheid in een nationale of internationale context. De RAG analyseert elk signaal dat een impact op de volksgezondheid kan hebben en stelt preventieve en controlemaatregelen voor aan de RMG. Het is samengesteld uit permanente experts die professionals in de volksgezondheid zijn en ondersteund worden door specifieke experts.

Federale overheidsdienst volksgezondheid, veiligheid van de voedselketen en leefmilieu, *Bedreigingen voor de volksgezondheid*, <https://www.health.belgium.be/nl/bedreigingen-voor-de-volksgezondheid>

¹¹¹ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

redenen.¹¹² Om echter gebruik te mogen maken van deze uitzonderingsgronden moest men een officiële aanvraag indienen en het nodige bewijs naar voren kunnen brengen.¹¹³

België was bijgevolg een van de ferventste bepleiters van een inperking op reizen bij de Europese Unie. Op 21 januari 2021 kwam de Europese Raad samen. Op deze bijeenkomst, betoogde Premier Alexander De Croo voor een verbod op niet-essentiële reizen, zoals plezierreizen naar de Europese deelstaten. Hij kreeg hier bij steun van verschillende EU-landen zoals Nederland, Duitsland, Frankrijk, Finland, Denemarken, Ierland en Oostenrijk. Ook commissievoorzitster Ursula von der Leyen oordeelde dat niet-essentiële reizen ten eerste dienden afgeraden te worden. Het positieve van de mogelijke maatregel door de Europese Raad en de commissievoorzitster, zette België ertoe aan de maatregel effectief in te voeren.¹¹⁴

Hoewel de Europese Unie aanvankelijk positief leek te reageren, veranderde ze gauw van mening. Hoewel de maatregel oorspronkelijk slechts tot 1 maart 2021 zou gelden, verlengde België de maatregel uiteindelijk tot 19 april 2021. Het officiële standpunt dat de Unie over de kwestie innam was dat niet-essentiële reizen ten eerste afgeraden moeten worden door de lidstaten. Ze moeten echter niet verboden worden. Het verbod van België ging bijgevolg verder dan hetgeen de EU aanraadde. Door de verlenging van de maatregel rezen er vragen binnen de Europese gemeenschap naar de proportionaliteit. De Europese Commissie lijkt deze mening te delen, aangezien ze, na de aankondiging van de verlenging, een officiële brief naar België zond, ondertekend door Salla Saastamoinen, de directeur-generaal van het directoraat-generaal Justitie bij de Commissie. De brief bevatte de vraag om meer uitleg te verschaffen over het reisverbod. De Commissie was immers van oordeel dat minder restrictieve maatregelen ook mogelijk waren om de volksgezondheid te beschermen. Het reisverbod had in haar ogen daarom geen enkele reden die de verlenging van de maatregel kon verantwoorden.¹¹⁵ België heeft de Commissie ondertussen een antwoord gegeven op haar vragen. De Belgische ambassadeur bij de Europese Unie argumenteerde in zijn repliek dat het reisverbod kaderde in een plan om een derde coronagolf af te weren. Er was volgens hem geen probleem met de Europese regelgeving doordat het reisverbod proportioneel was en bovendien talrijke uitzonderingen voorzag voor bijvoorbeeld grensarbeiders en medische reizen.¹¹⁶ Premier De Croo bevestigde later dit standpunt.

Er werden in de tussentijd ook een aantal zaken ingesteld voor de Raad van State over het reisverbod. De eerste zaak betrof een beroep tot vernietiging bij uiterst dringende noodzakelijkheid van 2 maart 2021. Ze handelde voornamelijk over het feit dat door het reisverbod Belgen niet naar hun tweede verblijf in het buitenland konden gaan. De Raad van State wees de zaak echter snel af,

¹¹² Bijlage II, MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 26 januari 2021.

¹¹³ FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, *Overlegcomité beslist tijdelijk reisverbod en uitbreiding isolatie*, <https://www.inforonavirus.be/nl/news/occ-22-01/>.

¹¹⁴ X., *Europese leiders verzetten zich niet tegen verbod op niet-essentiële reizen, maar grenzen moeten openblijven*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/21/eu-top-niet-essentiele-reizen/>.

¹¹⁵ X., *Europa tikt België op de vingers voor reisbeperkingen*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210223_93938110.

¹¹⁶ X., *België dient Europese Commissie van repliek over reisverbod*, <https://www.hln.be/binnenland/belgie-dient-europese-commissie-van-repliek-over-reisverbod~abacf691/>.

omdat er niet voldaan werd aan de voorwaarden voor het instellen van een zaak bij uiterst dringende noodzakelijkheid. Hij ging bijgevolg nooit over tot een substantiële toets van het reisverbod.¹¹⁷ Op 26 maart 2021 wees de Raad een andere vordering tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid af omtrent het reisverbod. Twee Franse onderdanen wensten hun familie in Frankrijk te bezoeken maar omwille van gebrek aan dwingende redenen was dit niet mogelijk onder het reisverbod. De Raad oordeelde echter ook hier dat de voorwaarden voor een vordering bij uiterst dringende noodzakelijkheid niet voldaan waren. De opheffing van de maatregel stond immers reeds gepland.¹¹⁸ In beide arresten werd bijgevolg niet overgegaan tot een substantiële toetsing van de maatregel. Omwille van deze reden wordt er verder in deze masterscriptie niet dieper ingegaan op de arresten.

Het reisverbod van januari 2021 werd uiteindelijk opgeheven op 19 april 2021 met het ministerieel besluit van 20 maart 2021.¹¹⁹

5.1.1.2. De evolutie van het ministerieel besluit

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen mb 18 maart 2020

Net zoals het ministerieel besluit van 18 oktober 2020, heeft het ministerieel besluit van 18 maart 2020 een lange weg afgelegd. Vlak na de invoering van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen en de publicatie van het ministerieel besluit van 18 maart 2020, werd het een eerste keer gewijzigd door het ministerieel besluit van 23 maart 2020. Vervolgens werd dit ministerieel besluit als basis besluit gebruikt en steeds gewijzigd. De aangebrachte wijzigingen hadden als voornaamste doel om de toegestane verplaatsingen uit te breiden, naargelang andere activiteiten opnieuw toegestaan werden. De eerste wijziging gebeurde bijvoorbeeld door het ministerieel besluit van 17 april 2020, dat de heropening van de tuincentra en doe-het-zelf-zaken toestond, om de verplaatsing naar deze zaken toe te staan. Uiteindelijk werd het ministerieel besluit van 23 maart 2020 gewijzigd door de ministerieel besluiten van 3 april, 17 april, 8 mei, 15 mei, 20 mei en 5 juni 2020.¹²⁰ Het laatstgenoemde besluit hief artikel 8 op waardoor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen tot een einde kwam.¹²¹ Verder in deze masterscriptie zal er echter enkel verwezen worden naar het

¹¹⁷ RvS 2 maart 2021, nr. 249.948.

¹¹⁸ RvS 26 maart 2021, nr. 250.236.

¹¹⁹ MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

¹²⁰ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

MB 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID19 te beperken, *BS* 23 maart 2020.

MB 3 april 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 3 april 2020.

MB 17 april 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 17 april 2020.

MB 8 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 8 mei 2020.

MB 13 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 15 mei 2020.

MB 20 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 20 mei 2020.

MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

¹²¹ MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

verbod op niet-essentiële verplaatsingen in het ministerieel besluit van 18 maart 2020. Dit omwille van het feit dat dit het besluit is dat de maatregel origineel invoerde.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Het ministerieel besluit van 26 januari 2021, verschilt licht van de ministeriële besluiten van 18 maart 2020 en 18 oktober 2020. Beide besluiten waren "originele" besluiten die opnieuw vanaf de grond werden opgebouwd. Het ministerieel besluit van 26 januari 2021 daarentegen is een wijzigingsbesluit. Het ministerieel besluit wijzigt een ander "basis" besluit, namelijk het ministerieel besluit van 28 oktober 2020.¹²² Artikel 7 van het ministerieel besluit van 26 januari 2021 vervangt *in concreto* artikel 21, §1 van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020.¹²³ Wanneer we de wijzigingen aan het reisverbod dus willen nagaan, moeten we bijgevolg kijken naar de wijzigingen aan het ministerieel besluit van 28 oktober 2020. Artikel 21 werd gewijzigd door de ministeriële besluiten van 29 januari, 6 februari, 6 maart en 20 maart.¹²⁴ Het reisverbod eindigde uiteindelijk op maandag 19 april 2021, door het ministerieel besluit van 20 maart 2021.¹²⁵ Net zoals bij de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen wordt er verder in de masterscriptie gewerkt met het ministerieel besluit van 26 januari 2021 omdat dit het ministerieel besluit is dat het reisverbod heeft ingevoerd.

5.1.2. België een unicum?

5.1.2.1. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

COVID-19 had en heeft de hele wereld zwaar in zijn greep. België was bijgevolg niet het enige land dat naar een drastische maatregel zoals het verbod op niet-essentiële verplaatsingen greep. Hieronder wordt kort ingegaan op andere landen die een soortgelijk verbod invoerden.

Een van deze landen was Frankrijk. Vanaf het begin van de coronacrisis nam het land strenge maatregelen. Een van deze maatregelen was een verbod op niet-essentiële verplaatsingen. Frankrijk ging hier echter nog een stapje verder in dan België. Een van de eerste maatregelen in de pandemie was een strikte lockdown. Vanaf 17 maart 2020 werd ook daar een verbod op niet-essentiële verplaatsingen ingevoerd.¹²⁶ Afgezien van naar de winkel, het werk of naar en de dokter gaan

¹²² MB 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 28 oktober 2020.

¹²³ MB 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 28 oktober 2020.

MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

¹²⁴ MB 29 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 29 januari 2021.

MB 6 februari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 februari 2021.

MB 6 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 maart 2021.

MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

¹²⁵ MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

¹²⁶ Décret n° 2020-279 du 19 mars 2020 modifiant le décret n° 2020-260 du 16 mars 2020 portant réglementation des déplacements dans le cadre de la lutte contre la propagation du virus covid-19, *JORF* 20 maart 2020, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041737584>.

X., *EXPLAINED: These are the rules of lockdown in France*, <https://www.thelocal.fr/20200324/explained-these-are-frances-new-coronavirus-rules/>.

mochten de Franse burgers maar beperkt buitenkomen om bijvoorbeeld alleen te sporten. Indien ze überhaupt het huis wilden verlaten, moesten ze een officieel formulier invullen dat ze ten allen tijden bij zich moesten dragen. Daarbovenop waren er restricties op hoe ver men kon gaan bij buitenactiviteiten. Zo was een wandeling slechts toegestaan éénmaal per dag, voor maximum één uur in een maximale straal van 1km rond het huis.¹²⁷ De maatregel werd opgeheven op 11 mei 2020.¹²⁸ Vanaf 3 april 2021 werd er echter opnieuw een verbod op niet-essentiële verplaatsingen ingesteld. Tussen 6u 's ochtends en 7u 's avonds mochten de Fransen zich slechts in een straal van 10km om de eigen woning heen bewegen. Er werden wel voorzien in uitzonderingen zoals voor het woon-werkverkeer, medische redenen, winkelen voor essentiële of professionele goederen en fysieke activiteiten.¹²⁹ Desondanks moest er voor bepaalde verplaatsingen een uitzonderingscertificaat kunnen worden voorgelegd.¹³⁰ Vanaf 3 mei 2021 werd deze regel echter opnieuw ingetrokken.¹³¹

Naast Frankrijk, voerde ook Italië en Spanje soortgelijke maatregelen in. In Italië mocht de bevolking vanaf 21 maart 2020 hun woning ook niet meer verlaten voor recreatieve activiteiten tenzij het in de buurt van de eigen woning was met respect voor sociale afstand van minstens één meter.¹³² De maatregel werd uiteindelijk in mei 2020 samen met andere versoepelingen opgeheven.¹³³ Spanje ging vanaf 15 maart 2020 in lockdown omwille van de dramatische coronacijfers. Vanaf deze datum mocht de Spaanse bevolking zijn woning enkel onder zeer beperkte omstandigheden verlaten. Enkele voorbeelden van de uitzonderingen waren om naar de winkel te gaan, om naar het werk te gaan of om hulpbehoevende personen te helpen.¹³⁴ Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd in Spanje maar met mondjesmaat opgeheven: eerst mochten enkel kinderen buitenkomen om te sporten, vervolgens pas de volwassenen.¹³⁵ De lockdown en het verbod eindigde pas definitief op 20 juni 2020.¹³⁶

X., *LATEST: France in lockdown: What are the rules and what is banned?*, <https://www.thelocal.fr/20200316/lockdown-what-exactly-do-frances-new-coronavirus-rules-mean/>.

¹²⁷ X., *EXPLAINED: These are the rules of lockdown in France*, <https://www.thelocal.fr/20200324/explained-these-are-frances-new-coronavirus-rules/>.

X., *LATEST: France in lockdown: What are the rules and what is banned?*, <https://www.thelocal.fr/20200316/lockdown-what-exactly-do-frances-new-coronavirus-rules-mean/>.

¹²⁸ Décret no 2020-545 du 11 mai 2020 prescrivant les mesures générales nécessaires pour faire face à l'épidémie de covid-19 dans le cadre de l'état d'urgence sanitaire, *JORF* 11 mei 2020, <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=Y274ztawP-c30KcCG7Qtw92zup93I6QTVIOrDQLksWk>.

¹²⁹ GOUVERNEMENT, *Restrictions and requirements in metropolitan France*, <https://www.gouvernement.fr/en/coronavirus-covid-19> (consultatie 11 mei 2021).

¹³⁰ MINISTÈRE DE L'INTERIEURE, *Attestations de déplacement*, <https://www.interieur.gouv.fr/Actualites/L-actu-du-Ministere/Attestations-de-deplacement>.

¹³¹ GOUVERNEMENT, *Information coronavirus - point de situation*, <https://www.gouvernement.fr/info-coronavirus>.

¹³² Ordinanza 20 marzo 2020 Ulteriori misure urgenti in materia di contenimento e gestione dell'emergenza epidemiologica da COVID-19, applicabili sull'intero territorio nazionale. (20A01797), <https://www.trovanorme.salute.gov.it/norme/dettaglioAtto?id=73717&articolo=1>.

X. *Le nuove restrizioni decise dal governo*, <https://www.ilpost.it/2020/03/20/ordinanza-coronavirus-attivita-sportiva-correre/>.

¹³³ X., *Coronavirus: Italy's PM outlines lockdown easing measures*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52435273>.

¹³⁴ Real Decreto 463/2020, de 14 de marzo, por el que se declara el estado de alarma para la gestión de la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19, *Boletín oficial del estado* 14 maart 2020, <https://www.boe.es/boe/dias/2020/03/14/pdfs/BOE-A-2020-3692.pdf>

¹³⁵ C. DWYER, *Adults in Spain Get A Bit Of Sunshine As Coronavirus Lockdown Partially Lifts*, <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/05/02/849551597/adults-in-spain-get-a-bit-of-sunshine-as-coronavirus-lockdown-partially-lifts?t=1619634401062>.

¹³⁶ A. GONZALEZ en P. DE ARC, *Spain lifts lockdown after 98 days to enter a "new normality"*, <https://www.euractiv.com/section/coronavirus/news/spain-lifts-lockdown-after-98-days-to-enter-a-new-normality/>.

In tegenstelling tot de avondklok, zijn er in het buitenland geen verdere interessante juridische ontwikkelingen gebeurd omtrent het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. Omwille van deze reden wordt er later in de masterscriptie niet verder ingegaan op de rechtsvergelijking.

5.1.2.2. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Het reisverbod in België was, zoals hierboven vermeld, streng. Op enkele uitzonderingen na mochten er geen reizen naar het buitenland plaatsvinden of naar België zelf vanuit het buitenland. Het beperkte voornamelijk de Belgen om naar het buitenland te kunnen reizen. Dit maakt het moeilijk om vergelijkbare maatregelen in het buitenland te vinden rond hetzelfde tijdstip van de pandemie, aangezien de meeste landen inkomende reizen uit bepaalde gebieden verbieden en uitgaande reizen sterk afraden maar slechts zelden effectief verbieden. Bijvoorbeeld landen als Frankrijk, Nederland, Duitsland, Tsjechië en Hongarije hadden een reisverbod voor inkomende reizen van het buitenland, uitgezonderd voor hun burgers. Zij verboden het echter niet aan hun eigen burgers om te vertrekken.¹³⁷ In Italië was er zowel tijdens de eerste golf als tijdens de laatste maanden dan weer een reisverbod om tussen de eigen regio's te reizen.¹³⁸ Desondanks zijn er geen gelijkaardige maatregelen in Europa terug te vinden. Omwille van deze reden zal er verder geen rechtsvergelijking meer aanbod komen over het reisverbod in deze masterscriptie.

5.2. Recht op eerbiediging van het privéleven

Zowel het reisverbod als het originele verbod op niet-essentiële verplaatsingen vormen een serieuze inbreuk op het dagdagelijkse leven van de Belgische burgers. Naast het feit dat de maatregelen vele praktische problemen opleveren, zijn ook juridische problemen niet uitgesloten. Meer bepaald kunnen er problemen ontstaan met het recht op bewegingsvrijheid en het recht op eerbiediging van privéleven. Omwille van variatie-doeleinden, toetst dit hoofdstuk het reisverbod en het originele verbod op niet-essentiële verplaatsingen af aan het recht op eerbiediging van het privéleven. Dit recht wordt zowel door de Belgische Grondwet, als Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM.¹³⁹ Het recht op eerbiediging van privéleven valt uit elkaar in vier afzonderlijke rechten: ten eerste het recht om anderen de toegang tot zijn woning te ontzeggen. Ten tweede het verbod om de briefwisseling tussen particulieren te verhinderen of brieven te openen, behoudens bepaalde uitzonderingen. Ten derde het recht om zich af te schermen tegen anderen, gerust gelaten te worden, iets geheim te houden en om sociale banden te smeden. Tot slot het verbod voor de overheid om maatregelen te nemen die het gezinsleven

¹³⁷ X., *The Czech Republic closes its borders for foreigners*, <https://spectator.sme.sk/c/22585183/the-czech-republic-closes-its-borders-for-foreigners.html>.

X. *Hungary to close its borders as Europe tightens COVID-19 rules*, <https://www.euronews.com/2020/08/28/hungary-to-close-its-borders-in-bid-to-curb-covid-19-resurgence>.

AUSWÄRTIGES AMT, *Information on entry restrictions and quarantine regulations in Germany*, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/einreiseundaufenthalt/coronavirus>.

MINISTÈRE DE L'EUROPE ET DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, *Coronavirus - Advice for Foreign Nationals in France*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/coming-to-france/coronavirus-advice-for-foreign-nationals-in-france/>.

¹³⁸ X., *Italy Prolongs COVID-19 Regional Travel Ban Until March 27*, <https://www.schengenvisa.info.com/news/italy-prolongs-covid-19-regional-travel-ban-until-march-27/>.

¹³⁹ M. VAN DAMME, *Overzicht van het grondwettelijk recht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2015, 403-404.

onmogelijk maken of beperken.¹⁴⁰ Voor deze masterscriptie zal vooral het laatste aspect van belang zijn.

Net zoals het recht op bewegingsvrijheid, is het recht op eerbiediging van privéleven niet absoluut. Inperkingen op het recht zijn met andere woorden mogelijk. Zij moeten echter ook voldoen aan de drie traditionele voorwaarden, namelijk de wettelijke basis, het legitiem doel en de proportionaliteit.¹⁴¹ In dit hoofdstuk zullen deze voorwaarden één voor één worden afgetoetst, om een antwoord te vinden op de vraag of het reisverbod en/of het verbod op niet-essentiële verplaatsingen in strijd is met het recht op eerbiediging van het privéleven.

5.2.1. Wettelijke basis

5.2.1.1. Toegankelijkheid en voorzienbaarheid

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

Net zoals bij de avondklok is de wettelijke basis een van de toetsingscriteria voor een inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven. Dit recht valt, net als het recht op bewegingsvrijheid, uiteen in de effectieve wettigheidstoets en de subtoetsen van de toegankelijkheid en de voorzienbaarheid.¹⁴² Net zoals bij de avondklok zullen de subtoetsen eerst onder deze titel behandeld worden en pas daarna komt de effectieve wettigheidstoets aan bod.

Allereerst de toegankelijkheid van de maatregel: het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd vastgelegd in artikel 8 van het ministerieel besluit van 18 maart 2020. Net zoals het ministerieel besluit van de avondklok, werd het ministerieel besluit van 18 maart 2020 gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad. Zoals deze scriptie reeds eerder opmerkte, is het Belgisch Staatsblad voor iedere burger toegankelijk en makkelijk te consulteren op het internet. Daarnaast was dit besluit terug te vinden op de site www.infocoronavirus.be, samen met de bijhorende FAQ's. Wie toegang wil tot het ministerieel besluit kon dit bijgevolg eenvoudig bekomen. De toegankelijkheid vormde bijgevolg, net zoals bij de avondklok, geen probleem.

Vervolgens wat betreft de voorzienbaarheid: dit subcriterium bepaalt dat een rechtsregel voldoende nauwkeurig moet zijn zodat een normaal persoon in redelijke mate de rechtsgevolgen van zijn handelen kan inschatten en zijn gedrag kan aanpassen.¹⁴³ Dit aspect lag iets moeilijker. Hoewel de

¹⁴⁰ VAN DAMME, M., *Overzicht van het grondwettelijk recht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2015, 404.
S. BRACKE, G. GOEDERTIER en J. VANDE LANOTTE, *België voor beginners. Wegwijs in het Belgisch labyrint*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2021, 229.

¹⁴¹ J. VELAERS, *De Grondwet - Een artikelsgewijze commentaar. Deel I - Het federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2019, 391.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-147.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 311-323

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-320.

¹⁴² Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-134.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 716-717.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 312-314

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-314.

¹⁴³ EHRM (Grote kamer) 17 februari 2004, nr. 39748/98 *Maestri t. Italië*, § 30.

maatregel in theorie vrij vanzelfsprekend leek, bleek dit in de praktijk niet het geval te zijn. Het ministerieel besluit van 18 maart 2020 voorzag een lijst met verplaatsingen die de minister van Binnenlandse Zaken aanvaardbare uitzonderingen achtte. Net zoals bij de avondklok, kwam dit het verbod op niet-essentiële verplaatsingen ten goede. Indien het ministerieel besluit geen lijst bevatte en slechts de bewoording "essentiële verplaatsingen" gebruikte, zou de burger veel moeilijker kunnen inschatten wat dit exact betekent.¹⁴⁴

Desondanks kan ook hier het probleem van de sancties op schendingen van het verbod aangehaald worden. Artikel 10 van het ministerieel besluit van 18 maart 2020 verwijst naar artikel 187 Wet betreffende Civiele Veiligheid. Dit artikel voorziet in zowel gevangenisstraffen als geldboetes. In tegenstelling tot bij de avondklok en verder het reisverbod, was er bij het verbod op niet-essentiële verplaatsingen nog een andere soort sanctie mogelijk, namelijk de GAS-boete. Met de bijzondere machten die de regering toegekend had gekregen, richtte ze een koninklijk besluit op waarin de mogelijkheid voor een GAS-boete als sanctie op schendingen van de coronamaatregelen werd voorzien.¹⁴⁵ Men kon dus kiezen tussen een strafrechtelijke weg van vervolging of een administratiefrechtelijke weg. Doordat de bijzondere machtenwet waarop het koninklijk besluit gebaseerd is op 30 juni 2020 werd opgeheven, kon de GAS-boete niet meer worden toegepast op overtredingen van maatregelen die na deze datum werden ingevoerd, zoals de avondklok en het reisverbod. Dit was echter helemaal niet duidelijk uit het ministerieel besluit. Burgers zonder een juridische achtergrond konden niet enkel uit het ministerieel besluit van 18 maart 2020 afleiden hoe zwaar de consequenties van hun acties kunnen zijn.¹⁴⁶ Hierdoor komt de voorzienbaarheid van de maatregel op losse schroeven te staan.

Hoewel de toegankelijkheid in orde lijkt te zijn, kan de voorzienbaarheid van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen niet weerhouden worden.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Het reisverbod is één van de meer recente maatregelen op het moment dat deze scriptie geschreven wordt. Om de grondwettelijkheidstoets te doorstaan moet ook deze maatregel de criteria van toegankelijkheid en voorzienbaarheid naleven.¹⁴⁷ Wat betreft de toegankelijkheid is de toetsing relatief eenvoudig. Net zoals de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd ook het reisverbod gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad en op de coronawebsite van de Belgische

J., THEUNIS, *DE EXCEPTIE VAN ONWETTIGHEID, Onderzoek naar de rol en de grenzen van artikel 159 van de Grondwet in de Belgische rechtsstaat*, <https://www.uhasselt.be/Documents/faculteiten/rechten/DoctoraatJanTheunis.pdf> p. 28-29.

¹⁴⁴ RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

¹⁴⁵ KB nr. 1 betreffende de bestrijding van de niet-naleving van de dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken door de invoering van gemeentelijke administratieve sancties, *BS* 7 april 2020.

¹⁴⁶ Art. 187 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁴⁷ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 123-134.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 716-717.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 312-314

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 311-314.

overheid. De burger kan met andere woorden zeer eenvoudig het besluit raadplegen. Het criterium van de toegankelijkheid is bijgevolg voldoende vervuld.

Het criterium van de voorzienbaarheid ligt opnieuw iets moeilijker. Artikel 7, 1° van het ministerieel besluit bevatte naast het verbod op niet-essentiële reizen ook een uitzondering voor essentiële reizen. De effectieve uitzonderingen werden niet in het besluit zelf uiteengezet, maar in bijlage 2 bij het besluit. Hierin werden onder andere reizen om louter professionele redenen voorzien, reizen voor diplomaten, ministers en regeringsleiders, reizen om dwingende gezinsredenen en omwille van humanitaire redenen, reizen die studiegerelateerd zijn, om zorg te dragen voor dieren etc. De lijst was zeer uitgebreid en nauwkeurig opgebouwd. Ze leek op het eerste zicht niet echt veel problemen te veroorzaken voor de voorzienbaarheid van de maatregel. De praktijk toonde ook hier echter een verschillende realiteit. Een voorbeeld is de zaak van Dries van Langenhove. Kamerlid Dries van Langenhove reisde eind februari 2021 af naar Parijs om deel te nemen aan een betoging tegen de mogelijke ontbinding van de extreemrechtse beweging Génération Identitaire. Op het moment van de reis gold echter het verbod op niet-essentiële reizen. Van Langenhove argumenteerde dat de reis ondernomen werd in het kader van zijn professionele verplichtingen en bijgevolg als een essentiële reis aanschouwd diende te worden. Ondertussen heeft het parket reeds een onderzoek ingesteld naar de zaak. Ook minister van Binnenlandse Zaken, Annelies Verlinden, gaf ondertussen aan dat een betoging in het buitenland volgen niet onder de categorie van essentiële reizen valt. Men zou ook aan een manifestatie in België kunnen deelnemen om hetzelfde doel te bereiken.¹⁴⁸ Hoewel controversieel toont dit voorbeeld echter wel aan dat er nog steeds discussie over de maatregelen mogelijk was. Dit kan de voorzienbaarheid van het reisverbod aan het wankelen brengen.

Bovendien geldt ook hier dezelfde opmerking als bij de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen: namelijk het probleem van de voorzienbaarheid van de sancties. Het ministerieel besluit van 26 januari 2021 was eigenlijk slechts een wijzigingsbesluit dat een paar veranderingen en aanvullingen aanbracht aan het ministerieel besluit van 28 oktober 2020. Bijgevolg stonden de straffen voor het schenden van het reisverbod in dit laatste besluit. Het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 verwijst echter net als dat van 18 maart 2020 en 18 oktober 2020 enkel naar de artikelen van de Wet Civiele Veiligheid. Zoals reeds vermeld voorziet artikel 187 Wet Civiele Veiligheid in gevangenisstraffen en geldboetes. Met andere woorden was het ook hier niet automatisch duidelijk voor een normale burger om in te schatten welke zware sancties op het overtreden van de maatregels stonden. Dit maakt, samen met de voorheen genoemde twijfels, de voorzienbaarheid van de maatregel zwaar onder druk komt te staan.

5.2.1.2. Coronawet?

In het hoofdstuk van de avondklok kwam eerder al aanbod dat er een grote discussie bestaat over de wettelijke grondslag van de coronamaatregelen. Met name over het feit dat deze bij ministerieel besluit geregeld worden en de noodzaak voor een pandemiewet zich opdringt. Dit probleem is mogelijks ook van toepassing op het verbod op niet-essentiële verplaatsingen en het reisverbod.

¹⁴⁸ X., *Onderzoek ingesteld tegen Dries Van Langenhove wegens niet-essentiële reis*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210220_97950734.

Hier zal iets verder onder deze titel op verder worden gegaan. Er is echter met betrekking tot het recht op eerbiediging van het privéleven nog een ander mogelijk struikelblok. Namelijk artikel 22 Grondwet vermeldt uitdrukkelijk dat een inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven enkel kan gebeuren bij wet, decreet of ordonnantie. Bijgevolg geldt er een algemeen verbod op delegatie van de bevoegdheden. Desondanks wordt, door onder meer de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof, aangenomen dat een delegatie mogelijk is wanneer de essentiële elementen bij wet geregeld worden en de uitvoerende macht enkel de wet ten uitvoer legt.¹⁴⁹

Zowel het verbod van niet-essentiële verplaatsingen, als het reisverbod steunen voor hun bevoegdheid op de artikelen 181, 182 en 187 van de Wet Civiele Veiligheid.¹⁵⁰ Meer bepaald artikel 182 dat bepaalt:

*"De minister of zijn gemachtigde kan in geval van dreigende omstandigheden de bevolking, ter verzekering van haar bescherming, verplichten zich te verwijderen van plaatsen of streken, die bijzonder blootgesteld, bedreigd of getroffen zijn, en degenen die bij deze maatregelen betrokken zijn een voorlopige verblijfplaats aanwijzen; om dezelfde reden kan hij iedere verplaatsing of elk verkeer van de bevolking verbieden."*¹⁵¹

Met andere woorden voorziet het artikel in een delegatie van de uitvoering van de bevoegdheid.¹⁵² Men zou zich kunnen afvragen of de wet effectief alle essentiële elementen regelt. Hier kan discussie over ontstaan. Naar mijn mening bepaalt artikel 182 Wet Civiele Veiligheid voldoende de essentiële elementen omwille van het feit dat het artikel bepaalt dat er onder meer sprake moet zijn van dreigende omstandigheden, het moet gaan om plaatsen of streken die bijzonder zijn blootgesteld, bedreigd of getroffen etc. Het verbod van delegatie voor het recht op eerbiediging van privéleven vormt met andere woorden, volgens mij, geen reëel probleem voor de *in casu* zijnde maatregelen. Desondanks zou hier wel een discussie over kunnen ontstaan. Het feit dat een delegatie kon gebeuren op basis van de Wet Civiele Veiligheid, betekent nog niet dat zij ook een goede basis was om de maatregelen op te steunen. Daarnaast verhelpt de bovenstaande vaststelling niet de kritiek voor wat betreft de keuze voor ministeriële besluiten boven koninklijke besluiten, die bij de avondklok reeds werd aangehaald. Op deze twee punten zal hieronder verder worden ingegaan.

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

In het hoofdstuk over de avondklok kwam reeds uitgebreid aan bod dat de wettelijke vorm van de coronamaatregelen onder druk staat. Meer bepaald rijzen er steeds meer stemmen op die vragen om een betere wettelijke basis zoals een coronawet. Hoewel deze discussie reeds besproken is, is het desondanks nuttig om ze hier terug te bezoeken. De factor tijd kan immers soms leiden tot een

¹⁴⁹ J. VANDE LANOTTE, G. Goedertier, Y. Haeck, J. Goossens en T. De Pelsmaeker, *Belgisch publiekrecht (Boekdelen 1 en 2)*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2015, 449.

J. VELAERS, *De Grondwet - Een artikelsgewijze commentaar. Deel I - Het federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2019, 390.

¹⁵⁰ Art. 181 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

Art. 182 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

Art. 187 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

¹⁵¹ Art. 182 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

¹⁵² Art. 182 Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

andere uitkomst bij het maken van de afweging of een ministerieel besluit wel een goede wettelijke basis is voor de ingrijpende coronamaatregelen.

Een van de grootste problemen bij de wettelijke basis van de avondklok was het feit dat men na meer dan een jaar met COVID-19 te leven, moeilijk nog kon spreken van een acute noodsituatie. Dit is belangrijk omdat de ministeriële besluiten gebaseerd zijn op artikelen van de Wet Civiele Veiligheid die dit vereisen. Indien men echter terugkijkt naar maart 2020, ziet men een compleet tegengestelde situatie. De COVID-19-pandemie stond op dat moment nog in haar kinderschoenen. Het virus was nieuw en veel gevaarlijker dan men origineel had verwacht. Bovendien was er ook niet veel over de manier van verspreiding of mogelijke behandelingen geweten. Het enige wat vaststond was dat het virus zich als een lopend vuurtje verspreidde en heel dodelijk was. Hierdoor ontstond er effectief een acute noodsituatie omdat de schade en de verspreiding onmiddellijk zoveel mogelijk moest beperkt worden. De feitelijke situatie in maart 2020 leunt bijgevolg veel dichterbij de oorspronkelijke *ratio legis* van de Wet Civiele Veiligheid. Het is dan ook veel makkelijker te verdedigen dat men in zo een situatie beroep doet op snelle wetgevingsvormen zoals ministeriële besluiten. De keuze voor ministeriële besluiten boven koninklijke besluiten valt ook iets beter te verklaren in het licht van de politieke situatie, namelijk met de regering in lopende zaken die op dat moment in België aan het roer stond. Bovendien werden er eind maart 2020 ook bijzondere machten toegekend door het parlement aan de regering.¹⁵³ Dit zorgde ervoor dat door de latere ministeriële (wijzigings-)besluiten, die onder deze bijzondere maatregelen werden aangenomen, toch een partiële legitimering van de maatregel ontstond. Hierdoor werden mogelijke twijfels over het democratisch gehalte van de maatregelen gedeeltelijk genuanceerd.

Er is bij het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 ook ruimte voor discussie over de keuze van de wettelijke basis. Door onder meer het tijdstip binnen de pandemie en de toekenning van de bijzondere machten door het parlement, dient deze echter genuanceerd te worden. Het is een goed voorbeeld om aan te tonen dat bij de beoordeling van de maatregelen steeds rekening dient gehouden te worden met de omstandigheden waarin ze ingevoerd of gehanteerd zijn.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

In tegenstelling tot het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020, kan het reisverbod van januari 2021 niet echt rekenen op dezelfde nuancerings. Net zoals bij de federale avondklok, was het COVID-19-virus geen onbekende meer op het moment van de invoering van de maatregel. Op dat moment is het immers reeds tien maanden geleden dat de pandemie begon. Dezelfde redenering die bij de avondklok gold, kan hier worden doorgetrokken. Het enige element dat

¹⁵³ Wet 27 maart 2020 die machtiging verleent aan de Koning om maatregelen te nemen in de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19 (I), BS 30 maart 2020.

Wet die machtiging verleent aan de Koning om maatregelen te nemen in de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19 (II), BS 30 maart 2020.

B. LIETAERT, "Wettigheidsbeginsel blijft gelden, ook voor ontslagnemende regering in lopende zaken met bijzondere machten", *DJK* 2020, nr. 409, (12) 12-13.

N. BERNARD, "Les pouvoirs du gouvernement fédéral en période de crise: le gouvernement Wilmès face à l'épidémie de Covid-19", *JT* 2020, (372) 372-375.

P. POPELIER, "Crisisbeheer per ministerieel besluit", *T.V.W.* 2020, nr. 4, (282) 284-286.

DE KAMER, *Bijzondere machten*, https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/news/0000012118/MAG_Edition_Speciale_06-2020_NL_BAT.pdf

mogelijks op een acute noodsituatie, zoals bedoeld in de Wet Civiele Veiligheid, zou kunnen slaan is de komst van de nieuwe COVID-19-varianten. Voornamelijk de Britse en Zuid-Afrikaanse variant drongen begin januari 2021 ons land binnen en bleken veel besmettelijker te zijn. Zoals in het hoofdstuk van de avondklok reeds vermeld is, heeft de Rechtbank van Eerste Aanleg van Brussel op 31 maart 2021 geoordeeld dat de Wet Civiele Veiligheid geen voldoende basis vormt voor alle maatregelen genomen na het ministerieel besluit van 28 oktober 2020.¹⁵⁴ Bovendien blijft het probleem rond het gebruik van ministeriële besluiten en de delegatie aan één minister nog steeds zeer problematisch.¹⁵⁵ De wettelijke basis is bijgevolg ook voor deze maatregel een probleem.

5.2.2. Legitiem doel

De tweede voorwaarde om het recht op eerbiediging van privéleven gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM te mogen inperken, is het hebben van een legitiem doel.¹⁵⁶ Artikel 8 somt in haar tweede lid de toegestane doelstellingen op. Het betreft de volgende:

*"In het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen."*¹⁵⁷

In het ministerieel besluit van 18 maart 2020 gaf de minister van Binnenlandse Zaken aan dat de maatregelen genomen worden ter bestrijding van het COVID-19-virus. Om de gezondheidssituatie in het land te beschermen en de ziekenhuizen niet te overbelasten, moest het contact tussen mensen drastisch beperkt worden. Met andere woorden werd het verbod op niet-essentiële verplaatsingen ingevoerd ter bescherming van de volksgezondheid. Dit is duidelijk een van de redenen opgesomd in artikel 8 EVRM.¹⁵⁸ Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 had bijgevolg een legitiem doel.

Het ministerieel besluit van 26 januari 2021 droeg een gelijkaardige argumentatie naar voren. Op het moment dat deze maatregel ingevoerd werd, was de grootste bezorgdheid het voorkomen van een nieuwe golf door de komst van de nieuwe coronavarianten. Het legitiem doel voor deze maatregel was dan ook het verhinderen van het binnendringen van deze nieuwe varianten binnen onze grenzen. Deze laatste zijn immers bijna allemaal besmettelijker dan het originele COVID-19-virus. Indien deze varianten zich ook onder de Belgische bevolking zouden verspreiden, was er een aannemelijk risico op een derde golf en een nieuwe overbelasting van de ziekenhuizen. Opnieuw wilde de minister

¹⁵⁴ Rb. Brussel (Fr.) 31 maart 2021, JLMB 21/168.

¹⁵⁵ P. POPELIER, "Crisisbeheer per ministerieel besluit", *T.V.W.* 2020, nr. 4, (282) 284-286.

¹⁵⁶ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 134-138.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 317-318.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 314-315.

¹⁵⁷ Artikel 8 EVRM

¹⁵⁸ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 18 maart 2020.

van Binnenlandse Zaken de gezondheid van de bevolking beschermen.¹⁵⁹ Het legitiem doel van het ministerieel besluit van 26 januari 2021 ligt met andere woorden in lijn van de legitieme doelstellingen van artikel 8, 2de lid EVRM. Bijgevolg slaagt ook het reisverbod voor de test van het criterium van het legitieme doel.

5.2.3. Proportionaliteit

Net zoals de avondklok, dienen ook het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021 onderworpen te worden aan de proportionaliteitstoets *sensu lato*. Zoals reeds vermeld, bestaat deze uit een pertinentietoets, een noodzakelijkheidstoets en een evenredigheidstoets *sensu stricto*.¹⁶⁰ Hieronder worden beide maatregelen telkens afzonderlijk aan elke subtoets onderworpen.

5.2.3.1. Pertinentie

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

De pertinentietoets gaat na of een maatregel geschikt is om het legitiem doel te bereiken.¹⁶¹ Dit wordt gezien als een lichtere toets. Met andere woorden zal een maatregel meestal snel hieraan voldoen wanneer ze voorgelegd wordt aan bijvoorbeeld het Grondwettelijk Hof of het EHRM.¹⁶² Toegepast op het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 stellen we het volgende vast: COVID-19 is een virus dat zich voornamelijk verspreidt door contacten met anderen. Een van de belangrijkste doeleinden van het ministerieel besluit van 18 maart 2020 was het opleggen van een reeks maatregelen die contacten tussen personen verminderen, om de verspreiding van het virus te beperken en ziekenhuizen te beschermen.¹⁶³ Een maatregel die contacten limiteert, kan helpen de verspreiding van het virus in te perken. Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen deed exact dat aangezien de Belgische bevolking aanzienlijk beperkt werd in de plaatsen waar zij naartoe kon gaan en de personen met wie zij in contact kon komen. Naar het werk, de dokter of de winkel gaan was nog mogelijk, maar vrij met familie afspreken, naar een natuurpark of een toeristisch zone gaan die niet in de buurt van de eigen woning lag voor recreatieve doeleinden was uit den boze. Op deze manier kon men slechts met een beperkt aantal personen in contact komen en werden grote druktes in bijvoorbeeld toeristische gebieden vermeden.

¹⁵⁹ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

¹⁶⁰ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 138-147.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-321.

¹⁶¹ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319.

¹⁶² Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319.

Zoals reeds eerder vermeld in de masterscriptie is de toets aan het Grondwettelijk Hof puur hypothetisch. Het Hof is immers niet bevoegd om zich uit te spreken over de ministeriële besluiten.

¹⁶³ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

De geschiktheid van de maatregel is met andere woorden bewezen. De pertinentie van de maatregel doet geen problemen rijzen. Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 kan immers bijdragen om het legitieme doel te bereiken.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Het verbod op niet-essentiële reizen van januari 2021 dient, net als de twee bovenvermelde maatregelen, geschikt te zijn om zijn legitiem doel te bereiken.¹⁶⁴ Het ministerieel besluit van 26 januari 2021 was voornamelijk erop gericht de verspreiding van nieuwe COVID-19-varianten tegen te gaan. Deze varianten ontstonden in het buitenland en konden België op verschillende manieren binnendringen: bijvoorbeeld door Belgen die terugkeerden uit landen waar deze varianten reeds aanwezig waren of door buitenlanders die België bezochten en het virus meebrachten vanuit hun thuisland.¹⁶⁵ In januari 2021 lagen de krokusvakantie en de bijhorende traditionele (ski)vakanties in het verschiet. De verschillende regeringen en virologen vreesden voor een gigantische stijging in de cijfers indien iedereen vrij naar het buitenland kon gaan, onder meer door de aanwezigheid van de nieuwe varianten en minder strenge regels in het buitenland. Een reisverbod elimineert deze bezorgdheden bijna onmiddellijk. Wanneer men niet naar het buitenland mag gaan, kan men ook daar de varianten niet oplopen en terug mee brengen naar België.

De minister voorzag echter in een aantal uitzonderingen op het reisverbod om tegemoet te komen aan dringende noden.¹⁶⁶ De vraag kan zich stellen of dat deze afbreuk deden aan de pertinentie van de maatregel. Met andere woorden of de uitzonderingen de effecten van het reisverbod zouden opheffen. De uitzonderingen waren zeer beperkt en dienden in principe volgens de minister strikt geïnterpreteerd te worden. In latere interviews gaf ze echter aan dat sommige uitzonderingen rekbaar zijn. Bijvoorbeeld in een VRT-interview gaf minister Verlinden aan voor wat betreft de uitzondering voor uitwisselingstudenten dat ook een ouder mee mocht reizen naar het buitenland om te helpen met het verhuizen.¹⁶⁷ Vanuit een menselijk standpunt leek dit meer dan logisch, vanuit een juridisch standpunt minder. Men kan zich immers afvragen wat het nut is van strenge maatregelen, wanneer bij elke uitzondering nog "verborgen" achterpoortjes waren. Op die manier zou er nog steeds een mogelijkheid zijn dat meer Belgen zich naar het buitenland begaven. Desondanks spreken we hier echter nog steeds van een zeer klein percentage aan reizen, in vergelijking met de toestand wanneer het reisverbod niet in voege zou zijn.

Er is echter in deze masterscriptie reeds herhaaldelijk vermeld geweest dat de pertinentietoets een lichte toetsingsintensiteit heeft. Met andere woorden van zodra een maatregel kan bijdragen aan het

¹⁶⁴ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319.

¹⁶⁵ D. DE SMET en M. ECKERT, *Twee nieuwe gevallen met Britse variant in België*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210108_97772612.

S. CARDOEN, M. TORFS en L. DE WOLF, *Liveblog - "Maatregelen om reizen te beperken zijn onvoldoende", zeggen viroloog Van Ranst en gouverneur Berx*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/25/liveblog-25-januari-2021/>. (zie zeker het bijgevoegde interview van TERZAKE van minuut 7.25 tot 10.24)

¹⁶⁶ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

¹⁶⁷ A. WILLEMS en V. VANHELDEN, *Mag ik naar mijn partner over de grens? En hoe bewijs ik dat mijn reis essentieel is? Het antwoord op jullie vragen*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/26/verbod-niet-essentiele-reizen/>.

bereiken van het legitieme doel, is er voldaan aan deze toets.¹⁶⁸ De uitzonderingen zullen de maatregel inderdaad gedeeltelijk afzwakken maar dit doet geen afbreuk aan de relevantie ten aanzien van het legitieme doel van de maatregel. Het reisverbod kan immers bijdragen bij het voorkomen van het aankomen van nieuwe COVID-19-varianten in België. De pertinentie toets lijkt bijgevolg ook voor het reisverbod van januari 2021 voldaan te zijn.

5.2.3.2. Noodzakelijkheid

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

Om de noodzakelijkheid van een maatregel te kunnen bepalen, dient men na te gaan of er minder ingrijpende maatregelen mogelijk waren om hetzelfde legitieme doel te bereiken. Overheden moeten immers altijd voor de minst ingrijpende optie kiezen.¹⁶⁹ Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 is een zeer ingrijpende maatregel. Het beperkte de Belgische burger immens in de mate waarop men familie kon zien en wat men in zijn vrije tijd kon doen. Hoewel er beperkt uitzonderingen toegestaan werden, kwam het voor de modale burger samen met de thuiswerkverplichting neer op enkel een mogelijkheid om in de buurt aan fysieke beweging te doen of om naar een essentiële winkel te gaan.¹⁷⁰ Bezoeken aan familie en vrienden waren volledig uit den boze. Het was met andere woorden een grote inperking van het privéleven.

Om de noodzakelijkheid van een inperking van een fundamenteel recht te kunnen beoordelen, dient de context waarin de maatregel werd ingevoerd mee in acht te worden genomen. De maatregel moet namelijk noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. Met andere woorden moet er een dwingende maatschappelijke behoefte zijn voor de inperking.¹⁷¹ Wat het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 betreft, stellen we vast dat dit een van de eerste maatregelen was die België nam ter bestrijding van de pandemie. Tijdens de eerste maanden van de pandemie was er wetenschappelijk gezien niet veel over het virus geweten. Het enige wat virologen en andere wetenschappers vaststelden was dat het virus snel overgedragen werd en bij een groot aantal van de besmettingen resulteerde in zware gezondheidsproblemen of zelfs sterfte. We zagen bijvoorbeeld hoeveel schade COVID-19 kon berokkenen in landen zoals Italië en Spanje. Het virus was hier bijna

¹⁶⁸ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 367.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 142-143.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 318-319.

¹⁶⁹ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 368.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 139-143.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 319.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-18.

¹⁷⁰ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

¹⁷¹ G. GOEDERTIER, J. VANDE LANOTTE, T. PELSMAEKER, *Handboek Belgisch publiekrecht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2013, 426.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 139-143.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 319.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-318.

niet meer te stoppen en veranderde de landen in een waar oorlogsgebied. De nood aan een plan van aanpak om België van hetzelfde lot te besparen, leek zich bijgevolg op te dringen.

Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen elimineerde een groot aantal anders gebruikelijke verplaatsingen. Door te beperken waar men wettig naar toe kon, limiteerde men ook de mogelijkheden om contact te hebben met anderen. Hoewel de essentiële verplaatsingen soms niet heel duidelijk gedefinieerd werden, was de handhaving ervan streng.¹⁷² Met andere woorden was het verbod zeer rigoureuus. Later in de pandemie gaven de virologen echter aan dat, hoewel contacten gelimiteerd moeten worden, bepaalde activiteiten mogelijk zijn onder voorwaarden. Activiteiten in openlucht, op afstand, met een beperkt aantal mensen in combinatie met een mondk masker worden *anno* mei 2021 beschouwd als "laag risicoactiviteiten". Bijvoorbeeld afspreken in een natuurgebied, gaan wandelen in de Ardennen of een tripje naar de zee met je bubbel zouden een lager besmettingsrisico inhouden. Daarnaast kan een maximumaantal toegelaten personen in een bepaald gebied, samen met stewards die de situatie regelen, grote druktes vermijden in de toeristische gebieden.¹⁷³ Deze activiteiten beperken ook de contacten met anderen, maar laten ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en (in weliswaar beperkte mate) contact met familieleden. Met andere woorden lijken er alternatieven aanwezig te zijn, die het legitiem doel bereiken maar minder ingrijpend zijn dan het verbod.

Belangrijke elementen bij de alternatieve maatregelen zijn het feit dat ze buiten moeten plaats vinden en er nog steeds een afstand van minstens anderhalve meter dient gehouden te worden. Indien dit niet kan, doet men vandaag de dag beroep op mondk maskers. Wanneer we terugkijken naar het afgelopen jaar zien we dat de mondk maskers vaak een sleutel vormden in de weg naar het versoepelen van de maatregelen, waaronder ook het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. Hier wringt het schoentje: in maart 2020 was er groot tekort aan beschermend materiaal. Er waren nauwelijks genoeg FFP2- en chirurgische mondk maskers om het zorgpersoneel te voorzien, laat staan de algemene bevolking. De mogelijkheid van minder ingrijpende maatregelen werd hierdoor deels afgezwakt. Het dient echter opgemerkt te worden dat de overheid en hun team van wetenschappers op het moment van de invoering van de maatregel de mondk maskers opzijschoven als onnodig.¹⁷⁴ Men kan zich afvragen hoe essentieel de mondk maskers in deze context dan waren om minder ingrijpende maatregelen op te leggen. Zelfs zonder mondk maskers zijn er nog steeds andere mogelijkheden als een samscholingsverbod, verplichte buitenactiviteiten, maximumaantallen en verplichte afstand bewaren om hetzelfde legitieme doel te kunnen bereiken.

¹⁷² ATRIUS ADVOCATEN, *De strafrechtelijke handhaving van de coronamaatregelen*, <https://www.atriusadvocaten.be/actua/de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-coronamaatregelen>.

J. DE GROOTE, en K. VERELST, *Tussen democratie en pandemie: spant repressie in tijden van corona de kroon?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/tussen-democratie-en-pandemie-spant-repressie-in-tijden-van-corona-de-kroon/article-opinion-1586351.html>.

S. VANPARIJS, *Corona: de strafrechtelijke handhaving van de opgelegde maatregelen*, <https://www.adlex.be/nl/artikels/15580-corona-de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-opgelegde-maatregelen>.

¹⁷³ FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, *Overlegcomité beslist buitenplan vanaf 8 maart met meer mensen buite*, <https://www.info-coronavirus.be/nl/news/occ-0503/>.

¹⁷⁴ A. VERSTRAETE, *Maggie De Block over mondk maskers: "Het heeft geen zin om ze te dragen, het kan een vals gevoel van veiligheid geven"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/04/01/maggie-de-block-open-vld-over-mondmaskers-hebben-ze-nut/>.

De noodzakelijkheid van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen staat met andere woorden onder druk, omdat er, ondanks de dwingende sociale nood, wel minder inperkende maatregelen mogelijk leken te zijn.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

In tegenstelling tot de situatie bij de invoering van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020, lagen de kaarten bij de invoering van het reisverbod van januari 2020 anders. Zoals reeds werd vermeld, zijn het tijdstip in de pandemie en de context van belang bij de beoordeling.¹⁷⁵ In januari 2021 leefden we reeds bijna een jaar samen met COVID-19. Wetenschappelijke onderzoeken over de gevolgen en werking van het virus waren op dat moment verder gevorderd. Met andere woorden was er meer informatie beschikbaar. Er konden bijgevolg betere inschattingen gemaakt worden over de gevolgen van sommige maatregelen, in tegenstelling tot in het begin van de pandemie toen het virus nog een onbekende was. Zoals reeds herhaaldelijk vermeld werd, was het belangrijkste doel van het reisverbod om te voorkomen dat nieuwe COVID-19-varianten hun weg vonden naar België.

De noodzakelijkheid van de maatregel krijgt echter kritiek. Critici zijn van mening dat, hoewel er een dwingende sociale nood was, er minder ingrijpende maatregelen mogelijk waren om het legitiem doel te bereiken. Een van de grootste critici van het reisverbod was de Commissie van de Europese Unie. Zij nodigde de Belgische regering uit om zichzelf nader te verklaren, kort na de invoering van de maatregel. Volgens haar zouden minder beperkende maatregelen ook volstaan hebben. Ze wenste onder meer dat België zich meer zou focussen op doelgerichte maatregelen in plaats van op een algemeen verbod met beperkte uitzonderingen. Hiermee doelde de Commissie voornamelijk op testen en quarantaine verplichtingen.¹⁷⁶ Premier De Croo bleef echter in zijn antwoord volhouden dat het reisverbod essentieel was om de precieze goede coronacijfers in België te kunnen aanhouden.¹⁷⁷ Iets verder onder deze titel wordt nagegaan of deze alternatieven op een minder ingrijpende manier aan de noden van het legitiem doel beantwoorden

Een punt van kritiek dat aangehaald kan worden is dat in andere landen (zeker in EU-lidstaten) gelijktijdig met het reisverbod ook strenge maatregelen golden om de verspreiding van COVID-19 in te perken. Maatregelen die vaak gelijkaardig aan of strenger dan deze in België waren. Men kan zich afvragen waarom het risico op besmetting in het buitenland significant hoger zou zijn dan in België

¹⁷⁵ G. GOEDERTIER, J. VANDE LANOTTE, T. PELSMAEKER, *Handboek Belgisch publiekrecht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2013, 426.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 139-143.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 319.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 315-318.

¹⁷⁶ X., *België dient Europese Commissie van repliek over reisverbod: "Proportioneel en tijdelijk"*, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210304_96188722.

X., *Europese Commissie 'verrast' over verlenging Belgisch reisverbod*, <https://www.demorgen.be/nieuws/europese-commissie-verrast-over-verlenging-belgisch-reisverbod~b22c4751/>.

¹⁷⁷ X., *Europese Commissie 'verrast' over verlenging Belgisch reisverbod*, <https://www.demorgen.be/nieuws/europese-commissie-verrast-over-verlenging-belgisch-reisverbod~b22c4751/>.

zelf, wanneer er dezelfde of strengere maatregelen gelden. Deze zienswijze vergeet echter een aantal belangrijke elementen. Allereerst lagen de coronacijfers in België op het moment van de invoering van het reisverbod relatief laag in vergelijking met haar buurlanden.¹⁷⁸ Dit betekent dat er minder virus in de omloop was in België. Landen met hoge besmettingscijfers hebben bijgevolg meer virus in omloop en een hogere kans op besmetting. Daarnaast, hoewel er in sommige landen dezelfde of strengere maatregelen golden, werden er in andere landen soepelere regels gehanteerd. Soms werden deze regels zelfs gehanteerd bij coronacijfers waar België zulke versoepelingen niet zou toelaten wegens een te hoog risico voor meer besmettingen. Dit zou in deze landen mogelijks tot een hoger risico op besmetting kunnen leiden, wat in zichzelf resulteert in een grotere kans dat nieuwe COVID-19-varianten mee naar België worden gebracht bij terugkeer uit deze landen.

Om te beoordelen of het reisverbod van januari 2021 noodzakelijk was dient er te worden nagegaan of minder ingrijpende maatregelen zoals onder meer de Commissie voorstelt mogelijk waren. Wanneer we terugblikken op het afgelopen jaar, stellen we vast dat België reeds beroep heeft gedaan op verschillende alternatieve strategieën om reizen te beperken, vooraleer het reisverbod van januari 2021 werd ingevoerd. Een eerste alternatief vond plaats tijdens de krokusvakantie van 2020. Dit was een van de minst ingrijpende strategieën, namelijk bijna geen maatregelen treffen en de keuze overlaten aan de bevolking. Eind februari doken er steeds meer coronabesmettingen op in de noordelijke Italiaanse provincies. De FOD Buitenlandse Zaken gaf op dat moment echter geen negatief reisadvies voor deze gebieden.¹⁷⁹ Bijgevolg vertrokken een groot aantal Belgen op skivakantie naar deze gebieden of naar naburige gebieden in Oostenrijk en Zwitserland. Later bleken verschillende reizigers met het virus besmet. Men vermoedt dat het virus op deze manier België is kunnen binnendringen maar hier is alweer geen wetenschappelijk uitsluitsel over.¹⁸⁰ Hierna sloot België uiteindelijk voor een korte tijd de grenzen.¹⁸¹ Hoewel deze maatregel het minst ingrijpend was, leek hij ook maar beperkt succes te hebben in het vermijden van het binnenbrengen van het virus in België.

Een tweede alternatief werd gebruikt tijdens de zomervakantie van 2020. De FOD Buitenlandse Zaken ontwikkelde een kleurencode om te bepalen welke landen veilig waren om naartoe te reizen en welke niet: groene landen en gebieden werden beschouwd als een laag gezondheidsrisico. Hier mocht men vrij naar toe reizen zolang men de traditionele regels van voldoende afstand en correcte hygiëne toepaste. Bij terugkomst was er geen test- of quarantaineverplichting. Landen of gebieden

¹⁷⁸ S. VAN GENECHTEN en M. TORFS, *Buurlanden strenger dan wij, maar hier zijn coronacijfers beter: hoe doet België het in vergelijking met onze burens?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/15/coronamaatregelen-buurlanden/>.

¹⁷⁹ C. CLAPSON, *Returns from Italy push COVID-19 tally higher*, <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2020/03/02/returns-from-italy-push-covid-19-tally-higher/>.

P. HUYGEBART, *Viroloog Marc Van Ranst over coronavirus: "Dit voldoet aan alle voorwaarden om het een pandemie te noemen"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/02/23/viroloog-van-ranst-over-coronavirus-dit-is-een-pandemie/>.

¹⁸⁰ H. DECOUTERE, D. ISLAMAJ EN P. BREMS, *Na de reconstructie van "Pano": wat kunnen we leren uit de eerste cruciale weken van de coronacrisis?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/22/hotel-corona/>.

¹⁸¹ MB 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 23 maart 2020.

X., OVERZICHT. *Van de lockdown op 18 maart tot de recentste coronamaatregelen: dit is het parcours dat België tot nu heeft doorlopen*, <https://www.hln.be/binnenland/overzicht-van-de-lockdown-op-18-maart-tot-de-recentste-coronamaatregelen-dit-is-het-parcours-dat-belgie-tot-nu-heeft-doorlopen~af470e8f/>.

die als oranje werden bestempeld hadden een "hoog gezondheidsrisico". Hiernaar toe reizen was nog steeds toegestaan, maar werd wel afgeraden. Een coronatest en quarantaine waren niet verplicht voor deze gebieden maar ze werden sterk aangeraden. Tot slot waren er de rode gebieden en landen waar een "formeel reisverbod" voor van kracht was. Dit waren meestal gebieden die opnieuw in lockdown gingen door een opflakking van het virus. Hiernaar toe reizen was vaak moeilijk, maar niet altijd onmogelijk. Wanneer men terugkeerde uit een rood gebied, moest men verplicht een coronatest laten afnemen en in quarantaine gaan.¹⁸² De systematiek van de kleurencodes werkte echter niet zoals men wenste. Landen en gebieden kregen voortdurend een andere kleur toegewezen. Soms fluctueerde de kleurencodes voor een gebied zelfs gedurende één dag. Bovendien werden er constant aanpassingen gemaakt in de regels. In het begin moest er bijvoorbeeld wel een formulier worden ingevuld wanneer men met het vliegtuig terugkeerde, maar niet met de auto. Later moest dit ook bij terugkomst met de auto, maar ook hier was veel onduidelijkheid over.¹⁸³ De wispelturigheid van het systeem zorgde mogelijks voor problemen zowel bij de uitvoering als bij de controle van de naleving van de regels. Dit maakte dat het zeer moeilijk was om na te gaan of regels effectief werden opgevolgd. Dit alternatief werkte bijgevolg niet naar behoren.

Een derde alternatief arriveerde in eind december 2020. Reizen werd op dat moment ten zeerste afgeraden door de FOD Buitenlandse Zaken maar werd niet verboden. Men kon bijgevolg nog steeds familie in het buitenland bezoeken of op reis gaan voor persoonlijke ontwikkeling. Reizen was wel meer gereguleerd dan in de zomervakantie. Er golden verstrengingen van het kleurencodesysteem, zoals bijvoorbeeld strengere controles op het *Passenger Locator Form*, striktere controles op de verplichte quarantaine en consequentere testverplichtingen. Bovendien golden in het buitenland in verschillende gebieden zeer strenge regels en soms zelfs inreisverboden, wat reizen minder aantrekkelijk maakte.¹⁸⁴ Desondanks vertrokken veel Belgen toch op reis. Tussen kerstmis en nieuwjaar 2020 bijvoorbeeld reisden meer dan 160 000 Belgen naar het buitenland.¹⁸⁵ De maatregel zwakte met andere woorden reizen slechts gedeeltelijk af. Ondanks de strengere maatregelen doken er begin januari gevallen op van de Britse en de Zuid-Afrikaanse COVID-19-variant in België.¹⁸⁶ Deze maatregelen leken bijgevolg ook niet voldoende om het legitiem doel te bereiken.

¹⁸² T. SANTENS en S. GROMMEN, *Rood, oranje en groen: kleuren bepalen welke toeristen in quarantaine moeten, maar lijst met regio's niet klaar*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/08/kleurcodes-zullen-bepalen-voor-welke-reizigers-coronatest-en-qua/>.

K. CALLUY en T. SANTENS, *Reizen en corona: mag ik nog vertrekken? En hoe zit dat met die kleurencodes?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/07/reizen-en-corona-moet-ik-me-laten-testen-kan-ik-mijn-reis-annu/>.

¹⁸³ T. SANTENS, *Voortaan verplicht: dit formulier moet u invullen voor u na een reis in het buitenland naar België terugkeert*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/31/plf/>.

¹⁸⁴ X., *Strengere controle op terugkerende reizigers*, <https://www.test-aankoop.be/familie-prive/reizen/nieuws/corona-wintersport>.

R. ARNOUDT, *Coronaregels voor reizigers aangescherpt: verplichte quarantaine en tests na terugkeer uit rode zone*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/12/30/coronaregels-voor-reizigers-aangescherpt-verplichte-quarantaine/>.

¹⁸⁵ S. CARDOEN, *LIVEBLOG - Premier De Croo wil tijdelijk verbod op niet-essentiële reizen: "Goede positie van ons land beschermen"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/20/liveblog-20-januari-2021/>.

¹⁸⁶ S. GROMMEN, *Genetische code wijst uit: reizigers hebben turbo gezet op import van Britse variant in België*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/23/unieke-vingerafdrukken-wijzen-uit-reizigers-hebben-turbo-geze/>
X., *Voor het eerst is in België een staal met de Zuid-Afrikaanse variant gevonden*, <https://www.demorgen.be/nieuws/voor-het-eerst-is-in-belgie-een-staal-met-de-zuid-afrikaanse-variant-gevonden~b0a4b788/>.

De Commissie en sommige andere critici zijn van mening dat minder ingrijpende maatregelen ook volstaan zouden hebben om het legitiem doel te bereiken. Na de bovenstaande uiteenzetting zien we echter dat deze minder ingrijpende maatregelen vaak niet het gewenste effect hebben of onvoldoende waren om de legitieme doelstelling te waarborgen. Een lichtere maatregel zou in januari 2021 bijgevolg niet voldoende zijn geweest om reizen naar gebieden met de nieuwe varianten in te perken en zo besmettingen van de varianten te vermijden. Bovendien had de minister van Binnenlandse Zaken ook voor een zwaarder reisverbod kunnen kiezen, zonder uitzonderingen voor essentiële reizen. Er werden immers onder meer bepaalde reizen omwille van familiale redenen toegestaan. Hoewel dit de inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven niet tenietdoet, verzacht het de impact ervan enigszins. Het reisverbod van 2021 lijkt met andere woorden de noodzakelijkheidstoets te doorstaan.

5.2.3.3. Evenredigheid

De laatste toets opdat een inperking op een fundamenteel recht gerechtvaardigd is, is de evenredigheidstoets *sensu stricto*. Zoals deze masterscriptie in het hoofdstuk van de avondklok reeds vermeldde, is dit vaak het moeilijkste criterium van de proportionaliteitstoets *sensu lato*. Deze titel weegt het recht op eerbiediging van privéleven, gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM, af tegen het legitiem doel dat men wil bereiken. Meer bepaald gaat het na of het feit dat mensen niet naar familieleden konden gaan en hun persoonlijke ontwikkeling beperkt werd, in verhouding staat tot de gezondheidswinst van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het reisverbod van januari 2021. Er moet immers een eerlijke balans gevonden worden tussen de twee.¹⁸⁷

A. Verbod op niet-essentiële verplaatsingen MB 18 maart 2020

Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen vormde van midden maart tot begin juni 2020 een grote beperking op het dagelijkse leven van de Belgische bevolking. Naast een beperking op haar persoonlijke ontwikkeling, werd ook het contact met vrienden en familie zo goed als volledig *on hold* gezet. Samenkomsten of bezoeken aan familie (behoudens enkele uitzondering¹⁸⁸) werden immers niet gezien als een essentiële verplaatsing door het ministerieel besluit van 18 maart 2020.¹⁸⁹ Zoals reeds herhaaldelijk werd vermeld, vormde dit een substantiële inperking op het recht op eerbiediging van privéleven. De maatregel werd bovendien zeer strikt gehandhaafd.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 144-147.

Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.

S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 321-323.

L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 318-321.

L. LAVRYSEN, *Mensenrechten in tijden van corona*, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.

¹⁸⁸ Bijvoorbeeld in het kader van verzorging en hulp aan oudere personen of later in het kader van co-ouderschap

¹⁸⁹ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 18 maart 2020.

¹⁹⁰ ATRIOUS ADVOCATEN, *De strafrechtelijke handhaving van de coronamaatregelen*, <https://www.atriusadvocaten.be/actua/de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-coronamaatregelen>.

J. DE GROOTE, en K. VERELST, *Tussen democratie en pandemie: spant repressie in tijden van corona de kroon?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/tussen-democratie-en-pandemie-spant-repressie-in-tijden-van-corona-de-kroon/article-opinion-1586351.html>.

S. VANPARIJS, *Corona: de strafrechtelijke handhaving van de opgelegde maatregelen*,

<https://www.adlex.be/nl/artikels/15580-corona-de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-opgelegde-maatregelen>.

Om te weten hoe streng we de evenredigheid *sensu stricto* moeten toepassen, is afhankelijk van de toetsingsintensiteit die we dienen te hanteren. Indien het ministerieel besluit van 18 maart 2020 onder de bevoegdheid van het Grondwettelijk Hof zou vallen en we haar toetsingsintensiteit zouden volgen, zien we dat zij vaak een ruime beleidsvrijheid geeft aan de wetgever voor zaken met betrekking tot volksgezondheid.¹⁹¹ De Raad van State lijkt deze zienswijze in zijn eerste corona-arresten te volgen. Hij ging hier vaak over tot slechts een zeer marginale toetsing.¹⁹² Hij leek de overheid zoveel mogelijk ruimte te willen geven en niet te snel veroordelen. Nu, in de lente van 2021, begint de mening van de Raad van State langzamerhand te veranderen. We zien steeds meer arresten waar hij zich kritischer uitlaat over de maatregelen.¹⁹³ Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen situeert zich echter op een moment dat de ommekeer in de toetsingsintensiteit van de Raad van State nog niet begonnen was. Desondanks mag de evenredigheidstoets in dit geval niet lichtzinnig worden opgenomen. De maatregel streeft inderdaad een zwaarwichtig legitiem belang na, namelijk de bescherming van de volksgezondheid en het voorkomen van overbelasting van de ziekenhuizen. Desalniettemin vormt het verbod op niet-essentiële verplaatsingen een enorme inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven, dat een fundamenteel recht is. De appreciatiemarge voor de overheid was in deze eerste maanden waarschijnlijk groter. Dit is echter geen vrijgeleide om fundamentele rechten zwaar in te perken. De evenredigheidstoets dient met andere woorden niet gereduceerd te worden tot enkel een marginale toets, maar verdient een ernstigere analyse.

Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen beperkte het privéleven van de Belgen aanzienlijk. Hun bewegingsvrijheid werd afgenomen, hun hobby's werden ingeperkt of afgelast en men werd *de facto* afgesloten van zijn familie en vrienden indien deze geen huisgenoten waren. Buiten elektronisch contact bijvoorbeeld door de sociale media, videochat en de telefoon kon men zich alleen op zijn huisgenoten beroepen. Vereenzaming was een dreigend probleem. Bovendien, in de activiteiten met huisgenoten, mocht men dan ook niet doen wat hij wilde. De auto nemen om bijvoorbeeld in de bloesemstreek te gaan wandelen was uit den boze. Wetenschappelijke studies tonen nu al aan dat een lockdown en de bijkomende beperking van het niet zien van geliefden grote psychologische schade kan veroorzaken.¹⁹⁴ Bovenstaande situatie schetst slechts het beeld van het modale Belgische gezin, waar er geen thuis problemen aanwezig zijn. Hier worden nog geen problematischere omstandigheden mee in rekening gebracht, zoals alleenstaanden, personen met een zieke geliefde waar men niet naartoe mocht, een ouder die op sterven lag waar men niet bij mag, slachtoffers van huiselijk geweld die bijna geen ontsnappingen meer hadden aan hun thuissituatie, personen met mentale problemen die nu nog meer alleen kwamen te staan etc.. Dit zijn maar enkele voorbeelden van thuissituaties waarop de maatregel een nog zwaarder effect kon hebben. Er lijken bijgevolg toch veel en zware nadelen aan het verbod op niet-essentiële verplaatsingen verbonden te zijn geweest.

¹⁹¹ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 369.

¹⁹² Zie ook titel 4.2.3.3. Evenredigheid van de avondklok.

¹⁹³ P. POPELIER, "De rol van de Raad van State in het crisisbeheer: een kwestie van legitimiteit en expertise", *RW* 2020-21, nr. 34, (1322) 1322-1334.

¹⁹⁴ J. DE MAN ea., *Het effect van de covid-19-lockdown op de mentale gezondheid van jongeren*, https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal%3A244507/datastream/PDF_01/view.

E. ROOSENS, J. DE FRUYT, H. VAN DEN AMEELE en L. LEMEY, *Melancholie bij ouderen in tijden van COVID-19*, <http://www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/assets/articles/62-2020-9-artikel-roosens.pdf>.

Zoals we in het hoofdstuk van de avondklok reeds gezien hebben, kan de duurtijd van de maatregel ook een grote factor spelen bij de evenredigheid. Het verbod op niet-essentiële verplaatsingen is uiteindelijk ongeveer drie maanden van kracht geweest.¹⁹⁵ Hoewel er tijdens die drie maanden steeds meer uitzonderingen werden toegestaan op het verbod, waren deze vaak niet van toepassing op contacten met vrienden en familie. Met andere woorden werden deze contacten voor de Belgische bevolking drie maanden lang zwaar gelimiteerd. In vergelijking met de duurtijd van de avondklok, lijkt deze van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen relatief kort te zijn geweest. We mogen echter niet vergeten dat drie maanden nog steeds een zeer lange tijd is om gescheiden te zijn van zijn familie en vrienden en zijn persoonlijke ontwikkeling beknot zien te worden.

De essentiële vraag onder deze titel is of de gezondheidswinst die voorkwam uit deze maatregel opweegt tegen de drastische inperking van het fundamentele recht op de eerbiediging van het privéleven. Wanneer we naar de cijfers kijken, zien we dat het aantal coronabesmettingen, ziekenhuisopnames en doden over deze maanden heen daalde. Zelfs tot een level waarop er in juni 2020 steeds meer versoepelingen toegestaan werden en onder andere de horeca opnieuw geopend kon worden.¹⁹⁶ Belangrijk is hier, net zoals bij de avondklok, echter dat in deze maanden het verbod op niet-essentiële verplaatsingen niet de enige maatregel was. Er golden nog verschillende anderen, zoals bijvoorbeeld een sluiting van de scholen, een sluiting van niet-essentiële winkels en verplicht (waar mogelijk) thuiswerken. Het succes van de dalende cijfers toeschrijven aan enkel het verbod op niet-essentiële verplaatsingen is bijgevolg moeilijk. Dit maakt dat de gezondheidswinst door de maatregel waarschijnlijk iets beperkter was. Bovendien, zoals onder de noodzakelijkheidstoets is gebleken, zouden minder ingrijpende maatregelen misschien ook volstaan hebben. Beperkte bijeenkomsten met een beperkt aantal vrienden en familie in de openlucht zouden volgens virologen mogelijk zijn zonder een aanzienlijke verspreiding van het virus te bewerkstelligen.

Zoals reeds gezegd waren er goede redenen om de maatregel te willen invoeren, zoals de dreigende gezondheidscrisis, een gebrek aan beschermend materiaal en de wetenschappelijke onzekerheid. Desondanks moeten we vaststellen dat er substantiële nadelen aan het verbod verbonden zijn. Hoewel de maatregel relatief beperkter was in de tijd in vergelijking met de avondklok, was de weerslag op het privéleven van de Belgische bevolking enorm. Wanneer we dit samen nemen met de waarschijnlijk beperkte gezondheidswinst van de maatregel en een mogelijkheid op minder ingrijpende maatregelen, lijken de nadelen niet op te wegen tegen de voordelen. De evenredigheid *sensu stricto* van de maatregel is bijgevolg problematisch.

B. Verbod op niet-essentiële reizen MB 26 januari 2021

Tot slot komen we toe aan de evenredigheidstoets *sensu stricto* voor het verbod op niet-essentiële reizen van 26 januari 2021. Hier moet opnieuw de afweging gemaakt worden tussen de inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven en de gezondheidswinst die uit de maatregel

¹⁹⁵ MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

¹⁹⁶ MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

voortkomt.¹⁹⁷ De reden dat de maatregel een inperking vormt op het recht op eerbiediging van het privéleven is dat door de maatregel mensen hun geliefden en familie in het buitenland niet meer vrij konden bezoeken. Bovendien draagt reizen bij aan de persoonlijke ontwikkeling van een persoon en vormt de maatregel op die manier ook een inperking op het bovengenoemde recht. Het gaat hier opnieuw om een moeilijke afweging, waar discussie over mogelijk is.

Net zoals bij de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen dienen we ook hier snel een blik te werpen op de toetsingsintensiteit. In de hypothese dat de maatregel door het Grondwettelijk Hof beoordeeld zou kunnen worden, zou ook hier een ruimere beleidsmarge mogelijk kunnen zijn omdat het opnieuw gaat om een maatregel ter bescherming van de volksgezondheid.¹⁹⁸ Wanneer we echter naar de arresten over de coronamaatregelen van de Raad van State op het moment van de invoering van de maatregel kijken, zien we een verschil met de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. De Raad was op dat moment zijn rechtspraak immers al beginnen bij te sturen en begon strenger te worden voor de maatregelen.¹⁹⁹ Dit is niet meer dan logisch aangezien in januari 2021 de pandemie iets minder dan een jaar de wereld beheerste. Zoals in het hoofdstuk van de avondklok reeds werd vermeld, is de staat van shock en verrassing over. Een strengere toetsingsintensiteit voor deze periode lijkt bijgevolg wenselijk.

Nu we de toetsingsintensiteit hebben bepaald kunnen we verder gaan met de effectieve evenredigheidstoets *sensu stricto*. Een van de grootste sceptici over de evenredigheid van de maatregel was de Commissie van de Europese Unie. Hoewel haar argumenten zich eerder situeerden in de noodzakelijkheidstoets, is ze in het algemeen geen voorstander van het reisverbod. Ze verwijst immers in haar vragen ook regelmatig naar de proportionaliteit van het verbod. Voornamelijk met de herhaaldelijke verlengingen van de maatregel is de Commissie niet akkoord. Zoals reeds vermeld onder de titel van de noodzakelijkheidstoets, is de Belgische overheid kort in haar antwoord. Volgens haar was de maatregel essentieel en evenredig.²⁰⁰ Helaas gaat geen van beiden in haar publieke communicatie verder in op de evenredigheid *sensu stricto* waardoor de uitgebreide denkwijze ontbreekt.

Het valt echter niet te ontkennen dat het reisverbod van januari 2021 een grote inperking vormt op het recht op eerbiediging van het privéleven. Door de maatregel konden mensen niet meer vrij vanuit België naar hun familie in het buitenland reizen, tenzij ze onder een van de uitzonderingen van de

¹⁹⁷ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 144-147.
Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 719-721.
S. SOTTIAUX, *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 321-323.
L. LAVRYSEN, "System of restrictions in P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, (307) 318-321.
L. LAVRYSEN, *Mensenrechten in tijden van corona*, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.
¹⁹⁸ B. MEEUSEN en L. FRANÇOIS, "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, (363) 369.
¹⁹⁹ P. POPELIER, "De rol van de Raad van State in het crisisbeheer: een kwestie van legitimiteit en expertise", *RW* 2020-21, nr. 34, (1322) 1322-1334.
²⁰⁰ X., *Europa tikt België op de vingers voor reisbeperkingen*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210223_93938110.
²⁰⁰ X., *België dient Europese Commissie van repliek over reisverbod*, <https://www.hln.be/binnenland/belgie-dient-europese-commissie-van-repliek-over-reisverbod~abacf691/>.

maatregel vielen. Zoals reeds vermeld in dit hoofdstuk waren deze uitzonderingen ook echte uitzonderingen: bijvoorbeeld voor het bijwonen van begrafenissen van familieleden in de eerste of tweede graad of voor zover men een duurzame relatie met de overledene kan aantonen, het bijwonen van huwelijken van familieleden in de eerste of tweede graad, in het kader van palliatieve zorgen etc.²⁰¹ Een simpel bezoek aan een familielid in het buitenland was met andere woorden uitgesloten. Bovendien moest er voor elke "essentiële" reis een digitale verklaring op eer worden ingevuld, met bijgevoegd bewijs voor de reden van de reis. Het verbod was met andere woorden gekoppeld aan allerlei administratieve verplichtingen indien men gebruik wou maken van de uitzonderingen.²⁰²

Daarnaast argumenteerden critici dat de inperking onevenredig is omdat ze activiteiten in het buitenland verbood, die binnen België wel toegestaan waren. Bijvoorbeeld was het toegestaan om in België te gaan wandelen in een natuurgebied met vier personen, maar niet om dit te doen in bijvoorbeeld Duitsland.²⁰³ Hoewel dit eerder een argument voor het vrij verkeer lijkt te zijn, kan het toch in beperkte mate worden doorgetrokken naar het recht op eerbiediging van het privéleven. Immers lijkt het niet echt evenredig dat een persoon met familie in België wel de bovengenoemde activiteit mag uitvoeren, maar een persoon met familie in Duitsland dit niet mag. Aan de andere kant kan men ook argumenteren dat door onder andere de regel van maximale samenscholingen van vier personen in openlucht de meeste mensen ook keuzes moeten maken tussen welke familieleden zij zullen zien, ook al bevinden alle leden zich in België. Bovendien was het verbod van kracht om te voorkomen dat nieuwe COVID-19-varianten hun weg vonden naar België. Zolang in België de varianten niet aanwezig waren en in het buitenland wel, is het aannemelijk dat de activiteiten binnen België wel mogelijk zijn maar niet in het buitenland waar men de variant mogelijk zou kunnen oplopen.

Vervolgens kijken we naar de gezondheidswinst van het reisverbod. Deze is opnieuw moeilijk te beoordelen. Net als bij de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen was het reisverbod niet de enige maatregel die van kracht was de afgelopen maanden. Fluctuaties in de coronacijfers toeschrijven aan hem alleen is bijgevolg moeilijk. Desondanks dient wel opgemerkt te worden dat het doel van de maatregel, namelijk het voorkomen van de verspreiding van de nieuwe COVID-19-varianten in België, mislukt is. Reeds in februari 2020 was de Britse variant goed voor meer dan 53% van de coronabesmettingen in België, de Zuid-Afrikaanse voor 2,2% en de Braziliaanse voor 0,9%.²⁰⁴ Op dat moment was het reisverbod al een maand in voege. Men kan argumenteren dat deze cijfers te wijten zijn aan het feit dat de varianten reeds aanwezig waren in België en er te laat actie ondernomen is om verdere verspreiding en import te vermijden. Men kan ook argumenteren dat de verspreiding te wijten is aan de essentiële reizen die toegestaan werden.

²⁰¹ MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

²⁰² MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021. FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, *Overlegcomité beslist tijdelijk reisverbod en uitbreiding isolatie*, <https://www.info-coronavirus.be/nl/news/occ-22-01/>.

²⁰³ M. TAEYMANS, "Reisverbod botst met tijdelijkheids- en evenredigheidsvereisten", *DJK* 2021, nr. 426, (13) 13

²⁰⁴ W. LECLUYSE, *Britse variant is dominant*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210226_93515289.

Wat bij het laatste argument wel dient te worden opgemerkt is dat indien de uitzonderingen niet toegestaan zouden zijn het reisverbod vrijwel zeker als onevenredig zou beschouwd kunnen worden.

Een ander probleem met het reisverbod betreft een wederkerend fenomeen in alle maatregelen die in deze masterscriptie aan bod komen, namelijk het tijdsbestek van de maatregel. Het reisverbod werd opgeheven op 19 april 2021.²⁰⁵ Op dat moment was het verbod reeds twee en halve maand van kracht. Het werd dan ook gedurende deze periode verschillende keren verlengd. Hoewel het reisverbod minder lang in werking is geweest dan de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen, zijn meer dan twee maanden nog steeds een lange tijd om van familie en geliefden gescheiden te zijn. Het is en blijft een zware inperking op het recht op eerbiediging van het privéleven. Een korte inperking kan snel door de vingers gezien worden. Een langere inperking daarentegen, zoals bijvoorbeeld een van maanden, balanceert al sneller op het randje van onevenredigheid. Bovendien werd origineel gezegd dat de maatregel voornamelijk bedoeld was om de krokusvakantie te overbruggen en reizen hierin te beperken.²⁰⁶ De maatregel werd echter ook gedurende maart 2021 aangehouden, terwijl hier geen vakanties in vielen. Dit argument kan mee bijdragen aan de vraag of de gezondheidswinst wel opweegt tegen de grote inperking van het fundamentele recht.

We kunnen concluderen dat ook voor deze maatregel de evenredigheid een heikel punt is. Om hem zonder meer als onevenredig af te schrijven, lijkt te kort door de bocht te zijn. Het valt echter niet te ontkennen dat er ernstige vraagtekens gezet kunnen worden bij de maatregel. De evenredigheid van het verbod op niet-essentiële reizen van januari 2021 kan bijgevolg niet volledig weerhouden worden.

5.3. Tussenconclusie

In het bovenstaande hoofdstuk is veel informatie aan bod gekomen over twee opmerkelijke coronamaatregelen in België. Onder deze titel worden de belangrijkste punten samengebundeld en een algemene conclusie voor elke maatregel getrokken.

De eerste maatregel die steeds besproken werd, is het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020. Deze maatregel was een van de eerste coronamaatregelen die de minister van Binnenlandse Zaken uitvaardigde ter bestrijding van het virus. De maatregel hield een verbod op alle verplaatsingen in, die de minister als niet-essentieel beschouwde. Wat wel nog mocht waren de essentiële verplaatsingen zoals naar de winkel of naar het ziekenhuis gaan. Deze werden opgenomen in het ministerieel besluit. De argumentatie achter de maatregel was dat men de verspreiding van COVID-19 wilde beperken om de situatie in de ziekenhuizen onder controle te houden. De maatregel was uiteindelijk in voege van 18 maart 2020 tot 5 juni 2020. Doordat ze zo een lange tijd besloeg, werd ze ook herhaaldelijk aangevuld door verschillende ministeriële besluiten.

²⁰⁵ MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, BS 21 maart 2021.

²⁰⁶ M. TAEYMANS, "Reisverbod botst met tijdelijkheids- en evenredigheidsvereisten", *DJK* 2021, nr. 426, (13) 13.

De tweede maatregel die aan bod kwam in dit hoofdstuk was het reisverbod van januari 2021. Dit verbod hield in dat enkel essentiële reizen mochten doorgaan. Welke reizen als zulks kwalificeerde, werd opgenomen in bijlage twee bij het ministerieel besluit van 26 januari 2021. In tegenstelling tot bij het bovengenoemde verbod van maart 2020, werd deze maatregel voornamelijk ingevoerd om te voorkomen dat nieuwe COVID-19-varianten hun weg naar België vonden. De maatregel was uiteindelijk in voege van 26 januari 2021 tot 19 april 2021.

Vervolgens wordt er in dit hoofdstuk kort ingegaan op soortgelijke maatregelen in het buitenland. Voor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen werd er onder meer gekeken naar Frankrijk, Italië en Spanje. Het reisverbod lag iets moeilijker. Hier werden niet echt vergelijkende maatregelen teruggevonden. Verder werd er in dit hoofdstuk niet ingegaan op het aspect van de rechtsvergelijking.

Na de uiteenzetting van de maatregelen en de rechtsvergelijking werd voor beiden nagegaan of zij een inbreuk vormen op het recht op eerbiediging van privéleven dat gewaarborgd wordt door artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM. Allereest werden ze getoetst aan het wettigheidsbeginsel. Wat betreft de toegankelijkheid waren er bij beide maatregelen weinig problemen. De voorzienbaarheid zorgde echter voor meer problemen. Bij beide maatregelen konden immers, net zoals bij de avondklok, bedenkingen worden geplaatst voor wat betreft de voorzienbaarheid van de straf bij het overtreden van een maatregel. Bovendien waren voor allebei de maatregelen de uitzonderingen niet helemaal voorzienbaar. Hoewel de uitzonderingen opgelijst werden in (bijlagen van) de ministeriële besluiten, bestond hier in de praktijk veel verwarring over. Tot slot konden voor wat betreft de keuze voor het ministerieel besluit als wettelijk medium dezelfde opmerkingen worden gemaakt als bij de avondklok. Enkel voor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen zou er een nuancering mogelijk kunnen zijn omdat dit een maatregel in het prille begin van de pandemie was en het parlement niet veel later bijzondere machten toekende aan de regering. Desondanks staan de wettelijke basis voor deze twee maatregelen ook onder spanning, zeker met het recente arrest van de Rechtbank van Eerste Aanleg van Brussel in het achterhoofd.

Vervolgens werd er ingegaan op het legitiem doel voor de maatregelen. Het legitiem doel voor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen was het standaard doel voor de meeste coronamaatregelen, namelijk het voorkomen van de verspreiding van COVID-19 om de volksgezondheid te beschermen en te voorkomen dat de ziekenhuizen overbelast werden. Het legitiem doel voor het reisverbod was ook het voorkomen van een overbelasting van de ziekenhuizen maar dan vanuit het oogpunt dat België overspoeld dreigde te worden door nieuwe coronavarianten en men dit wilde voorkomen. Het legitiem doel leverde voor beide maatregelen geen problemen op.

Tot slot kwam de proportionaliteitstoets *sensu lato*. Deze werd opgedeeld in drie subtoetsen, namelijk de pertinentietoets, de noodzakelijkheidstoets en de evenredigheidstoets *sensu stricto*. Bij de pertinentietoets moest de maatregel aantonen dat ze geschikt was om het legitiem doel te bereiken. Voor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen leken hier slechts kleine problemen te bestaan. Het verbod voldeed met andere woorden aan de pertinentietoets. De maatregel kan immers het legitiem doel helpen bereiken.

Voor wat betreft de geschiktheid waren er ook weinig problemen met het reisverbod. Hoe minder mensen naar het buitenland reizen, hoe minder kans er is dat zij de varianten mee terug brengen en mensen in België besmetten. Men kon zich echter afvragen of de uitzonderingen die voorzien werden geen afbreuk deden aan de efficiëntie van de maatregel. De essentiële reizen die nog mochten gebeuren naar het buitenland, konden immers nog steeds de varianten mee naar huis nemen. Bovendien gaf de minister van Binnenlandse Zaken in een interview aan dat sommige essentiële reizen redelijk ruim geïnterpreteerd mogen worden. Desondanks beperkt het verbod reizen nog steeds enorm en gaat het hier slechts om een klein percentage. Het reisverbod voldeed bijgevolg aan de pertinentietoets.

Vervolgens kwam de noodzakelijkheidstoets aan bod. Voor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen was deze toets problematisch. Vandaag de dag weten we immers dat er minder inperkende maatregelen mogelijk zijn dan een bijna volledig verbod om te gaan en staan waar men wil. Een verbod dat bovendien *real life* contacten met vrienden en familie bijna onmogelijk maakt. Er moet echter rekening gehouden worden met de situatie. Veel van de minder inperkende maatregelen vandaag de dag hangen af van het dragen van een mondmasker en van de kennis van het virus die we nu hebben. In maart 2020 hadden we beiden nog niet. Desondanks kunnen we concluderen dat de noodzakelijkheid van deze maatregel niet weerhouden kan worden.

De noodzakelijkheidstoets van het reisverbod was volgens de analyse van deze masterscriptie ook niet vrij van fouten. De Commissie van de EU bevond zich onder de critici van de maatregel. Volgens haar hadden test- en quarantaineverplichtingen ook volstaan om de legitieme doelstelling te bereiken. Daarnaast zetten critici vraagtekens bij het feit dat in het buitenland vaak dezelfde of zelfs strengere maatregelen dan in België golden. Ze vroegen zich af waarom het risico op besmetting in dat geval groter is in het buitenland dan in België. Dit argument werd om verschillende redenen aan de kant geschoven, onder meer omdat de nieuwe virusvarianten in België nog niet aanwezig waren, in sommige landen ook soepelere maatregelen werden gehanteerd en er in België op het moment van de invoering van het reisverbod minder virus in de omloop was. Naast de kritiek op de maatregel, ging de analyse in op de mogelijke minder ingrijpende alternatieven. Er werd een overzicht geschetst van maatregelen die België het afgelopen jaar invoerde om reizen te beperken. Hieruit bleek dat zo goed als geen enkele efficiënt werkte of het gewenste effect had. Bovendien had de minister ook voor een nog zwaarder verbod kunnen kiezen door geen uitzonderingen toe te staan. Het reisverbod werd na de analyse als noodzakelijk geacht.

Tot slot kwam de moeilijkste toets, namelijk de evenredigheid *sensu stricto*. Deze toets bracht voor beide maatregelen problemen naar de oppervlakte. Wat betreft het verbod op niet-essentiële verplaatsingen was de maatregel zeer strikt. *De facto* leidde ze tot een isolatie van mensen en bijna geen *real life* contact met familie en vrienden. Dit was een zeer zware inperking die grote negatieve gevolgen kan hebben op de mentale gezondheid. De maatregel werd uiteindelijk drie maanden gehandhaafd. Hoewel dit minder lang is dan bijvoorbeeld de avondklok, is dit toch een substantiële termijn om volledig gescheiden te zijn van familie. Daarnaast daalden de coronacijfers in deze periode tot een level waar veel versoepelingen mogelijk waren. Dit succes echter volledig toeschrijven aan het verbod op niet-essentiële verplaatsingen is moeilijk. Er waren immers ook

andere maatregelen in werking ten tijde van het verbod, die ook een impact hadden op de coronacijfers. Na de analyse werd geconcludeerd dat de nadelen van het verbod op niet-essentiële verplaatsingen zwaarder leken te wegen dan de voordelen. De evenredigheid kon bijgevolg niet weerhouden worden.

Het reisverbod botste ook op een aantal problemen met de evenredigheidstoets. De maatregel vormt immers een zware inperking op het recht op eerbiediging van privéleven. Hoewel er voor sommige familiale omstandigheden zoals bijvoorbeeld het bijwonen van begrafeningen en huwelijken een uitzondering werd voorzien, was de impact van de maatregel groot. Een gewoon bezoek aan familie was geen optie. Bovendien haalden sommige critici aan dat niet logisch was dat men wel mocht gaan wandelen met familie in België maar niet dezelfde activiteit mocht uitvoeren in Duitsland. Dit is een zwakker argument omdat de maatregel vooral de import van nieuwe virusvarianten wou voorkomen. Het ingeperkte fundamentele recht moet ook altijd in verband worden gebracht met de gezondheidswinst die een maatregel genereert. Hoewel een reisverbod in theorie goede resultaten zou moeten leveren was dit in de praktijk niet het geval. De varianten vonden toch hun weg naar België en de maatregel bleef anderhalve maand aangehouden. In vergelijking met de andere twee maatregelen in deze scriptie is dit slechts een korte tijd. Desondanks blijft anderhalve maand lang om van familie en vrienden gescheiden te zijn. Zeker indien we weten dat de maatregel origineel bedoeld was om enkel tijdens de krokusvakantie van toepassing te zijn. Hij bleef echter de hele maand maart ook van kracht bleef terwijl hier geen vakanties in vielen. De evenredigheid van de maatregel kan bijgevolg niet volledig weerhouden worden.

De algemene conclusie in deze masterscriptie voor beide maatregelen luidt als volgt: voor beide maatregelen is de conclusie niet volledig zwart-wit. Beide maatregelen hebben goede en slechte eigenschappen en argumenten die zowel in hun voordeel als in hun nadeel spelen. Indien we alle argumenten echter samennemen, lijkt het resultaat ons te zeggen dat zowel het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 als het reisverbod van januari 2021 een inbreuk vormen op het recht op eerbiediging van het privéleven gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM.

6. CONCLUSIE

Zoals reeds herhaaldelijk vermeld is in deze masterscriptie zorgde COVID-19 voor een complete stilstand van de hele wereld. Scholen, winkels, sportcentra, restaurants en cafés moesten hun deuren sluiten. Vliegtuigen werden aan de grond gehouden. Thuiswerken werd een nieuwe norm. Plezierreizen, feestjes en festivals werden een mooie herinnering uit het verleden. Samenkomen met vrienden en familie was geen evidentie meer. We mochten zelfs niet meer gaan en staan waar en wanneer we dit wilden. COVID-19 bleek immers naast heel besmettelijk ook heel dodelijk te zijn. Met miljoenen besmettingen en het dodenaantal dat elke dag naar nieuwe dramatische hoogten rijst, kan er moeilijk nog gesproken worden van een klein seizoensgriepje. Nadat het virus ook België bereikte, werden de overheden van dit land gedwongen om een plan van actie op te stellen. De coronamaatregelen ontstonden om de volksgezondheid te beschermen en de ziekenhuizen te behoeden voor virologische oorlogssituaties. Desondanks vormde vele maatregelen een inperking op een fundamenteel recht. Hoewel de intenties zeer nobel waren, betekent dit niet dat onze overheden een vrijbrief moeten krijgen om de pandemie te bestrijden. België is en blijft immers een democratische rechtstaat, met fundamentele rechten in zijn grondwet. Deze masterscriptie tracht de gespannen relatie tussen de coronamaatregelen en fundamentele rechten te analyseren. Uit het bovenstaande onderzoek kunnen er een aantal conclusies getrokken worden.

Uit het eerste deel van het onderzoek bleek dat België een positieve verplichting had om maatregelen ter bestrijding van het COVID-19-virus te nemen. Hoe ver deze verplichting echter reikt, was niet geheel duidelijk. Er zijn immers een groot aantal factoren die hier kunnen meespelen, onder meer de keuzevrijheid van de staat, wat als minimumreactie beschouwd wordt en de grootte van de inperking op een fundamenteel recht. Daarnaast had België ook een negatieve verplichting om de grondrechten te respecteren. Inperkingen op een fundamenteel recht zijn toegestaan maar slechts onder beperkte voorwaarden. Volledige schorsingen van een recht zijn helemaal uit den boze. Bovendien voorziet de Belgische grondwet niet in een noodtoestand, waardoor een verdere inperking dan in normale omstandigheden wordt toegestaan, niet geduld wordt.

Vervolgens werd de avondklok onder de loep genomen. De avondklok was een maatregel die ingevoerd werd vanaf 18 oktober 2020 en opgeheven op 8 mei 2021. De maatregel hield in dat men op enkele uitzonderingen na zich niet vrij op het Belgisch grondgebied mocht bewegen tussen 12u 's nachts en 5u 's ochtends. In het onderzoek werd nagegaan of de maatregel een ongerechtvaardigde inperking vormde op het recht op bewegingsvrijheid, gewaarborgd in artikel 12 Grondwet, *juncto* artikel 5 EVRM, *juncto* artikel 2 Protocol 4 EVRM. Hierbij dreven er verschillende problemen naar boven. Allereerst waren er enkele problemen met de wettelijke grondslag van de avondklok. Zo zorgde de onduidelijke sancties er mede voor dat het criterium van de voorzienbaarheid niet weerhouden kon worden. Daarnaast werd de algemene wettelijke basisproblematiek van de coronamaatregelen aangehaald. Zoals ook de rechtbank van Brussel bevestigde in een recent arrest, vormt de Wet Civiele Veiligheid een onvoldoende basis om de coronamaatregelen op te baseren. Bovendien kan het feit dat de bevoegdheid om de maatregelen te nemen gedelegeerd wordt aan één specifieke minister een groot struikelblok zijn. Om de wettigheidstoets te kunnen vervullen was eigenlijk een pandemiewet nodig.

In een tweede stap ging de analyse over tot de beoordeling van de aanwezigheid van een legitiem doel. Artikel 2 Protocol 4 EVRM voorziet in een aantal legitieme doelen die geaccepteerd worden als reden voor een inperking van een grondrecht. De avondklok werd, net zoals vele andere coronamaatregelen ingevoerd ter bescherming van de volksgezondheid en om een overbelasting van de ziekenhuizen te voorkomen. Met andere woorden konden we de avondklok plaatsen onder de legitieme doelen, opgenomen in Artikel 2 Protocol 4 EVRM.

De derde stap was de proportionaliteitstoets *sensu lato*. Deze stap werd verder onderverdeeld in drie subtoetsen, namelijk de pertinentietoets, de noodzakelijkheidstoets en de evenredigheidstoets *sensu stricto*. De eerste subtoets, de pertinentie van een maatregel, is normaal gezien een toets met een lichtere toetsingsintensiteit. Ze gaat na of een maatregel kan bijdragen aan bereiken van het legitiem doel. Wanneer ze werd toegepast op de avondklok, werd er geconcludeerd dat de avondklok inderdaad kan bijdragen aan het bereiken van het legitiem doel. De efficiëntie en de mate van de bijdrage werden echter betwist. De activiteiten die men oogde te vermijden door de avondklok in te voeren, konden immers nog altijd doorgaan op een ander tijdstip. Op die manier konden de ongewenste samenkomsten nog steeds plaatsvinden. De noodzakelijkheidstoets slaagde ook niet met vlag en wimpel. Uit het onderzoek bleek immers dat ook hier een aantal problemen aanwezig waren. Een samenscholingsverbod zou waarschijnlijk volstaan hebben om hetzelfde resultaat te bewerkstelligen. Sommige critici van de maatregel haalden aan dat hij werd ingevoerd om de handhaving door de politie te vergemakkelijken. Men kan zich hierbij natuurlijk afvragen of het gemak van de politie een doorslaggevend argument mag zijn voor het invoeren van een dergelijk inperkende maatregel als de avondklok. Tot slot werd de evenredigheid *sensu stricto* getest. Dit was de moeilijkste toets van de drie subtoetsen. Vooral de duur van de avondklok, haar beperkte gezondheidswinst en de ernst van de beperking zorgden ervoor dat ook de evenredigheid zwaar onder druk kwam te staan. Het onderzoek concludeerde op basis van de bovenstaande argumenten dat de federale avondklok het recht op bewegingsvrijheid gewaarborgd in artikel 12 Grondwet, artikel 5 EVRM en artikel 2 Protocol 4 EVRM schond.

Na het hoofdstuk kwamen twee andere maatregelen aan bod, namelijk het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 en het verbod op niet-essentiële reizen van 26 januari 2021. Beide maatregelen zijn *anno* mei 2021 niet meer in werking. In tegenstelling tot de avondklok werd in dit hoofdstuk nagegaan of de maatregelen een ongeoorloofde inperking vormden op het recht op eerbiediging van privéleven gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM, om meer variatie te geven aan het onderzoek. De volgende conclusies konden uit dit hoofdstuk getrokken worden.

Allereerst voor wat betreft het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020. Net zoals bij de avondklok rezen de eerste problemen bij de toets van het wettigheidsbeginsel. Hoewel de toegankelijkheid in orde was, gold dit niet voor de voorzienbaarheid en de effectieve wettelijke basis. Voor deze twee laatste werden dezelfde problemen als bij de avondklok aangehaald namelijk de onvoldoende voorzienbaarheid van de sancties en het feit dat de Wet Civiele Veiligheid onvoldoende is als wettelijke basis voor de maatregel. Wat betreft de wettelijke basis werd hier echter een nuance gemaakt. De maatregel situeert zich immers in het begin van de pandemie waar een bijzondere spoedeisendheid gewenst was. Bovendien kreeg de regering vlak na de invoering van de maatregel

bijzondere machten toegekend door het parlement, die onder meer als ondersteuning functioneerde bij de verlengingen van de maatregel.

De legitieme doelstelling was ook voor deze maatregel de bescherming van de volksgezondheid en het voorkomen van een overbelasting van de ziekenhuizen. Wederom zijn dit doelstellingen ter bescherming van de volksgezondheid. Net zoals artikel 2 Protocol 4 EVRM bevat artikel 8 EVRM in haar tweede lid een lijst van legitieme doelstellingen die geaccepteerd worden bij een inperking op het recht. Aangezien de volksgezondheid onder dit artikel vermeld wordt, slaagde ook het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 voor deze toets.

Daarna was de evenredigheidstoets *sensu lato* aan de beurt. Voor wat betreft de pertinentie toets rezen er slechts kleine problemen. Er werd uiteindelijk geconcludeerd dat het verbod op niet-essentiële verplaatsingen kan helpen om het legitiem doel te bereiken. De noodzakelijkheidstoets verliep echter minder soepel. Vandaag de dag lijken er immers minder inperkende maatregelen mogelijk te zijn. Wanneer de situatie op het moment van de invoering van de maatregel mee in rekening werd gebracht, bleek dit toch geen evidentie meer te zijn. Veel van de huidige, minder inperkende maatregelen zijn er gekomen door onder meer een betere kennis van het virus en het gebruik van mondklappers. Deze laatste waren in maart 2020 geen mogelijkheid om in te zetten voor de hele bevolking omdat er reeds voor het zorgpersoneel een tekort was. Desondanks werd er geconcludeerd dat de noodzakelijkheid problematisch was. Tot slot was het de beurt aan de evenredigheidstoets *sensu stricto*. Hier werd geoordeeld dat de maatregel zeer strikt was en zware inperking vormde op het recht op eerbiediging van het privéleven. De gezondheidswinst die hiertegenover stond was moeilijk te bepalen door de aanwezigheid van meerdere maatregelen die bijdroegen tot een daling van de cijfers. De nadelen leken niet op te wegen tegen de voordelen en de evenredigheidstoets *sensu stricto* kon niet weerhouden worden.

De uiteindelijke afweging of de maatregel het recht op bewegingsvrijheid schond, was moeilijker. De analyse leidde immers niet tot een zwart-wit uitkomst. Desondanks werd geconcludeerd dat de negatieve elementen zwaarder doorwogen dan de positieve waardoor het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 een inbreuk vormde op het recht op eerbiediging van het privéleven gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM.

De laatste maatregel die in deze masterscriptie geanalyseerd werd, was het verbod op niet-essentiële reizen van 26 januari 2021, oftewel het reisverbod van januari 2021. Wat betreft de wettigheidstoets leed het reisverbod aan dezelfde problemen als de avondklok en het verbod op niet-essentiële verplaatsingen. De wettelijke basis zelf en de voorzienbaarheid van de maatregel konden niet helemaal overtuigen. De toegankelijkheid werd echter wel aanvaard. Desondanks voldeed het reisverbod niet aan de voorwaarde van de wettelijke basis.

De legitieme doelstelling, namelijk het vermijden dat nieuwe COVID-19-varianten hun weg naar België vonden, was om de volksgezondheid te beschermen en een overbelasting van de ziekenhuizen te vermijden. Dit waren opnieuw redenen die kaderen binnen de bescherming van de

volksgezondheid, voorzien in artikel 8, 2de lid EVRM. Het reisverbod voldeed bijgevolg aan het criterium van de legitieme doelstelling.

Tot slot werd de evenredigheidstoets *sensu lato* afgetoetst. Wat betreft de pertinentietoets werd als kritiek geuit dat de toegestane uitzonderingen afbreuk zouden kunnen doen aan de efficiëntie van het reisverbod. Desondanks bleek uit verder onderzoek dat het reisverbod, ondanks de kritiek, voldeed aan de pertinentietoets, want de regel kon bijdragen aan het bereiken van het legitieme doel. Over de noodzakelijkheidstoets was er een grotere discussie mogelijk. Critici, waaronder de Commissie van de EU haalden aan dat test- en quarantaineverplichtingen ook hadden volstaan om het legitieme doel te bereiken op een minder inperkende manier. Bovendien vroegen sommige critici zich af waarom de kans op besmetting in het buitenland groter was wanneer daar dezelfde of zelfs strengere maatregelen golden in vergelijking met België. Deze argumenten werden echter genuanceerd. Vervolgens werd er ingegaan op de verschillende, minder ingrijpende maatregelen die België in de loop van de pandemie had ingevoerd om reizen naar het buitenland te reguleren. Het onderzoek concludeerde hier dat deze niet efficiënt waren of niet het gewenste effect hadden. Bovendien had de minister ook voor een nog zwaarder verbod kunnen kiezen door geen uitzonderingen toe te staan. Het reisverbod werd na de analyse als noodzakelijk geacht. Ook de evenredigheid *sensu stricto* van de maatregel kon niet weerhouden worden. Wanneer de duur van de maatregel en de zwaarte van de inperking van het recht op bewegingsvrijheid werden afgewogen tegen de gezondheidswinst leken de nadelen niet op te wegen tegen de voordelen.

De uiteindelijke afweging van alle elementen van de toetsing, was net zoals bij het verbod op niet-essentiële verplaatsingen niet evident. Het was opnieuw geen zwart-wit uitkomst. Desondanks neigde de analyse naar een eerder negatieve evaluatie van de maatregel. Er werd dan ook uitiem geconcludeerd dat zowel het verbod op niet-essentiële verplaatsingen van maart 2020 als het reisverbod van januari 2021 een inbreuk vormen op het recht op eerbiediging van het privéleven gewaarborgd in artikel 22 Grondwet en artikel 8 EVRM.

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidde: "Doorstaan de maatregelen van de federale en deelstatelijke regeringen, genomen ter bestrijding van de COVID-19-pandemie, de toets aan de grondrechten en het staatsrecht?" Wanneer we terugkijken naar de conclusies uit het onderzoek, zien we dat alle drie de maatregelen een grondrecht schenden. Door de beperkte omvang van de masterscriptie zijn er echter slechts drie maatregelen en twee grondrechten getoetst. Indien we een algemeen sluitend antwoord op de onderzoeksvraag zouden willen geven, zou het onderzoek uitgebreid moeten worden naar alle maatregelen en meerdere grondrechten. Desondanks zien we ook dat bepaalde problemen, zoals bij de wettelijke basis, de voorzienbaarheid en de evenredigheid *sensu stricto*, steeds terugkeren. De drie maatregelen die hier geanalyseerd werden, zullen naar alle waarschijnlijkheid niet de enige zijn die een ongeoorloofde inperking vormden op een of meerdere grondrechten. Een gerechtvaardigde inperking van de grondrechten is maatschappelijk aanvaardbaar, het schaamteloos met de voeten treden ervan is dit niet. Een kritische, uitgebreidere evaluatie van de coronamaatregelen dringt zich bijgevolg op. Dit zowel voor de reeds afgeschafte maatregelen, als de huidige en de toekomstige maatregelen om dezelfde fouten in de toekomst te vermijden en de huidige onrechtvaardigheden weg te werken.

7. BIBLIOGRAFIE

7.1. Wetgeving

7.1.1. Internationale wetteksten

Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

Protocol 4 bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

7.1.2. België

Grondwet

Wet betreffende de civiele veiligheid, 15 mei 2007, *BS* 31 juli 2007.

Wet 27 maart 2020 die machtiging verleent aan de Koning om maatregelen te nemen in de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19 (I), *BS* 30 maart 2020.

Wet die machtiging verleent aan de Koning om maatregelen te nemen in de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19 (II), *BS* 30 maart 2020.

KB nr. 1 betreffende de bestrijding van de niet-naleving van de dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken door de invoering van gemeentelijke administratieve sancties, *BS* 7 april 2020.

MB 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 maart 2020.

MB 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 23 maart 2020.

MB 3 april 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 3 april 2020.

MB 17 april 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 17 april 2020.

MB 8 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 8 mei 2020.

MB 13 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 15 mei 2020.

MB 20 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 20 mei 2020.

MB 5 juni 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, *BS* 5 juni 2020.

MB 18 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

MB 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 18 oktober 2020.

MB 1 november 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 1 november 2020.

MB 28 november 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 29 november 2020.

MB 19 december 2020, houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 20 december 2020.

MB 20 december 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 20 december 2020.

MB 21 december 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 december 2020.

MB 12 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 12 januari 2021.

MB 14 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 15 januari 2021.

MB 26 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 januari 2021.

MB 29 januari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 29 januari 2021.

MB 6 februari 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 februari 2021.

MB 6 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 maart 2021.

MB 20 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 21 maart 2021.

MB 26 maart 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 26 maart 2021.

MB 24 april 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 25 april 2021.

MB 27 april 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 28 april 2021.

MB 7 mei 2021 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 28 oktober 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 7 mei 2021.

Besluit Minister-President van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest 26 oktober 2020 tot uitvaardiging van een avondklok van 22u tot 6u op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *BS* 18 november 2020.

Wetsontwerp betreffende de civiele veiligheid, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 2928/001.

7.1.3. Nederland

Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, 3 april 1996

KB 22 januari 2021 houdende inwerkingtreding en inwerkingstelling van artikel 8, eerste en derdelid, van de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, *Rijksoverheid.nl* 22 januari 2021.

Voorstel tot wet tot wijziging van de Wet publieke gezondheid in verband met een tijdelijke bevoegdheid om het vertoeven in de openlucht te beperken teneinde de verspreiding van het SARS-

CoV-2-virus zoveel mogelijk te belemmeren, *Parl.St. Kamer*, 2020–2021, nr. 35 732, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35732>.

7.1.4. Frankrijk

Décret n° 2020-279 du 19 mars 2020 modifiant le décret n° 2020-260 du 16 mars 2020 portant réglementation des déplacements dans le cadre de la lutte contre la propagation du virus covid-19, *JORF* 20 maart 2020, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041737584>.

Décret no 2020-545 du 11 mai 2020 prescrivant les mesures générales nécessaires pour faire face à l'épidémie de covid-19 dans le cadre de l'état d'urgence sanitaire, *JORF* 11 mei 2020, <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=Y274ztawP-c30KcCG7Qtw92zup93I6QTVIOrDQLksWk>.

7.1.5. Italië

Ordinanza 20 marzo 2020 Ulteriori misure urgenti in materia di contenimento e gestione dell'emergenza epidemiologica da COVID-19, applicabili sull'intero territorio nazionale. (20A01797), <https://www.trovanorme.salute.gov.it/norme/dettaglioAtto?id=73717&articolo=1>.

7.1.6. Spanje

Real Decreto 463/2020, de 14 de marzo, por el que se declara el estado de alarma para la gestión de la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19, *Boletín oficial del estado* 14 maart 2020, <https://www.boe.es/boe/dias/2020/03/14/pdfs/BOE-A-2020-3692.pdf>

7.2. Rechtspraak

EHRM (Grote kamer) 17 februari 2004, nr. 39748/98 *Maestri t. Italië*, § 30.

EHRM 19 december 2017, nr. 56080/13, *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*.

RvS 30 oktober 2020, nr. 248.819.

RvS 2 maart 2021, nr. 249.948.

RvS 26 maart 2021, nr. 250.236.

Gerechtshof Den Haag (NL) 26 februari 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:285, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2021:285>.

Rechtbank van Den Haag (NL) 16 februari 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:1100, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1100>.

Pol. Henegouwen (afdeling Charlerloi) 21 september 2020, nr. 2020/2538.

Rb. Brussel (Fr.) 31 maart 2021, *JLMB* 21/168.

7.3. Rechtsleer

7.3.1. Boeken

BRACKE, S., GOEDERTIER, G. en VANDE LANOTTE, J., *België voor beginners. Wegwijs in het Belgisch labrynt*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2021, 312 P.

GOEDERTIER, G., VANDE LANOTTE, J. EN DE PELSMAEKER, T., *Handboek Belgisch publiekrecht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2013, 1517 p.

HAECK, Y. en VANDE LANOTTE, J., *Handboek EVRM, Deel 1*, Mortsel, Intersentia, 2005, 949 p.

HAECK, Y. en VANDE LANOTTE, J., *Handboek EVRM, Deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2004, 1828 p.

SOTTIAUX, S., *Grondwettelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2016, 500 p.

THEUNIS, J., *DE EXCEPTIE VAN ONWETTIGHEID, Onderzoek naar de rol en de grenzen van artikel 159 van de Grondwet in de Belgische rechtsstaat*, 543 p.

VAN DAMME, M., *Overzicht van het grondwettelijk recht*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2015, 449 p.

VANDE LANOTTE, J., Goedertier, G., Haeck, Y., Goossens, J. en De Pelsmaeker, T., *Belgisch publiekrecht (Boekdelen 1 en 2)*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2015, 1625 p.

VELAERS, J., *De Grondwet - Een artikelsgewijze commentaar. Deel I - Het federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure/ la Charte, 2019, 651 p.

7.3.2. Tijdschriften

BERNAERTS, J., "Meertalige communicatie in crisissituaties: nood aan een wettelijk kader", *DJK* 2020, nr. 408, 14.

BERNARD, N., "Les pouvoirs du gouvernement fédéral en période de crise: le gouvernement Wilmès face à l'épidémie de Covid-19", *JT* 2020, 372-375.

BIANKU, L., "La Convention européenne des droits de l'homme et la pandémie de Covid-19", *RTDH* 2021, nr. 125, 15-47.

FLO, J., "Corona-MB verdeelt de rechtspraak", *DJK* 2020, nr. 417, 1-2.

LIETAERT, B., "Wettigheidsbeginsel blijft gelden, ook voor ontslagnemende regering in lopende zaken met bijzondere machten", *DJK* 2020, nr. 409, 12-13.

MEEUSEN, B. en FRANÇOIS, L., "De ene toets is de andere niet. Variërende toetsingsintensiteit in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *RW* 2020-21, nr. 10, 363-373.

POPELIER, P., "Crisisbeheer per ministerieel besluit", *T.V.W.* 2020, nr. 4, 282-291.

POPELIER, P., "De rol van de Raad van State in het crisisbeheer: een kwestie van legitimiteit en expertise", *RW* 2020-21, nr. 34, 1322-1334.

RIEMSLAGH, J. en MOONEN, T., "Regelgeven in crisistijd", *RDC-TBH* 2020, nr. 10, 1253-1271.

TAEYMANS, M., "Reisverbod botst met tijdelijkheids- en evenredigheidsvereisten", *DJK* 2021, nr. 426, 13.

TODTS, L., "Corona op lokaal niveau: de juridische mogelijkheden en grenzen van een lokaal coronabeleid", *T.V.W.* 2020, nr. 4, 292-302.

TODTS, L., "De toelaatbaarheid van de Antwerpse avondklok: drie vragen", *RW* 2020-21, nr. 06, 202.

TODTS, L., "Vrijheid in crisis: coronamaatregelen staan op gespannen voet met het recht op bewegingsvrijheid", *DJK* 2020, nr. 408, 11.

VAN DE HEYNING, C., "Fundamentele rechten: is alles gerechtvaardigd in de strijd tegen COVID-19?", *RW* 2019-20, nr. 37, 1443.

7.3.3. Verzamelwerken

LEYSEN, R., THEUNIS, J., VERRIJDT, W. en MUYLE, K. (eds.), *Semper perseverans - Liber amicorum André Alen*, Mortsel, Intersentia, 2020, 1152 p.

PARSA, S., ea. (eds.), *La pandémie de Covid-19 face au droit*, Limal, Anthemis, 2020, 428 p.

VAN DIJK, P., VAN HOOFF, F., VAN RIJN, A. en ZWAAK, L. (eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 5th edition (hardcover)*, Mortsel, Intersentia, 2018, 1230 p.

7.3.4. Varia

ABDULKADIR, A., *Is the lockdown important to prevent the COVID-19 pandemic? Effects on psychology, environment and economy-perspective*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2049080120301485>.

ANDRONICO, A., *Evaluating the impact of curfews and other measures on SARS-Cov-2 transmission in French Guiana*, <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.10.07.20208314v1.full-text>.

ARNOUDT, R., *Coronaregels voor reizigers aangescherpt: verplichte quarantaine en tests na terugkeer uit rode zone*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/12/30/coronaregels-voor-reizigers-aangescherpt-verplichte-quarantaine/>.

ATRIUS ADVOCATEN, *De strafrechtelijke handhaving van de coronamaatregelen*, <https://www.atriusadvocaten.be/actua/de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-coronamaatregelen>.

AUSWÄRTIGES AMT, *Information on entry restrictions and quarantine regulations in Germany*, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/einreiseundaufenthalt/coronavirus>.

BUYSE, A., *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*, <https://www.echrblog.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>

CALLUY, K. en SANTENS, T., *Reizen en corona: mag ik nog vertrekken? En hoe zit dat met die kleurencode?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/07/reizen-en-corona-moet-ik-me-laten-testen-kan-ik-mijn-reis-annu/>.

CARDOEN, S., *LIVEBLOG - Premier De Croo wil tijdelijk verbod op niet-essentiële reizen: "Goede positie van ons land beschermen"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/20/liveblog-20-januari-2021/>.

CARDOEN, S., TORFS, M., en DE WOLF, L., *Liveblog - "Maatregelen om reizen te beperken zijn onvoldoende", zeggen viroloog Van Ranst en gouverneur Berx*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/25/liveblog-25-januari-2021/>.

CDC, *About Variants of the virus that cause COVID-19*, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/transmission/variant.html>.

CDC, *Science Brief: Emerging SARS-CoV-2 Variants*, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/science/science-briefs/scientific-brief-emerging-variants.html>.

CLAPSON, C., *Returns from Italy push COVID-19 tally higher*, <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2020/03/02/returns-from-italy-push-covid-19-tally-higher/>.

CSSE John Hopkins, *COVID19-dashboard*, <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (consultatie 11 mei 2021)

DE GROOTE, J. en VERELST, K., *Tussen democratie en pandemie: spant repressie in tijden van corona de kroon?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/tussen-democratie-en-pandemie-spant-repressie-in-tijden-van-corona-de-kroon/article-opinion-1586351.html>.

DE KAMER, *Bijzondere machten*, https://www.dekamer.be/kvvcv/pdf_sections/news/0000012118/MAG_Edition_Speciale_06-2020_NL_BAT.pdf

DE MAN, J. ea., *Het effect van de covid-19-lockdown op de mentale gezondheid van jongeren*, https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal%3A244507/datastream/PDF_01/view.

DE ROOVER, P., *Als zelfs een avondklok een makkelijke regel wordt genoemd, wat is dan het volgende?*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/als-zelfs-een-avondklok-een-makkelijke-regel-wordt-genoemd-wat-is-dan-het-volgende/article-opinion-1680007.html>.

DE ROOVER, P., *Grondrechten treed je nooit een beetje met voeten*, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/grondrechten-treed-je-nooit-een-beetje-met-voeten/article-opinion-1671555.html>.

DE SMET, D. en ECKERT, M., *Twee nieuwe gevallen met Britse variant in België*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210108_97772612.

DECOUTERE, H., ISLAMAJ, D. EN BREMS, P., *Na de reconstructie van "Pano": wat kunnen we leren uit de eerste cruciale weken van de coronacrisis?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/22/hotel-corona/>.

DWYER, C., *Adults in Spain Get A Bit Of Sunshine As Coronavirus Lockdown Partially Lifts*, <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/05/02/849551597/adults-in-spain-get-a-bit-of-sunshine-as-coronavirus-lockdown-partially-lifts?t=1619634401062>.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, www.info-coronavirus.be.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU, *Bedreigingen voor de volksgezondheid.*, <https://www.health.belgium.be/nl/bedreigingen-voor-de-volksgezondheid>.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, *Overlegcomité beslist buitenplan vanaf 8 maart met meer mensen buiten*, <https://www.info-coronavirus.be/nl/news/occ-0503/>.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOLKSGEZONDHEID, VEILIGHEID VAN DE VOEDSELKETEN EN LEEFMILIEU EN CRISISCENTRUM, *Overlegcomité beslist tijdelijk reisverbod en uitbreiding isolatie*, <https://www.info-coronavirus.be/nl/news/occ-22-01/>.

GONZALEZ, A., en DE ARC, P., *Spain lifts lockdown after 98 days to enter a "new normality"*, <https://www.euractiv.com/section/coronavirus/news/spain-lifts-lockdown-after-98-days-to-enter-a-new-normality/>.

GOUVERNEMENT WALLONIE, *Communiqué: Les Gouvernements de Wallonie et de la Fédération Wallonie-Bruxelles concrétisent un reconfinement partiel*, <https://gouvernement.wallonie.be/files/%255BCP%255D%20-%20Les%20Gouvernements%20de%20Wallonie%20et%20de%20la%20Fe%cc%81de%cc%81ration%20Wallonie-Bruxelles%20concre%cc%81tisent%20un%20reconfinement%20partiel.pdf>

GOUVERNEMENT, *Information coronavirus – point de situation*, <https://www.gouvernement.fr/info-coronavirus>.

GOUVERNEMENT, *Restrictions and requirements in metropolitan France*, <https://www.gouvernement.fr/en/coronavirus-covid-19>. (consultatie 11 mei 2021)

GROMMEN, S., *Genetische code wijst uit: reizigers hebben turbo gezet op import van Britse variant in België*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/23/unieke-vingerafdrukken-wijzen-uit-reizigers-hebben-turbo-geze/>.

HUYGEBART, P., *Viroloog Marc Van Ranst over coronavirus: "Dit voldoet aan alle voorwaarden om het een pandemie te noemen"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/02/23/viroloog-van-ranst-over-coronavirus-dit-is-een-pandemie/>.

KAYE, B., *COVID-free for days, Australian state resumes ginging, dancing, religious services*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia/covid-free-for-days-australian-state-resumes-singing-dancing-religious-services-idUSKBN28C0KF>.

KELLY, L., *Australia's Victoria declares disaster, sets curfew to curb COVID-19* <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia-idUSKBN24Y001>.

LAVRYSEN, L., *Mensenrechten in tijden van corona*, <https://mensenrechten.be/nieuwsberichten/mensenrechten-in-tijden-van-corona>.

LECLUYSE, W., *Britse variant is dominant*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210226_93515289.

MINISTÈRE DE L'EUROPE ET DES AFFAIRES ETRANGÈRES, *Coronavirus - Advice for Foreign Nationals in France*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/coming-to-france/coronavirus-advice-for-foreign-nationals-in-france/>.

NEBEHAY, S. en FARGE, E., *WHO classifies India variant as being of global concern*, <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/who-designates-india-variant-being-global-concern-2021-05-10/>

RIJKSOVERHEID, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/avondklok>.

ROOSENS, E., DE FRUYT, J., VAN DEN AMEELE, H. en LEMEY, L., *Melancholie bij ouderen in tijden van COVID-19*, <http://www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/assets/articles/62-2020-9-artikel-roosens.pdf>.

SANTENS, T. en GROMMEN, S., *Rood, oranje en groen: kleuren bepalen welke toeristen in quarantaine moeten, maar lijst met regio's niet klaar*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/08/kleurcodes-zullen-bepalen-voor-welke-reizigers-coronatest-en-qua/>.

SANTENS, T., *Voortaan verplicht: dit formulier moet u invullen voor u na een reis in het buitenland naar België terugkeert*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/31/plf/>.

SMEE, B., *Melbourne Covid curfew ends and restrictions ease, but Victoria introduces huge new fines*, <https://www.theguardian.com/australia-news/2020/sep/27/melbourne-covid-curfew-ends-and-restrictions-ease-but-victoria-introduces-huge-new-fines>.

STRAUSS, M., *British COVID-19 variant may be dominant in Belgium by early March, scientists say*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-belgium-variant-idUSKBN29X238>.

THOMPSON, H., *Christmas Eve in France: No curfew but safety advice applies*, <https://www.connexionfrance.com/French-news/Christmas-Eve-in-France-No-curfew-but-safety-advice-applies-to-dinner-table-mass-and-driving>.

VAN GENECHTEN, S. en TORFS, M., *Buurlanden strenger dan wij, maar hier zijn coronacijfers beter: hoe doet België het in vergelijking met onze burens?*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/15/coronamaatregelen-buurlanden/>.

VAN HORENBEEK, J. en VERBERCKMOES, Y., *Stefan Sottiaux: heeft laatste uur geslagen voor de avondklok?*, <https://www.law.kuleuven.be/home/onderzoek/nieuws-onderzoek/stefan-sottiaux-heeft-laatste-uur-geslagen-voor-de-avondklok>.

VANPARIJS, S., *Corona: de strafrechtelijke handhaving van de opgelegde maatregelen*, <https://www.adlex.be/nl/artikels/15580-corona-de-strafrechtelijke-handhaving-van-de-opgelegde-maatregelen>.

VERBERGT, M., *Grondwetspecialisten eisen Belgische coronawet*, <https://www.law.kuleuven.be/pub/nl/nieuws-publiekrecht/grondwetspecialisten-eisen-belgische-coronawet>.

VERELST, K., *Zelfs corona is geen excuus voor ongrondwettigheid*, <https://www.tijd.be/opinie/algemeen/zelfs-corona-is-geen-excuus-voor-ongrondwettigheid/10259818.html>.

VERSTRAETE, A., *Maggie De Block over mondklappers: "Het heeft geen zin om ze te dragen, het kan een vals gevoel van veiligheid geven"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/04/01/maggie-de-block-open-vld-over-mondmaskers-hebben-ze-nut/>.

WELLENS, A., *Kan een (lokale) avondklok het coronavirus beteugelen? Dit zegt de wetenschap*, <https://www.hln.be/wetenschap/kan-een-lokale-avondklok-het-coronavirus-beteugelen-dit-zegt-de-wetenschap~a68e6b8a/>.

WILLEMS, A. en VANHELDEN, V., *Mag ik naar mijn partner over de grens? En hoe bewijs ik dat mijn reis essentieel is? Het antwoord op jullie vragen*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/26/verbod-niet-essentiele-reizen/>.

X. *Hungary to close its borders as Europe tightens COVID-19 rules*, <https://www.euronews.com/2020/08/28/hungary-to-close-its-borders-in-bid-to-curb-covid-19-resurgence>.

X. *Le nuove restrizioni decise dal governo*, <https://www.ilpost.it/2020/03/20/ordinanza-coronavirus-attivita-sportiva-correre/>.

X., *België dient Europese Commissie van repliek over reisverbod*, <https://www.hln.be/binnenland/belgie-dient-europese-commissie-van-repliek-over-reisverbod~abacf691/>.

X., *België dient Europese Commissie van repliek over reisverbod: "Proportioneel en tijdelijk"*, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210304_96188722.

X., *Coronavirus: Italy's PM outlines lockdown easing measures*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52435273>.

X., *Covid-19: France introduces 6pm curfew in hard-hit areas*, <https://www.france24.com/en/europe/20210101-france-tightens-covid-19-curfew-in-worst-affected-areas>.

X., *Covid19: mesures complémentaires pour la Wallonie*, <https://www.wallonie.be/fr/actualites/covid-19-mesures-complementaires-pour-la-wallonie#>.

X., *Europa tikt België op de vingers voor reisbeperkingen*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210223_93938110.

X., *Europese leiders verzetten zich niet tegen verbod op niet-essentiële reizen, maar grenzen moeten openblijven*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/21/eu-top-niet-essentiele-reizen/>.

X., *EXPLAINED: These are the rules of lockdown in France*, <https://www.thelocal.fr/20200324/explained-these-are-frances-new-coronavirus-rules/>.

X., *Gerechtshof in Den Haag doet volgende week uitspraak over de avondklok*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210219_93650821 .

X., *Grondwetprofessor Johan Vande Lanotte bestempelt avondklok als 'onwettig'*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200805_94926383.

X., *Grondwetspecialist Hendrik Vuye: "Hoog tijd dat we ons beschermen tegen cowboyburgemeesters"*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/11/20/da-avondklok/>.

X., *Italy Prolongs COVID-19 Regional Travel Ban Until March 27*, <https://www.schengenvisainfo.com/news/italy-prolongs-covid-19-regional-travel-ban-until-march-27/>.

X., *Kabinet neemt avondklok alsnog op in coronawet*, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/5215228/kabinet-neemt-avondklok-alsnog-op-coronawet>.

X., *Kan een (lokale) avondklok het coronavirus beteugelen? Dit zegt de wetenschap*, <https://www.hln.be/wetenschap/kan-een-lokale-avondklok-het-coronavirus-beteugelen-dit-zegt-de-wetenschap~a68e6b8a/>.

X., *LATEST: France in lockdown: What are the rules and what is banned?*, <https://www.thelocal.fr/20200316/lockdown-what-exactly-do-frances-new-coronavirus-rules-mean/>.

X., *Onderzoek ingesteld tegen Dries Van Langenhove wegens niet-essentiële reis*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210220_97950734.

X., *Opnieuw chaotische avond in Nederlandse steden: politie lost waarschuwingsschot tijdens gewelddadige rellen*, <https://www.hln.be/buitenland/opnieuw-chaotische-avond-in-nederlandse-steden-politie-lost-waarschuwingsschot-tijdens-gewelddadige-rellen~adaddf3e/>.

X., *Opnieuw rellen in Nederland: politie lost waarschuwingsschot tijdens plunderingen in Rotterdam, 151 arrestaties*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210125_97007306.

X., *OVERZICHT. Van de lockdown op 18 maart tot de recentste coronamaatregelen: dit is het parcours dat België tot nu heeft doorlopen*, <https://www.hln.be/binnenland/overzicht-van-de-lockdown-op-18-maart-tot-de-recentste-coronamaatregelen-dit-is-het-parcours-dat-belgie-tot-nu-heeft-doorlopen~af470e8f/>

X., *Restrictions and requirements in metropolitan France*, <https://www.gouvernement.fr/en/coronavirus-covid-19>.

X., *Strengere controle op terugkerende reizigers*, <https://www.test-aankoop.be/familie-prive/reizen/nieuws/corona-wintersport>

X., *Strengere maatregelen ingegaan: avondklok, horeca gesloten en nog 1 nauw contact*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20201019_91590077.

X., *The Czech Republic closes its borders for foreigners*, <https://spectator.sme.sk/c/22585183/the-czech-republic-closes-its-borders-for-foreigners.html>.

X., *Voor het eerst is in België een staal met de Zuid-Afrikaanse variant gevonden*, <https://www.demorgen.be/nieuws/voor-het-eerst-is-in-belgie-een-staal-met-de-zuid-afrikaanse-variant-gevonden~b0a4b788/>.

X., *Wallonië stemt avondklok af op Vlaanderen, Brussel houdt vast aan 22 uur*, <https://www.demorgen.be/nieuws/wallonie-stemt-avondklok-af-op-vlaanderen-brussel-houdt-vast-aan-22-uur~b551ab70/>.

X., *What are the rules under France's new nationwide curfew*, <https://www.thelocal.fr/20201210/what-are-the-rules-of-frances-new-curfew>.